

Paikallinen, muukalainen.
Maahanmuuttajien selviytymistarinat omaelämäkerroissa.

NIEMI SANNA
Tampereen Yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön pro gradu –tutkielma
Marraskuu 2004

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

NIEMI, SANNA: Paikallinen, muukalainen. Maahanmuuttajien selviytymistarinat omaelämäkertoissa.

Pro gradu- tutkielma, 78 s., 4 liites.

Sosiaalityö

Marraskuu 2004

Tässä tutkimuksessa tarkastelen maahanmuuttajien selviytymistarinoita omaelämäkertoissa. Tutkimuksen aineisto on koottu Suomen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa säilytettävästä maahanmuuttajille suunnatun kirjoituskilpailun sadosta. Tästä kokonaisuudesta olen valinnut tutkimukseeni kuusi omaelämäkertaa, jotka edustavat myönteistä selviytymistarinaa.

Suomi on maahanmuuttomaana verrattain nuori. 1900-luvulla Suomi on ollut lähinnä maastamuuttomaa, 1990-luvulla maahanmuuttotilastoissa alkoi näkyä maahanmuuttajien määrän lisääntyminen. Osittain tästä johtuu se, ettei ole olemassa selkeitä toimintatapoja maahanmuuttajien vastaanottamiselle yhteiskunnassa. Maahanmuuttopoliittiset linjaukset ovat ohuita ja viranomaistasolla maahanmuuttajiin kohdistuva toiminta on hapuilevaa. Suomessa tehty maahanmuuttajiin liittyvä tutkimus on painottanut sosiaalisia ongelmia ja uhkakuvia.

Tutkimusorientaationani oli etsiä positiivisia maahanmuuttokokemuksia ja onnistumisia. Tämän painotuksen päämääränä oli sekä tuoda uudenlaista perspektiiviä maahanmuuttotutkimukseen että löytää asioita, jotka tekevät maahanmuuttajan elämästä hyväksi ja onnelliseksi koettua. Tätä tietoa voidaan hyödyntää mm. kohdattaessa maahanmuuttajia asiakastyössä. Omaelämäkertoissa positiivisena kerrottu elämä oli keskeinen kriteeri aineiston keruuvaiheessa. Aineiston analyysin toteutin omaelämäkerrallisuuden ja narratiivisten jäsenysten kautta.

Aineistoni maahanmuuttajien omaelämäkerrat olivat selviytymistarinoita sekä lähtömaan olosuhteissa että kerrottaessa elämästä Suomessa. Suomessa subjektiiviseen selviytymiskokemukseen liitettiin työ- tai opiskelupaikan saaminen, itsenäisesti hankittu toimeentulo ja myönteiset ihmissuhteet. Tämän lisäksi merkittävää oli kokemus siitä, että maahanmuuttaja yksilönä kykenee neuvottelemaan itselleen positiivisia merkityksiä sisältävän identiteetin. Maahanmuuttajan identiteetin ei tarvitse sijaita negatiivisia mielikuvia sisältävässä kategoriassa, vaan sen voi rakentaa mielekkääksi suhteessa itsen ja ulkomaailmaan. Maahanmuuttajat ovat tietoisia heihin liitetystä negatiivisista mielikuvia sisältävistä kategorioista, mutta selviytymistarinoissa heillä on resursseja neuvotella näitä jäsennyksiä uudelleen.

SISÄLLYSLUETTELO

LIITTEET	1
JOHDANTO.....	3
1. MAAHANMUUTTONÄKÖKULMIA: YKSILÖ, POLITIIKKA, TUTKIMUS	4
1.1 Kuka on maahanmuuttaja?.....	4
1.2 Maahanmuuton reunaehdot.....	7
1.3 Aikaisemmasta tutkimuksesta	15
2. MAAHANMUUTTAJA YKSILÖNÄ: IDENTITEETIN JA KULTTUURIN MERKITYS.....	18
2.1 Identeettikäsitys murroksessa	18
2.2 Etnisyys ja etninen ryhmä.....	20
2.3 Kulttuurin vaikutus - onko sitä?.....	23
3. ELÄMÄ JA MAAHANMUUTTO KERTOEN REPRESENTOITUNA	25
3.1 Kerrotut elämät.....	25
3.2 Teksti ja sen tekijät.....	29
3.3 Teksti ja sen lukijat.....	29
3.4 Maahanmuuttajat omaelämäkerroissa.....	30
3.5 Maahanmuuttajagenre Suomessa ja Euroopassa	33
4. TUTKIMUSKYSYMYS.....	36
4.1 Kysymyksen asettelu.....	36
4.2 Selviytymisen tematiikka.....	37
5. AINEISTOSTA	39
5.1 Koko aineisto	39
5.2 Aineiston keruu	40
5.3 Aineiston analyysi ja menetelmälliset valinnat.....	42
6. ANALYYSI I: KERRONNAN RAKENTEESTA KONTEKSTIN TÄHDEN.....	46
6.1 Lapsuudesta	47
6.2 Nuoruudesta aikuisuuteen valintojen virrassa	49
6.3 Lähimenneisyydestä nykyisyyteen: elämän väliraportti Suomesta	51
7. ANALYYSI II: SINNITELLÄ, KESTÄÄ, ONNISTUA.....	55
7.1 Selviytyä pitkin matkaa.....	55
7.2 Selviytymisen paikat Suomessa	61
7.2.1 Koulutus ja työllisyys: osallisuus yhteiskuntaan.....	62
7.2.2 Ihmissuhdeverkostot ja lähiympäristö.....	63
7.2.3 Tunnelmien tasapaino: elämän iloa kaipuun kera.....	65
7.3 Yhteenvetoa: kuka on selviytymistarinan maahanmuuttaja?	68
8. LOPUKSI.....	72
LÄHTEET	73
LIITTEET	

Kuviot:

<i>Kuvio 1 Aineiston kertureiden taustatietoja</i>	s.40
<i>Kuvio 2 Kerronnan rakenteesta</i>	s.46
<i>Kuvio 3 Haasteita selviytymiselle</i>	s.56

JOHDANTO

Maahanmuuttomaana Suomi on verrattain nuori, ulkomaalaisten osuus väestöstä on lähtenyt selvään nousuun vasta 80-luvulla. Suomesta on kautta aikojen lähdetty työn, opiskelun, puolison tai muun houkuttelemana vieraille maille, mutta moni asia kieli siitä, ettei Suomeen muuttavien hyväksyntä ole varauksetonta. Maahanmuuttajiin on totuttu liittämään moninaista ongelmapuhetta: sopeutumisvaikeuksia, yhteiskunnan varoilla elämistä, työttömyyttä ja niin edelleen. Myös monet tähän saakka tehdyt tutkimukset painottuvat ongelmien käsittelyyn.

Työskennellessäni sosiaalityöntekijänä maahanmuuttajien kanssa jäin kuitenkin pohtimaan kaikkia niitä kaukaa tulleita, jotka näyttivät löytävän paikkansa suomalaisessa yhteiskunnassa muitta mutkitta. Elämän kokonaisuus muodostui tyydyttäväksi, joskus suorastaan loistavaksi yhdistelmäksi pärjäämistä niin yksityisellä kuin julkisella areenalla. Näiden henkilöiden kohdalla onnittelin itseäni jäädessäni tarpeettomaksi sosiaalityöntekijäksi.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen maahanmuuttajien itsensä kirjoittamia kertomuksia myönteisistä elämäkokemuksista vieraalla maalla, Suomessa. Nämä kertomukset on poimittu 73 omaelämäkerrallisen tekstin joukosta. Näkökulmaksi olen tietoisesti valinnut optimistisuuden ja pyrkinyt löytämään onnistumisia vaikeiden elämäntilanteiden keskeltä.

Tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen rakentamisessa olen pyrkinyt valottamaan sitä kontekstia, jossa aineistoni kirjoittajat elävät. Maahanmuutonäkökulmia-luvussa tarkastelen suomalaista maahanmuuttoasian hallintoa ja politiikkaa, viitaten osittain myös muiden maiden tilanteisiin. Maahanmuuttajuutta ja maahanmuuttopolitiikkaa tarkastelevan osion päällimmäisenä tarkoituksena on piirtää esiin sitä yhteiskunnallista kontekstia, jossa maahanmuuttaja yksilönä reaalityodellisuudessa elää. Kertureiden lähtökohdat poikkeavat valtavirrasta, mikä asetti minut jäsentelemään identiteetin, etnisyyden ja kulttuurin asemaa ja vaikutusta. Aineistoni omaelämäkerrallisuus on johdattanut minut miettimään, millaisesta katsantokannasta käsin tutkijana kirjoittajat teksteineen näen ja mitä eri positioita aineiston tuottamiseen ja tulkitsemiseen liittyy. Näiden kolmen pääteeman ympärille tarkasteluni rakentuu.

1. MAAHANMUUTTONÄKÖKULMIA: YKSILÖ, POLITIIKKA, TUTKIMUS

1.1 Kuka on maahanmuuttaja?

Maahanmuuttaja-sana on ongelmallinen ja moniselitteinen. Sitä käytetään yleiskäsitteenä, joka verhoaa alleen laajan joukon hyvin erilaisissa tilanteissa olevia henkilöitä. Omassa aineistossani olevien henkilöiden voi katsoa edustavan paluumuuttajia ja ulkomaalaisia. Paluumuuttajina pidetään henkilöä, joka on asunut pitemmän tai lyhyemmän ajan Suomen rajojen ulkopuolella ja palannut takaisin Suomeen. Ulkomaalaisena taas pidetään henkilöä, joka oikeudelliselta kannalta ei ole Suomen kansalainen. Samaan hengenvetoon on kuitenkin todettava, että nämäkin kategoriat ovat vajavaisia ja osittain päällekkäisiä. Pakolaisena tulleiden asema yhteiskunnassa määritellään erilaisten pysyvien ja väliaikaisten oleskelulupien kautta, turvapaikanhakijoiden osalta polttopisteessä on todellisen turvan tarpeen arviointi, siirtotyöläisten osalta työvoiman tarpeet, ulkomailta saapuvan aviopuolisoiden kohdalla se, onko *avioliitto* todella maahan saapumisen syy ja niin edelleen. Kaikki tämä ns. statuksen määrittely pohjautuu valtion suvereenin päätösvallan piiriin kuuluvaksi maahantulon säätelyksi (mm. Lepola 2000, Brochmann 2003). Maahan muuttaneiden henkilöiden kategorisointi etnisen alkuperän ja tulossyyin mukaan tuottaa hyvin erilaisia mielikuvia ja asenteita maahanmuuttajista. Tämä virallisestikin hyväksytty retoriikka on tapa erotella maahanmuuttajia toisistaan paitsi edustamansa ryhmän kannalta, myös sen osalta, mitä toimia heidän vastaanottamisensa aiheuttaa viranomaisille ja tätä kautta myös suomalaisille veronmaksajille (Järvinen 2004, 46-47).

Kysymys siitä, kuka on maahanmuuttaja konkretisoituu mutkikkaaksi mm. laadittaessa tilastoja maahanmuuttajista; heidän määrästään, elinoloista tai työllisyystilanteesta. Suomessa olevien ulkomaalaisten määrästään kertova tilasto kertoo ihmisistä, joilla on muu kuin Suomen kansalaisuus. 1990-luvulla Suomen kansalaisuuden sai 16300 ulkomaalaista, jotka eivät siis näy tällaisessa tilastossa, vaikka voidaan olettaa, että heillä on suomalaisuudesta merkittävästikin poikkeava tausta. Sellainen tilasto, joka esittää maahanmuuttajien määrän laskemalla mukaan ulkomailta syntyneet taas kadottaa paitsi alkuperältään suomalaiset, mutta myös valtion rajojen ulkopuolella syntyneet sekä toisen polven maahanmuuttajat. Äidinkielen mukaan tapahtuvan tilastoinnin ongelmana on edellä mainittujen seikkojen lisäksi kaksikielisyys. Kun äidinkielekseen voi ilmoittaa vain yhden kielen, katoaa

kaksikieliseksi itsensä arvioivien tarkka tilastollinen sijainti ulottumattomiin. Väestöllinen diversiteetti on yhä moninaisempi maailmassa, jossa ihmiset muuttavat, työskentelevät, kohtaavat ja perustavat perheitä riippumatta kansallisvaltioiden rajoista. (Forsander 2000, 336-340.)

Maahanmuuton syyt vaihtelevat nälänhädästä ja poliittisista konflikteista avioliittoon tai työpaikkaan. Työministeriön tutkimuksissa (mm. Jaakkola 2000, 21) maahanmuuttajalla tarkoitetaan henkilöä, jonka syntyperä ja kulttuuritausta on Suomen rajojen ulkopuolella. Tämä on kuitenkin ongelmallinen määritelmä. Kuinka voidaan arvioida, missä määrin yksilön kulttuuritausta on valtiollisten rajojen ulko- tai sisäpuolella? Suomessa asuu myös kasvava joukko ns. toisen polven maahanmuuttajia, joilla syntymäpaikka on Suomi, mutta ns. kulttuuritausta elää rajatilassa perheeltä tulevan ja Suomessa koetun kulttuurin välimaastossa. Kaikki aineistoni henkilöt mahtuvat itse hahmottelemani kategoriaan, jota määrittää pysyvä asuminen maassa, mutta jonka rajojen ulkopuolella on kuitenkin asunut suurimman osan menneisyydestään. Ja Jaakkolaa myötäillen, heidän kulttuuritaustansa on ainakin jossain määrin Suomen rajojen ulkopuolella.

Seuraavissa kappaleissa tulen käsittelemään suomalaisen maahanmuuton lähimenneisyyttä, maahanmuuttopolitiikkaa ja kansalaisuusksymyksiä. Sitä ennen tahdon kuitenkin kiinnittää huomion maahanmuuttajaan eräänlaisena poikkeustilassa elävänä henkilönä. Englanninkielisissä teksteissä puhutaan tässä yhteydessä elämästä ”*in transition*” – paremman ilmaisun puuttuessa käytän sanaa poikkeustila kuvaamaan niitä jännitteitä, joiden välissä maahanmuuttaja elämäänsä suunnittelemaan ja toteuttamaan.

Julkisessa keskustelussa korostuu helposti maahanmuuttajien kaksi ääripäätä: ns. globaali ja kansainvälinen työvoima, jonka läsnäolo on sangen tavoiteltu asia sekä ei-toivotut pakolaiset ja turvapaikanhakijat (Clarke 2002). Tosiasiassa kumpikin edellä mainittu joukko edustaa maahanmuuttajien vähemmistöä ja ääripäiden väliin jääväkin väestö on oletettua heterogeenisempää. Lisäksi usein maahanmuuttaja yksilönä elää poikkeustilassa henkilökohtaisen elämismaailmansa suhteen: *...migrants do not only construct or perceive places of origin in terms of their transnational character, but just as much in terms of the particular cultural values and social ties that the migrants, and their families, practice in relation to these places* (Olgwig 2003, 787). Arjen tasolla maahanmuuttaja joutuu tasapainoilemaan uuteen asuinpaikkaan kiinnittymisen ja taaksejääneen elinympäristön

välillä. Uudessa yhteiskunnassa on usein vastassa liuta haasteita, joihin sopeutua: kulttuuri, kieli, elannon ansaitseminen, sosiaaliset verkostot jne. Esimerkiksi yhteiskunnallisten peruspalveluiden saamisessa edellä mainitut seikat yhdistettynä palvelujen tarjoajien kulttuurisen kompetenssin puutteeseen voivat käytännössä estää maahanmuuttajien pääsyn sellaista palveluiden piiriin, joita he tarvitsisivat ja jotka heille kuuluisivat (Clarke 2002). Haastatellessa afrikkalaisten äitien kokemuksia suomalaisessa terveydenhuollossa kävi ilmi, että pienillä teoilla ja suuremmalla ymmärtämiseen pyrkimisellä olisi voitu estää useita väärinkäsityksiä ja ongelmia (Adjekughele 2002). Omassa työssäni ennakkoletukset maahanmuuttajien, erityisesti kiintiöpakolaisen, valmiuksista edetä yhteiskunnassa konkretisoitui selvitellessäni vuoden Suomessa asuneen ulkomaalaisen henkilön oikeutta opintotukeen. Kelan opintotukineuvonnassa puhelimesta ollut henkilö haki puhelimeen kollegansa, joka tämäkään ei voinut ymmärtää asetelmaa, jossa ulkomaalainen oli vuoden Suomessa oltuaan pyrkinyt ja päässyt suomalaiseen korkeakouluun.

Yleisesti ottaen julkisen sektorin työntekijöiden suhtautuminen maahanmuuttajiin riippuu paljon toimenkuvasta, mutta myös siitä onko työntekijällä kontakteja maahanmuuttajiin työnsä ulkopuolella. Suurin osa (n. 80%) julkisen sektorin työntekijöistä on kohdannut maahanmuuttajia työssään, mutta hyvin harvoin kollegan ominaisuudessa. (Pitkänen & Kouki 2002.) Kun peilataan maahanmuuttajien yhteiskunnallista asemaa työmarkkinoille sijoittumisen kautta, voidaan huomata mahdollisuuksien jakautuvan epätasaisesti. Pakolaisstatuksella saapuneiden työmarkkina-asema on heikoin, aasialaisten, mutta erityisesti länsimaalaisten vahvin. (Forsander 2003, 59.) Maahanmuuttajien epävakainen kiinnittyminen työmarkkinoille vahvistaa riippuvuutta sosiaaliturvasta, mikä edelleen vaikeuttaa tasa-arvoisen kansalaisen tai asukkaan aseman saavuttamista. Forsander päätyy ulkomaalaisasennetutkimuksia tulkittuaan puhumaan suomalaisuusvajeesta: maahanmuuttajalta tuntuu suomalaisesta näkökulmasta katsoen puuttuvan jotain, mikä tekisi heidät kelvollisiksi nauttimaan yhteisestä hyvästä (mt., 63). Tällaisen vastaanottavan yhteiskunnan alitajunnassa olevan vajavuuden täyttämiseen ei riitä ainoastaan maahanmuuttajien panos; muutosta tarvitaan lähteväksi myös yhteiskunnan rakenteiden sisältä.

Yhteiskunnallisessa kontekstissa liikuttaessa maahanmuuttajan selviämiseen ja pärjäämiseen liittyy monia muuttujia. Sellaisia ovat omat - mutta myös kohdattujen

julkisten palveluiden tarjoajien- sosiaalinen ja kulttuurinen kompetenssi. Kenties on niin, että maahanmuuttajan moniulotteisiin sosiokulttuurisiin siteisiin ja useaan instanssiin kiinnittyvää arkitodellisuutta on mahdoton läpikotaisesti ymmärtää. Uskon kuitenkin, että jo aito pyrkimys käsittää näitä yhtäaikaisesti paikallisen ja muukalaisen rooliin liittyviä ristiriitoja on eteenpäin vievää.

1.2 Maahanmuuton reunaehdot

Suomen maahanmuutto- ja pakolaispolitiikkaa sääntelevät ennen kaikkea kansainväliset sopimukset sekä näiden noudattamista tukeva kotimainen lainsäädäntö. Euroopan Unionin alueelta tulevia henkilöitä koskee EU:n oma lainsäädäntö. EU-alueen ulkopuolisista maista tulevien kohdalla on sitouduttu noudattamaan mm. Yhdistyneiden Kansakuntien kanssa allekirjoitettuja sopimuksia. Näistä keskeisin on Genevessä vuonna 1951 solmittu pakolaisten oikeusasemaa koskeva yleissopimus sekä sen lisäpöytäkirja vuodelta 1967. Uudistettu sopimusasiakirja allekirjoitettiin vuonna 1968. Pääsääntönä voidaan todeta, että näiden sopimusten myötä Suomi on sitoutunut antamaan myös EU:n ulkopuolelta tuleville henkilöille vähintään yhtä suojelemaan kohtelun kuin muille ulkomaalaisille vastaavissa olosuhteissa – rotuun, uskontoon ja alkuperämaahan katsomatta. Lisäksi Suomi on allekirjoittanut eräitä muita kansainvälisiä sopimuksia, jotka koskevat joitakin tiettyjä ihmisryhmiä tai ihmisoikeuksia yleisesti. Keskeinen seikka erityisesti turvapaikanhakijoiden pyrkiessä Suomeen on kysymys maiden turvallisuudesta sillä ns. turvallisiksi julistetuista maista saapuva henkilö voidaan käännyttää takaisin lähtömaahansa muutamassa päivässä. Julistamalla vuonna 1994 Venäjän, Viron, Latvian, Liettuan ja Unkarin turvallisiksi maiksi asukkailleen Suomen hallitus pyrki ehkäisemään tältä suunnalta saapuvia ihmisvirtoja. (Pentikäinen 1999, 52-53.)

Suomen rajojen piirissä tapahtuneella maahanmuutolla on omat erityispiirteensä. 1900-luvun alussa Suomeen saapui asumaan yhteensä satoja tuhansia henkilöitä entisen Neuvosto-Venäjän alueelta, niin venäläisiä, inkeriläisiä, kuin menetetyn Karjalan alueen pakolaisiakin. Lisäksi saamelaisväestö joutui siirtymään alueiltaan sodan jaloissa. Maailmansotien päättymisen myötä myös suuret väestöryhmien aloiltaan siirtymiset laantuivat ja seurasi hiljaisempi kausi. Sotien jälkeen ulkomaalaislainsäädäntö pysyi pitkään suvaitsevaisilla linjoilla (Lepola 2000, 40-41). Suomi pysyi maastamuuttomaana aina 1990-luvulle asti ja osittain tästä johtuen maahanmuuton tiukkaan lainsäädännölliseen

säännöstelyyn ei ollut pakottavaa tarvetta (Korkiasaari & Söderling 1998). Suomalaiset itse muuttivat lähinnä siirtotyöläisinä mm. Ruotsiin ja Yhdysvaltoihin ja Neuvosto-Venäjän alueelta tulleista osa jatkoi matkaansa Keski-Eurooppaa kohti (Lepola 2000). Maailman pakolaistilastoissa Suomi alkoi näkyä jälleen 1970-luvulla, jolloin Latalaisesta-Amerikasta ja Aasiasta vastaanotettiin yhteensä 284 pakolaista. (Pentikäinen 1999, 51-60.) Voidaan ajatella, että tällöin siirryttiin kokonaan uudenlaisiin olosuhteisiin. Suomen sijainti poliittisella kartalla oli muuttunut, samoin tulijat olivat kaukaisemmista maista erilaisista olosuhteista. Siinä missä juuri itsenäistyneen Suomen sotien aikaan asuttamat tulijat olivat naapurirajan takaa ja osittain oman maan kansalaisia, niin Chilestä ja Vietnamista vastaanotetut henkilöt edustivat erilaista pakolaisuutta suomalaisessa maahanmuuttopolitiikassa. Yhtä aikaa on kuitenkin muistettava, että ns. hiljaisen kaudenkin aikana Suomeen edelleen muutti ulkomaalaisiksi katsottuja henkilöitä idästä ja venäjän kansalaiset ovat edelleen suurin yksittäinen ryhmä Suomen ulkomaalaistilastoissa. 1980-luvulla voidaan katsoa varsinaisen maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen keskustelun alkaneen, kun valtioneuvosto päätti vuosittaisista pakolaisten vastaanottokiintiöistä, vastaanoton järjestämisestä ja sen korvaamisesta kunnille (Järvinen 2004, 47-48). Uusi, vuodesta 1976 asti valmisteltu ulkomaalaislaki astui voimaan 1983.

Voidaan ajatella, että maahanmuutto- ja pakolaispolitiikasta puhuttaessa käsitellään kahta eri asiaa. Maahanmuuttoa sinänsä tapahtuu jatkuvasti erilaisin intressein ja syin, kun taas pakolaispolitiikkaa toteutetaan kansainvälisten sopimusten ja tarkkojen kiintiöiden puitteissa. Vaikka ns. kiintiöpakolaisetkin ovat yhtäläillä 'maahanmuuttajiin' kuuluvia, heidän maahan saapumisensa lähtömaassa tapahtuvine haastatteluineen ja kuntiin sijoittamisineen perustuu erilaiseen tilanteeseen, kuin esimerkiksi avioliiton tai työtehtävien kautta maahanmuuttavan henkilön. On aiheellista tähdentää, että kiintiöpakolaisten, perheenyhdistämishjelmien tai turvapaikanhakijana maahantulleiden henkilöiden osuus kaikista Suomessa asuvista ulkomaalaisista on kuitenkin pieni, n. 20% (www.mol.fi/migration/kal013sui.pdf).

Uudistettua lainsäädäntöä, hapuilevaa hallintoa

Vuonna 1999 astui voimaan uusi Kotouttamislaki (493/1999), jonka toivottiin selkeyttävän maahanmuuttajien oikeuksia ja velvollisuuksia. Keväällä 2002 valmistui valtioneuvoston selonteko uuden lain toimeenpanosta. Todettiin, että lain henki sinänsä on hyvä, mutta

puitteet sen toteutukselle ovat puutteelliset (Selonteko kotouttamislain..., 2002). Kunnilta ja maahanmuuttajien kanssa toimivilta viranomaisilta saadusta palautteesta kävi ilmi, että maahanmuuttoasioita ei koeta yhteiskunnallisesti tärkeiksi. Tämä aiheuttaa mm. sen että priorisoinneissa ja resursseja jaettaessa maahanmuuttajat ovat heikoilla sijoilla (mt., 20-21). Kotouttamislaki lanseerasi ajatuksen kunnallisista kotouttamisohjelmista (7§), joka loisi puitteet paikallisesti tapahtuvalle maahanmuuttajien kotoutumiselle. Ohjelmien laatimisen oli tarkoitus perustua laaja-alaiseen virkamiesyhteistyöhön. Kuitenkin sosiaalitoimen ja työhallinnon rooli on ylikorostunut ja mm. opetustoimen osuus on jäänyt minimaaliseksi (mt., 28-29). Tilanne maahanmuuttajien suhteen eri kunnissa vaihtelee suuresti. On luonnollista, että kunnissa joissa maahanmuuttajia on paljon, myös ns. kotouttamistyön vaatimukset ovat mittavat. Edelleen on myös kuntia, joissa maahanmuuttajia ei käytännössä katsoen ole. Näin ollen lakikin pyrki luomaan väljien ja monien mahdollisuuksien ohjeistuksen, jonka heikkoutena tosin on vastuualueiden ylimalkainen määrittely. Kotouttamislain (10§ ja 11§) mukaiset maahanmuuttajan henkilökohtaiset kotoutumissuunnitelmat ovat voineet muodostua hedelmällisiksi työvälineiksi jäsenettäessä maahanmuuttajan sijoittumista suomalaiseen yhteiskuntaan, mutta yhtä lailla ne ovat voineet jäädä kuolleen kirjaimen tasolle kunnissa, joissa esim. kieli- ja työvoimakoulutusta on niukasti tarjolla (mt., 32-40). Maahanmuuttajat ovat siis lähtökohtaisesti eriarvoisessa asemassa eri paikkakunnilla tarjottujen palveluiden määrän ja laadun vaihdellessa kotouttamiseen varattujen taloudellisten resurssien mukaan.

Vuonna 2003 Euroopan Unionin komissio julkaisi tiedonannon koskien maahanmuuttoa, kotouttamista ja työllisyyttä (KOM 336). Tämän tiedonannon keskeisiä teemoja oli vaatimus järjestää kansallinen maahanmuuttopolitiikka syrjiviä rakenteita estäväksi kokonaisuudeksi. Tähän ohjeistukseen vastasi ainakin osittain tammikuussa 2004 voimaan tullut Yhdenvertaisuuslaki (21/2004). Yhdenvertaisuuslailla toimeenpannaan EU:n neuvoston ns. rasismi- ja työsyörintädirektiivit. Nimensä mukaisesti lain olisi tarkoitus turvata yhdenmukaisuutta yhteiskunnan eri lohkoilla ja se tuo esille myös *positiivisen erityiskohtelun* käsitteen. Henkilöitä voi asettaa eriarvoiseen asemaan, mikäli sen tosiasiallisena tavoitteena onkin syrjinnän ehkäiseminen (7.4§). Nähtäväksi vielä jää, miten laki onnistuu turvaamaan maahanmuuttajien ja muiden erityisryhmien asemaa käytännössä. Myös uusi Ulkomaalaislaki (301/2004) saatiin valmiiksi pitkällisen valmistelun jälkeen ja se astui voimaan toukokuussa 2004.

On mielenkiintoista huomata, että huolimatta lainsäädännön kehittämisestä ja maahanmuuttopoliittisen keskustelun viriämisestä virkamiestasolla projekti näyttää kuitenkin edenneen vaivalloisesti. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisussa Korkiasaari & Söderling toteavat lakonisesti, että Suomelta puuttuu kansallinen maahanmuuttopoliittikka (1998, 21). Suurimmiksi puutteiksi kirjoittajat arvioivat maahanmuuttoasioiden laajalle hajautetun hallinnon ja suunnittelutyön, muissa Pohjoismaissa keskitetyt ratkaisut ovat tuottaneet parempia tuloksia. Tällä hetkellä Työministeriö hoitaa pakolaisten vastaanottoon ja kotoutumiseen liittyviä asioita yleisesti ottaen, Opetusministeriö kuitenkin kouluvelvollisuuteen liittyvien asioiden osalta, Sisäministeriö turvallisuuteen ja maasta poistamiseen liittyvin osin, Sosiaali- ja terveysministeriö omin vastuualuein ja niin edelleen (kts. LIITE 1). Näin jokainen ministeriö ja keskusvirasto hoitaa osa-alueensa omien päämääriensä ja erityisten tavoitteidensa valossa. Edelleen kuntatasolla maahanmuuttajien konkreettisen kotouttamistyön vastuu jakaantuu kuntien sosiaalitoimiston, kansaneläkelaitoksen ja työvoimatoimistojen kesken. Erittäin suuri merkitys jää sille, kuinka hyvin hallintorajat ylittävä yhteistyö toimii. Lisäksi Korkiasaari & Söderling kritisoivat, että maahanmuuttopoliitikassa on kontrolloiviin toimiin keskittymisen hinnalla jätetty maahanmuuttajien kotoutumiseen liittyvät aspektit ohuemmalle huomiolle. 'Kunnollisen' maahanmuuttopoliittikan puuttumisen sanoo muutamia vuosia myöhemmin ääneen myös Järvinen (2004).

Vuonna 2004 perustettiin työryhmä valmistelemaan Vanhasen hallituksen mukaista maahanmuuttopoliittista ohjelmaa. Työryhmän on määrä valmistaa ehdotus hallituksen maahanmuuttopoliittiseksi ohjelmaksi toukokuuhun 2005 mennessä. Tarkoituksena on mm. määrittellä kokonaisvaltaisen maahanmuuttopoliittikan arvot tavoitteena ihmis- ja perusoikeuksien kunnioittaminen, hyvän hallintokulttuurin vahvistaminen ja toisaalta myös maahanmuuttoon liittyvien uhkakuvien torjuminen. Erikseen mainitaan lisäksi tarve tarkastella eri viranomaisten toimivaltaan liittyviä kysymyksiä. (Hallituksen strategia-asiakirja 2004.) Mitä ilmeisimmin vastuualueiden mahdollinen uudelleen jakaminen tai tarkempi keskittäminen on lujan poliittisen kädenväännön takana. Sisäasiainministeriön asettama selvitysmies Esa Markkanen ehdotti muistiossaan Maahantulosta kansalaisuuteen (2003) turvapaikan hakijoiden vastaanotto-asioiden siirtämistä Työministeriöltä Sisäasiainministeriön alaisuuteen. Tämä sinänsä hallinnon yhteensovittamiseen pyrkivä linjaus sai kuitenkin jyrkän vastaanoton Työministeriön osalta. Vasta-argumenttia perusteltiin sillä, ettei ole loogista, että sama instanssi hoitaisi sekä turvapaikanhakijoiden

vastaanottoa että karkottamista. Muissa Pohjoismaissa maahanmuuttoasioista vastaa yhden ministeriön alaisuudessa toimiva keskusvirastotasoinen yksikkö. Markkasen mukaan suomalainen maahanmuuttohallinto on sekä hidasta että jälkeen jäänyttä: osin selityksenä on pienemmät maahanmuuttajamäärät. (mt., 16-18.) Edelleen hän kritisoi, että yhtenäisen kansallisen maahanmuuttopolitiikan puuttuessa eri ministeriöillä esiintyy kilpailevia linjauksia. Vastuun 'ikävistä', maahantuloon, oleskeluun ja maastalähtöön liittyvistä kysymyksistä ollessa sisäasiainministeriön alaisella hallinnolla, voi työministeriö esiintyä julkisuudessa 'hyvänä', kansalaisjärjestön tapaisena organisaationa, Markkanen kärjistää. (mt., 10-11.) Mielestäni Markkasen muistio on mielenkiintoinen etappi suomalaisten maahanmuuttoasioiden hallintoa koskevassa kehityksessä. Sen aiheuttamaa tuoretta polemiikkaa sain olla seuraamassa syksyllä 2003 työministeriön maahanmuuttoasioiden toimeenpano-osastolta käsin.

Suomeen saapuu maahanmuuttajia monenlaisia reittejä, mistä johtuen heillä on myös erilaisia tarpeita. Maahanmuuton sääntely ja maahanmuuttajia koskeva vastaanottavan yhteiskunnan keskustelu ei saa selkeää kaukupohjaa aineistoni henkilöiden elämässä, vaan he tekevät asemastaan omat määrittelynsä. Henkilö, joka on saapunut Suomeen ns. turvallisesta maasta työtä tekemään, voi silti määritellä itse itsensä pakolaiseksi. Toisaalta maahanmuuttopolitiikan valossa humanitäärisin perustein maahan saapunut henkilö voi osoittautua hyvin pärjääväksi kosmopoliitiksi.

Väitöskirjassaan *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi* (2002) Outi Lepola on tutkinut kansanedustajien, ministereiden ja virkamiesten kannanottoja maahanmuutto- ja ulkomaalaispoliittisissa asioissa. Hänen mukaansa nämä kannanotot ja erilaiset perustelut valituille toimintalinjoille kertovat omaa kieltään myös suomalaisuudesta ja yhteiskunnastamme. Lepola käyttää kolmen portin läpi kulkemista kuvaamaan prosessia, joka ulkomaalaiseksi määritellyn henkilön on käytävä läpi tullakseen Suomen kansalaiseksi eli saadakseen täysivaltaiset oikeudet elää ja toimia yhteiskunnassa. Eri ryhmillä on erilaiset edellytykset kulkea näistä porteista ja niiden avulla valtio harjoittaa maahantulon sääntelyä hyväksi arvioimallaan tavalla. Ensimmäisestä portista päästään sisälle maahan. Tämä on helppoa, mikäli henkilö saapuu viisumivapaussopimuksen piiriin kuuluvasta maasta tai hän on saanut maahanpääsylvän esim. kiintiöpakolaisen asemassa. Toisesta portista asetetaan pysyvään asumiseen Suomessa. Tähän tarvitaan em. edellytykset ja lisäksi oleskelulupa, mihin sisältyy myös oikeus työskennellä ilman erillistä

työlupaa. Henkilöllä on lähes samat oikeudet kuin maan kansalaisilla, poikkeuksena on kuitenkin oikeus poliittiseen osallistumiseen sekä periaatteellinen mahdollisuus karkotukseen maasta. Kolmannen portin jälkeen on 'sisällä yhteiskunnassa', kansalaisena. (Lepola 2002, 28-34.) Ulkomaalainen voi hakea Suomen kansalaisuutta viiden vuoden maassa asumisen jälkeen. Vuoteen 2003 asti Suomen kansalaisuuden saaminen merkitsi toisesta luopumista, mutta uusi Kansalaisuuslaki (359/2003) antaa mahdollisuuden kaksoiskansalaisuuteen, mikäli monikansallisuus hyväksytään nykyisessä kansalaisuusvaltiossa.

Maahanmuuton käytännön kategoriat

Vaikka maahanmuuttajiin liittyvä lainsäädäntö pyrkii mahdollistamaan kaikille mahdollisimman yhdenvertaiset mahdollisuudet elää ja edetä yhteiskunnassa, voi käytännön toteutus olla puutteellinen ja tosinaan valtiovallan poliittiset päämäärät jäävät kauaksi yksilöiden arjen todellisuudesta.. Seuraavassa käyn läpi poliittisia peruslinjauksia siitä, kuinka maahanmuuttoon voi suhtautua ja toisaalta kuinka sitä on pyritty hallitsemaan.

Separatismissa maahanmuuttajat hyväksytään yhteiskunnan tietyille osa-alueille esimerkiksi työmarkkinoiden ja asuinalueen suhteen. Laajempi osallisuus, kuten pääsy poliittiseen vaikuttamiseen tai yhteiskunnan palveluihin, kuitenkin kielletään tai sitä rajoitetaan. Toteutus tapahtuu julkisen tai peiteltyyn rasismiin kautta, joka estää maahanmuuttajia etenemästä yhteiskunnassa koulutuksen kautta ja sulkee mahdollisuudet paremmille paikoille työssä ja asumisessa.

Assimilaatiossa on kyse yhdensuuntaisesta 'maassa maan tavalla'-prosessista, jossa pyritään yhtenäiseen 'monokulttuuriin'. Vastaanottava maa edellyttää maahanmuuttajien omaksuvan valtakulttuurin normit ja arvot. Pintapuolisesti maahanmuuttajat voivat käyttäytyä ns. sulatusuuni-yhteiskunnan vaatimusten mukaisesti, mutta säilyttää oman kulttuurinsa ja kielensä yksityiselämässä. (Brochmann 2003, 2-5.)

Integraatio nähdään kaksisuuntaisena sopeutumisprosessina, jossa vastaanottava yhteiskunta pyrkii hyväksymään erilaisten etnisten ryhmien olemassa olon osanaan. Tarvittaessa julkinen valta edesauttaa integraatiota erilaisilla toimilla kuten esimerkiksi järjestämällä kielikoulutusta maahanmuuttajille. Integraatio on periaatteessa valtaväestön

ja etnisen vähemmistön välinen sopimus. (mt., 2-5.) Kuitenkin suomalaisittainkin harjoitetussa integraatiopolitiikassa on totuttu puhumaan integroimisesta tai kotouttamisesta, mikä antaa maahanmuuttajille objektin osan.

Monikulttuurisuus eroaa edellä mainituista malleista siten, että se pyrkii takaamaan yhtäläiset oikeudet ja mahdollisuudet maahanmuuttajille ilman vaatimusta erilaisen kulttuurin ominaispiirteistä luopumista. Vastaanottavan maan lainsäädäntöä tulee noudattaa, mutta muutoin oman kulttuurin säilyttämiseen rohkaistaan ja sopeutumisvalmiutta on. Erilaisuus nähdään rikkautena ja mahdollisuutena. Pyrkimyksellä monikulttuuriseen yhteiskuntaan on hiuksen hieno ero integraatio-ajatteluun eivätkä kaikki erota näitä kahta mallia. Mielestäni on kuitenkin perusteltua käsitellä näitä erikseen. Ero on vastaava kuin käsitteillä kotouttaminen ja kotoutuminen.

Suomalaisessa maahanmuuttopolitiikassa ollaan liikuttu vuosien myötä assimilaatiomallista kohti monikulttuurisen yhteiskunnan tavoitetta. On selvää, että kyse on ideaaleista, joita ei kyetä saavuttamaan pelkän lainsäädännön avulla. Asiaa tekee moniulotteisemmaksi myös se seikka, että valtion tason poliittinen sitoutuminen ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ja maahanmuuttajien tasavertaiseen kohteluun ei välttämättä kohtaa kansalaistasolla tai päinvastoin (Borchgrevink & Brochmann 2003, 82). Maahanmuuttopoliittisia termejä käytetään eri tavalla eri maissa, sillä poliittisilla projekteilla historian tuoma taakka vaihtelee. Amerikkalaisessa yhteiskunnassa ei epäröidä puhua assimilaatiosta, koska koko amerikkalainen yhteiskunta on tavallaan rakentunut maahanmuutolle ja eräänlaiselle sulautumiselle. Etenkin Euroopasta sinne on muuttanut miljoonia henkilöitä. Euroopassa taustat ovat kuitenkin erilaiset: rinnakkain elää useita hyvin erilaisia kansoja omine maan rajoineen ja toisaalta maailman sotien ajalta on haavoja eri etnisten ryhmien brutaalista kaltoinkohtelusta. (Favell 2003.) Kyse on myös riskien ja kustannuksien hallinnasta. Avoimen rasistinen yhteiskunta luo ympärilleen levottomuutta; olemme jo saaneet lukea uutisia rotumellakoista muualla Euroopassa. Myös monikulttuurisuuden suhteen jää auki monia kysymyksiä: onko esimerkiksi keski-ikäisen lukutaidottoman, terveydentilaltaan heikon, kiintiöpakolaisena maahan muuttaneen henkilön teoreettisestikaan mahdollista kotoutua ventovieraaseen maahan? Vaikka monikulttuurinen yhteiskunta esittäytyy sekä poliittisessa retoriikassa että useissa tutkimuksissa ihanteellisena tavoitteena, on sitä kritisoitu luonteeltaan utopistisena ja jopa uhkana hyvinvointivaltiolle. Hyvinvointiyhteiskunta, joka on suunniteltu huolehtimaan

kansalaisistaan, kohtaa haasteen, kun palveluita (terveydenhuolto, koulutus jne.) tarvitsevat enenevässä määrin myös henkilöt, joiden maassa olo ei perustu kansalaisuuteen. (Bommes 2003, 62, 45; Borchgrevink & Brochmann 2003, 96-97.)

Aiemmin totesin, että itsenäisen valtion suvereeni oikeus on säännellä rajojensa sisään pyrkiviä maahanmuuttovirtoja – mutta kuinka tehdä se parhain päin? Vastausta tähän kysymykseen on etsinyt mm. Arno Tanner. Tutkimuksessaan *Siirtolaisuus, valtio ja politiikka* (2003) hän on vertaillut Kanadan, Sveitsin ja Uuden-Seelannin maahanmuuttopolitiikkaa työvoiman maahanmuuton kannalta. Nämä lähtökohdiltaan erilaiset valtiot ovat päätyneet hyvin erilaisiin ratkaisuihin maahanmuuttopoliittisissa linjauksissa. Tannerin ajatuksena on, että onnistuneen maahanmuuttopolitiikan lähtökohdaksi asetetaan vastaanottavan yhteiskunnan tarpeet. Tämän itsekkään lähtökohdan kautta maahan päästetään ja rekrytoidaan halutun kaltaisiksi arvioituja maahanmuuttajia, joiden myönteinen vaikutus yhteiskunnalle (esim. bruttokansantuotteelle) ehkäisee myös rasismi- ja epävakaustendenssiä. Vähimmillään maahanmuuttopolitiikalla on vaikutusta maan rajojen sisällä olevien ulkomaalaisten määrään, enimmillään koko yhteiskunnan hyvinvoinnin lisäämiseen (Tanner 2003, 205). Tanner käyttää onnistuneen maahanmuuttopolitiikan esimerkkinä Kanadaa, jossa on käytössä ns. pistelaskujärjestelmä. Systeemi perustuu kriteereihin, joiden perusteella maahan pyrkivä potentiaalinen maahanmuuttaja 'pisteutetään', mikä ratkaisee hänen maahan pääsynsä. Pisteytyksessä voidaan painottaa erilaisia yhteiskunnallisen kontekstin kannalta hyödyllisiksi arvioituja tekijöitä kuten esim. koulutusta, työkokemusta, perhesiteitä, lähtömaata tms. Pistelaskujärjestelmä on kanadalaisessa kontekstissa osoittautunut toimivaksi erityisesti siirtolaisten osalta. (mt.) Vaikka pistelaskujärjestelmä perustuukin lähinnä vastaanottavan maan kansantaloudellisiin tarpeisiin, painottaa Tanner eettisiä ja moraalisia velvoitteita. Pistelaskujärjestelmän rinnalla tulee harjoittaa humanitäärisin perustein toimivaa pakolaispolitiikkaa sekä tiedostaa ns. aivovuodon varjopuolet. Suomen osalta köyhien maiden koulutetun väestön maahanmuuttoa ei tosin ole tapahtunut suuressa määrin, mutta kansainvälisesti ilmiö on laaja ja huolestuttava.

Tutkimukseni kannalta näen erilaisten maahanmuuttomallien jäsentämisen mielenkiintoisena sikäli, että myös aineistoni henkilöt sijoittavat itseään erilaisiin konteksteihin suomalaisessa yhteiskunnassa. Kotoutuminen ja oman paikan löytämisen keinot tuodaan esille. Teoreettisena viitekehystenä edelle käsitelty jää tutkimuksen

kokonaisuudessa taustoittavaan rooliin, sillä analyysissä tulen tarkastelemaan maahanmuuttoa yksilön, en poliittisten projektien tai yhteiskunnan kannalta.

1.3 Aikaisemmasta tutkimuksesta

Maahanmuuttajuuteen liittyy useita erillisiä ja moniulotteisia teemoja. Tutkimusalue joka käsittelee maahanmuuttajien ja valtaväestön välisiä suhteita ja yksilöllistä elämää, pitää sisällään monia vaikeasti haltuun otettavia käsitteitä. Lisäksi maahanmuuttajuuteen liittyvä tutkimus ei mahdu minkään yksittäisen tieteenalan piiriin, vaan eri alojen edustajat ovat lähestyneet aihetta omin teorioin ja menetelmin. Mikäli halutaan päästä hedelmiä tuottavaan tutkimukseen ja ymmärrykseen, on osattava yhdistää eri tieteenalojen tuottamaa tietoa. (Liebkind 1994, 14-19.) Seuraavassa pyrin tuomaan esille millaista tutkimusta maahanmuuttajiin liittyen Suomessa on tehty. Painopiste asettuu viimeisen 15 vuoden ajalle, jolloin maahanmuuton eri aspekteja onkin tutkittu runsaslukuisemmin kuin aiemmin.

Tähän saakka kotimainen maahanmuuttotutkimus on keskittynyt tutkimaan etnisten ryhmien integroitumista ja sen ongelmia, sekä suomalaisten suhtautumista pakolaisiin ja maahanmuuttajiin sekä tähän liittyviä ääritapauksia. Sen sijaan maahanmuuttopolitiikkaa tai vertailevaa tutkimusta, joka kohdistuisi maahanmuuttokysymysten osalta kokeneempiin valtioihin, on tehty vähän. Aihe olisi hedelmällinen, sillä sen kautta voitaisiin saada pitkäntähtäimen tietoa siitä, millaisia seurauksia erilaisilla poliittisilla ratkaisuilla on yhteiskunnallisesti. Lisäksi globaali muuttoliike ja sen seuraukset yleisesti tai erityisesti Suomelle ovat olleet niukasti käsitelty aihe. Arno Tanner, jonka tutkimus itsekkin pyrkii löytämään optimistisia tai ainakin neutraloivia näkökulmia maahanmuuttopolitiittisiin kysymyksiin, peräänkuuluttaa rohkeutta käsitellä aihetta hyvän, jopa toivottavan ilmiön näkökulmasta. (2003, 23-28.) Joitakin viitteitä tällaisesta suuntautumisesta on ollut ainakin keskustelujen tasolla, myös resursseja rahoituksen muodossa on suunnattu maahanmuuton hyviä vaikutuksia tutkiville hankkeille (mt., 27). Yksi avaus tällaisesta uudenlaisesta linjauksesta on Marja-Liisa Truxin (2000) toimittama teos *Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus elinkeinoelämässä*. Teos ilmaisee jo esipuheessaan haluavansa avata uudenlaisia suuntia ongelmien sävyttämään maahanmuuttokeskusteluun käsittelemällä samassa yhteydessä yritysten kansainvälistä kilpailukykyä, luovuuden ja osaamispotentialin löytämistä sekä taloudellisia, työvoimapolitiittisia ja väestötieteellisiä

kysymyksiä. Teksteissä käsitellään myös hankalaa teemaa, joka liittyy maahanmuuttajaisaan liittyvään ei-trendikkääseen ja negatiiviseen mielikuvaan (mt., 22).

Tuorein ja kenties tähän saakka merkittävin kansallinen maahanmuuttajuuteen liittyvä tutkimushanke on ollut vuonna 2001-2003 toiminut Syrjäytyminen, eriarvoisuus ja etniset suhteet Suomessa –hanke (Syreeni), joka oli Joensuun yliopiston hallinnoima ja Suomen Akatemia rahoittama. Tutkimushankkeen internet-sivuilla (www.joensuu.fi/syreeni) kerrotaan pyrkimyksen olleen mm. kehittää ja nostaa tutkimuksen tasoa, hajallaan olevan tutkimuskapasiteetin kokoamisen ja yhteyksien aikaan saamisen niin kansallisella kuin kansainvälisellä tasolla, uudenlaisen tieteellisen perinteen luomisen ja vähän tutkittujen aiheiden osalta uuden tiedon tuottamisen. Ohjelma oli monitieteinen. Ohjelman taustakontekstiksi kuvaillaan talouslaman jälkeistä yhteiskuntaa, jossa eriarvoisuus ja syrjäytyminen uhkaavat paitsi juuri lamanjälkeiseen Suomeen saapuneita maahanmuuttajia myös suomalaisia itseään. Syreeni-hankkeen myötä syntyi useita kymmeniä julkaisuja suomeksi ja englanniksi. Toinen keskeinen kotimainen tutkimuksellinen instanssi on Etnisten suhteiden ja nationalismin tutkimuskeskus (CEREN). CEREN on Helsingin Yliopiston alainen yksikkö, jolla sekä omaa tutkijahenkilökuntaa että yhteistyötä eri laitosten tutkijoiden kanssa. (<http://sockom.helsinki.fi/ceren/suomi/index.htm>)

Maahanmuuttajuuteen liittyvää tutkimusta Suomessa tekevät luonnollisesti myös lukuiset muut tahot ja yksittäiset tutkijat. Työministeriön yhteydessä toimiva Etnisten suhteiden neuvottelukunta on kartoittanut 90-luvulla tehtyä tutkimusta. Tutkimuksista peräti 83 % edustaa väitöskirjatutkimusta, mutta yksi selkeistä puutteista on etnisten vähemmistöjen itsensä puuttuminen tutkimuksen tekijöistä tai sisällön tuottajista. (Maahanmuutto, pakolaisuus..., 1999.) Olemassa olevaa tutkimusta kartoitettiin myös vuosilta 1980-1993 siirtolaisuus- ja pakolaistutkimuksen osalta. Jo tällöin tutkimustoimintaa oli suhteellisen runsaasti, joskin puolet Siirtolaisuusinstituutin toimesta tehdyn kartoituksen tutkimuksista edusti tasoltaan vielä pro gradu- töitä. Tuolloin tutkimusta tehtiin eniten kasvatus- ja yhteiskuntatieteen piirissä. (Domander 1993.)

Yleisesti ottaen suurimman osan maahanmuuttoon liittyvästä tutkimuksesta voidaan määritellä olevan ns. akkulturaatiotutkimusta. Liebkind (2000, 13-27) jäsentää akkulturaation Redfieldin 30-luvulta olevan ajatuksen kautta: *akkulturaatiolla tarkoitetaan eri kulttuureja edustavien ryhmien jatkuvista välittömistä kontakteista johtuvia ilmiöitä*

sekä tästä kontaktista seuraavia toisen tai molempien ryhmien kulttuurissa tapahtuvia muutoksia. Akkulturaatiotutkimus keskittyy usein tutkimaan vähemmistökulttuurin sopeutumista uudenaikaiseen kulttuuriseen kontekstiin ja edelleen tämän prosessin onnistumisen tai epäonnistumisen vaikutuksia elämään arjen tasolla.

Yhtä kaikki voidaan todeta, että Suomessa on tällä hetkellä meneillään runsaasti maahanmuuttoon liittyvää tutkimustoimintaa ja sillä on selvä sosiaalinen ja poliittinen tilauksensa yhteiskunnan vielä hakiessa uomiaan mm. maahanmuutto- ja pakolaispolitiikan suhteen. Näen kotimaisen maahanmuuttajuuteen liittyvän tutkimukseen osaltaan heijastavan julkilausumatonta ajattelua, jonka mukaan maahanmuutto ja maahanmuuttajat muodostavat jonkinlaisen uhkakuvan. Toki ratkottavana on monia hallinnollisia, sosiaalisia ja turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä. Ansiokkaiisiin tuloksiin voitaisiin kuitenkin päästä myös tarkastelemalla teemoja, jotka pitävät sisällään positiivisia asioita: toimivia ratkaisuja, optimistisia odotushorisontteja. Sijoittamalla oman tutkimusorientaationi tälle akselille toivon olevani osa prosessissa, jonka myötä maahanmuuttajuus muuttuisi vähemmän ongelmapuhetta sisältäväksi kokonaisuudeksi.

2. MAAHANMUUTTAJA YKSILÖNÄ: IDENTITEETIN JA KULTTUURIN MERKITYS

”Mekin ollaan juutalaisia!” Adam kimittää hupaisalla äänellä, jonka kadottaa noin kolmen vuoden kuluttua. Vain lapsuuteen kuuluvaa aluetta: aika jolloin kulttuuriperintö/geneettinen perimä tuntuu oudolta mutta metkalta jutulta, joka on vain putkahtanut jostain kuin ylimääräinen kenkä. Hei kato, Tom! Meikä on euraasialainen! Vau, meikä on maori! Kato, ilman käsiä!”

”Komea, fiksu, valistunut, laiha – missä on se läski, se outo friikki, musta juutalaispoika? Se joka solahti joka kesä yhdestä huonosti istuvasta ”identiteetistä” toiseen, kävi läpi hippikulttuurin, grungen, gansta-rapin, erinäiset etnismit (ebonicsin, juurillepaluun, rastafarismen), anglofilian, amerikkalaistumisen, afrotukan, suoristuksen, vakoletityksen, pulipään, lökäfarkut, tiukat farkut, valkoiset naiset, mustat naiset, juutalaisnaiset, ei-juutalaisnaiset, konservatiivisuuden, Konservatiivisen puolueen, sosialismin, anarkismin, bailauksen, erakkouden, skitsoilun, kuntoutumisen – miten hän on tähän päätynyt? Miten hänestä on tullut noin onnellinen?”

(Zadie Smith, Nimikirjoitusmies)

Nyt siirryn käsittelemään maahanmuuttoa ja maahanmuuttajuutta yksilön perspektiivin kannalta. Mitä merkitsee yksilölle olla toisen positiossa yhteiskunnallisessa kontekstissa ja mitä sosiaalisia tiloja siitä syntyy? Maahanmuuttajuuden tutkimuksessa toimitaan monilla vaikeasti haltuun otettavilla käsitteillä, jotka ovat esiintyvät moniulotteisina ja -merkityksisinä paitsi akateemisessa keskustelussa, mutta yhtä lailla yksilöiden elämässä. Aineistoni omaelämäkerrallisia tekstejä tutkiessani joudun miettimään millaista roolia kulttuuri, kansallisuus, etnisyyden ja näihin liittyvät identiteetit merkitsevät. Tämä koskee paitsi kirjoittajan lähtökohtia, myös omaa positiotani lukijana. Missä valossa teksti ja sen merkitykset ovat syntyneet ja millaisessa valossa minä lukijana ne tavoitan. Etsiessäni tietoa edellä mainituista teemoista, sain huomata, että identiteettiin ja kulttuuriin liittyvät kysymykset kulkevat käsi kädessä. Seuraavassa lähestyn aihetta jäsentämällä ensin identiteetin käsitettä, jonka jälkeen jatkan etnisyyden ja kulttuurin vaikutuksen pohtimiseen.

2.1 Identeettikäsitys murroksessa

Jamaikalla syntynyt, mutta Iso-Britanniassa uransa luonut kulttuurintutkija Stuart Hall (1996) lähtee haastamaan perinteistä identiteettikeskustelua uudella tavalla käsitelmällään. Kulttuurin ja identiteetin uudelleen ymmärtämisen tarpeeseen on johtanut globalisaatio, jonka mukana ihmisten liikkuvuus ja yhtäältä kiinnittyminen

erilaisiin konteksteihin on muuttunut. Hänen mielestään identiteetti, kieli, kulttuuri ja historia ovat kiinteästi yhteen nivoutuneita tekijöitä, joita ei voida erottaa toisistaan. Hän näkee identiteetin eräänlaisena kohtauspaikkana tai kiinnityskohtana kontekstissa, jossa historia on tiivistä läsnä. Yksittäisen subjektin identiteetit eivät ryhmittäydy eheäksi kokonaisuudeksi sisimpään, vaan ne voivat olla ristiriitaisia, kilpailevia ja eri suuntaan tempoilevia (Hall 2002, 23). Ja yhtä kaikki, identiteetti on myös tulevaisuuteen ulottuva, mahdollisen tulevan minän konstruktio, *odotusidentiteetti* (mt.,).

Historia, kieli ja kulttuuri ovat ydinaineiksia henkilökohtaisen identiteetin muodostumiselle. Hall haluaa kuitenkin kyseenalaistaa kansallisuuden ja syntyperän osuuden identiteetin rakentumisessa. Hänen mukaansa kansalliset kulttuurit ovat representaatiojärjestelmiä, eräänlaisia kuviteltuja yhteisöjä, jotka eivät todellisuudessa koskaan ole niin homogeenisia kuin pyrkivät olemaan. Kansalliset kulttuurit rakentavat identiteettiä tuottamalla merkityksiä kansakunnasta. johon voi identifioitua. (2002, 45-51.) Kulttuurinen tai etninen identiteetti ei ole ominaisuus, joka olisi koodattu geeneihimme. Hall korostaa, että on otettava huomioon, että jokaisen kansallisuuden ja ns. kansallisen kulttuurin sisällä elää lukuisia erilaisia alakulttuureita. Tästä syystä hän esittää jonkin yhtenäisen kansallisuuteen perustuvan 'etnisen identiteetin' olemassa olon myyttiksi, jota ei todellisuudessa löydy modernista maailmasta (2002, 54-55). Sen sijaan hän kirjoittaa, että globalisaatio on saanut aikaan ajan ja avaruuden tiivistymän - maailma tuntuu pienemmältä ja etäisyydet lyhyemmiltä – minkä myötä ihmisillä ympäri maailmaa on saatavillaan enemmän representaatioita ja näin ollen enemmän identifikaation kohteita, identiteetin aineksia. Tämä on johtaa siihen että identifikaatiot ovat sekä globaalisia että lokaalisia. Lokaalisuudella Hall viittaa yksilön välittömään elinympäristöön ja sen kulttuuriin.

Omassa tutkimuksessani käsitän etnisen ja yhtä lailla kulttuurisen identiteetin monisäikeisistä ja uniikeista aineksista koostuvaksi verkoksi, joka säröinen ja muuttuva kokonaisuus kunkin yksilön henkilöhistorian mukana (Hall 1996). Ajatuksen heikkoutena on sen avaruus, mutta toisaalta se vapauttaa näkemään aineistoni henkilöt enemmän yksilöinä kuin tietyn ryhmän edustajina. Nojaan pitkälti Hallin ajatuksiin identiteetistä, sillä ne tukevat analyysiä maahanmuuttajien teksteistä, joiden elämäkerrat ja identiteetit ovat rakentuneet eräänlaisessa murrospinnassa uuden ja vanhan välissä.

2.2 Etnisyys ja etninen ryhmä

Ns. etnisen identiteetin käsitettä on käytetty monissa maahanmuuttajia koskevissa tutkimuksissa (mm. Liebkind toim. 1994, Forsander ym. 1994), mutta siihen liittyy myös monia kriittisiä vasta-argumentteja. Etnisyys ja 'toiseus' määritellään useimmiten enemmistön toimesta ja sen rooli muodostuu eroa tekeväksi (Bhabha 1996, 53-60). Esimerkiksi suomalaisessa kontekstissa suomalaisuuden ulkopuolelle jääviä henkilöitä ja ryhmiä kategorisoidaan etnisyyden tai vaikkapa maahantulosityn perusteella. Suomalaisuus on ikään kuin vastapooli muukalaisuudelle. On ehdotettu, että kullekin ryhmälle ja yksilölle yksinkertaisesti jätettäisiin vapaus määritellä itse itsensä. Omaa asemaa suhteessa toisiin voidaan kuitenkin turvata ja vahvistaa jäsentämällä määrityksiä meistä ja toisista. Näin 'määrittelyvapaus' tarkoittaisi enemmistön luopumista saavutetuista asemista. (Ifekwunigwe 1999.)

Vaikka omassa analyysissäni kirjoittajien etnisyyttä tai johonkin etniseen ryhmään kuulumisen eivät olekaan tarkastelun keskipisteessä, näen tarpeellisena hahmottaa kuinka etnisyyden ja etnisen ryhmän käsitettä jäsennetään. Sillä vaikka yksilö ei määrittelisikään itse itseään etnisyyden kautta, voi hän kuitenkin joutua kohtaamaan muiden tekemiä määritykset itsestään. Näkökulmia on useita, mutta tässä tekstissä nojaan Erik Allardtin ja Christian Starckin teokseen *Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta*. Tässä 1980-luvulla tehdyssä tutkimuksessa on kuvattu vanhaa suomalaista vähemmistöä, suomenruotsalaisia, jotka ovat kiinnostava etninen ryhmä yhteiskunnassamme. Heidän historiallinen taustansa ulottuu aikaan, jolloin Suomi oli vielä Ruotsin vallan alainen. Suomenruotsalaisten integroitumisen suomalaiseen yhteiskuntaan voisi sanoa olevan eräänlainen tähtitarina. Keskimääräisesti suomenruotsalaiset esimerkiksi ovat paremmin koulutettuja ja ansaitsevia kuin valtaväestö.

Sosiaalinen kerrostuneisuus ja jakautuminen kansallisuuksiin kuuluu yhteiskuntia järjestäviin peruseriaatteisiin, jotka kuitenkin ovat jatkuvan uudelleen arvioinnin alaisia. Kansallisuuksien rajat voidaan konkretisoida valtion rajoina, jotka muuttuvat vain sotien, valloitusten tai todella merkittävien kansainvälisten sopimusten seurauksena. Valtio ei kuitenkaan merkitse samaa kuin kansa tai kansallisuus. Allardt määrittää kansan ryhmänä *ihmisiä, jotka jossain mielessä yhteisen kulttuurin yhdistäminä ylläpitävät tai tavoittelevat sosiaalista tai valtiollista kokonaisuutta tietyille rajoitetulle maantieteelliselle alueelle*

(1981, 18). Kansallisuus taas viittaa ihmisiin, jotka haluavat korostaa erikoisluonnettaan yhteisen historian, kielen tai kulttuuripiirteiden takia, mutta ei välttämättä tavoittele omaa valtiota. Yhden valtion rajojen sisällä voi siis elää useita kansallisuuksia; sovussa tai ristiriidoissa. Kansallisuus-käsitettä käytettiin yleisesti 1900-luvun alussa, mutta nytemmin sen tilalle on tullut käyttöön termi etnisyys tai etninen ryhmä, joka viittaa enemmän rodullisiin ominaisuuksiin. Allardtin mukaan etnisen ryhmän jäsenillä on joitakin kulttuurisia, kielellisiä tai rodullisia erityispiirteitä, ainakin osittain yhteinen alkuperä ja jotka tuntevat kuuluvansa yhteen. Allardt jatkaa, ettei etnisen ryhmän status ole stabiili, vaan se on jatkuvan sosiaalisessa prosessissa tapahtuvan uudelleen määrittelyn kohde. Itse se, että etnistä ryhmää määritellään, on yksi osa sen olemassa oloa. (Allardt & Starck 1981.)

Etnisyyden luokittelussa ihmiset painottavat eri tekijöitä toisten kustannuksella. Etnisten piirteiden ominaisuuksissa on myös eroja: osa on biologisesti perittyjä, osa sosiaalisesti. Perinnevaatetuksesta luopuneen romanin on periaatteessa helppo sulautua suomalaiseen valtaväestöön, tummaihoisen ei. Tärkeää on huomata se, ettei etnisyys sinänsä muodostu pelkistä etnisistä erityispiirteistä vaan etnisyys sosiaalisena ilmiönä edellyttää ryhmittelyä ja määrittelyä. Erilainen ulkonäkö tai vaatetus ei tee henkilöstä etnistä elleivät ihmiset pidä sitä etnisen ryhmittelyn perusteena. Erilaisuudella on siis merkitystä vasta, kun se on erilaiseksi määritelty (mt., 37). Tästä johtuen etnisten ryhmien olemassa oloon kytkeytyy yhtäaikaaisesti pysyvyyttä ja muutosta. Uudelleen määrittelyjen kautta etnisinä pidettyjä ryhmiä voi lakata ja uusia nousta esiin. Tämä liittyy kappaleessa 2.1 käsittelemäni tematiikkaan ja yhä enemmän paikallistasolta löytyvien identifikaation kohteisiin. Iso-Britanniassa esimerkiksi Walesin alueella on esiintynyt uudenlaista paikallisten juurten korostusta erotuksena brittiläisestä kansallisuudesta (Thompson & co. 1999). Tässä ilmiössä on kyse siitä, että jokin ryhmä itse alkaa määritellä itseään erilaiseksi.

Etnisyyteen liittyvän keskustelun rinnalla on kulkenut myös kiistely siitä, pitäisikö palata käyttämään käsitettä 'rotu'. Sanaan rotu liittyy useita negatiivisia mielleyhtymiä ja epäonnistuneita poliittisia projekteja. Rotuun perustuvalla ihmisten määrittelyllä on ristiriitaisesti vahva luonnontieteellinen pohja, vaikka tosiasiallisesti kyseessä pitkälti sosiaalinen prosessi. Erilaiset fyysiset ominaisuudet (hiusten väri ja laatu, ihonväri, fyysiset ominaisuudet jne.) nostetaan tarkastelun keskipisteeseen ja päädytään arvioon henkisten ominaisuuksien laadusta. Monet englannin kielisistä rotuun liittyvistä sanoista

ovat vailla toimivaa suomennosta. Lukemissani kirjoissa vilisee käsitteitä kuten *bi-racial*, *multi-racial*, *origin of mixed race* jne. Kenties vakiintuneiden suomenkielisten käsitteiden puuttuminen viittaa siihen, että näille sanoille ei ole ollut pysyvää paikkaa kielenkäytössä. Valtioilla, joilla on ollut siirtomaita asuu nykyään merkittäviä määriä entisten siirtomaiden kansalaisia. Pelkästään jo tämä asetelma asettaa nämä kantaväestöön kuulumattomat henkilöt alisteiseen asemaan suhteessa asuinmaan kansalaisiin. (Thompson & co. 1999, Ifekwunigwe 1999.) Suomessakin rotuun liittyvää keskustelua käydään aika ajoin – useimmiten kärkevin sanan kääntein. Etnisyyteen ja rotuun perustuvien kiistojen ja määrittelyiden olemassa olo voidaan nähdä eräänlaisena oireena, joka kertoo ihmisten vaikeudesta elää *toisenlaisten* kanssa tai itse *toisena* (Kristeva 1988, 108). Voidaan kysyä millainen olisi yhteiskunta, jossa ei tapahtuisi enemmistön ja vähemmistön välisiä eroa tekeviä määrittelyitä? Tai yhteiskunta, jossa määrittelyt syntyisivät edes jonkin asteisessa valtasuhteiltaan tasa-arvoisessa neuvottelussa?

Etniseen ryhmään kuulumisen perusteet vaihtelevat paitsi eri ryhmien välillä, mutta myös saman ryhmän sisällä voi olla henkilöitä, jotka kuuluvat siihen eri perustein. Jotta ylipäätään voitaisiin puhua jostain tietystä ryhmästä ja siihen kuulumisesta, on ainakin osan täytettävät jonkinlaiset kriteerit. Allardt on jäsentänyt neljä etniseen ryhmään kuulumisen perustetta. Ainakin osan on täytettävä niistä kaikki ja loppujen tahollaan ainakin yksi peruste. Lähestymistapa on mielestäni erikoinen, muttei mahdoton. Perusteista kolme ensimmäistä liittyvät yksilöön, neljäs luonnehtii ryhmää:

1. *Samaistuminen* – jotta voidaan puhua etnisestä ryhmästä, täytyy osan, useimmiten enemmistön luokitella itsensä ryhmän jäseneksi. Aina on myös yksilöitä, jotka häpeän tai itsehalveksunnan takia kiistävät kuuluvansa ryhmään, mutta joita muut pitävät sen jäseninä muiden perusteiden takia.
2. *Sukujuuret* – tämä peruste erottaa etniset ryhmät uskonnollisista ryhmistä. Osalla tämän perusteen on oltava, ei kuitenkaan kaikilla. Ryhmään voi liittyä esim. avioliiton kautta.
3. *Erytiset kulttuuripiirteet esim. kieli* – Vaikka etninen ryhmä määrittäisikin nimenomaan kielellisenä vähemmistönä, perusteen ei edelleenkään tarvitse koskea kaikkia jäseniä. Toinen esimerkki voisi olla ympärileikkaus, joka uskonnosta riippuen koskee joko nais- tai miespuolisia jäseniä.

4. *Sosiaalinen organisaatio sekä ryhmän keskinäistä että ulkopuolisten kanssa tapahtuvaa vuorovaikutusta varten* – on tärkeä tekijä vähemmistön säilymiselle eletessä vuorovaikutuksessa valtaväestön kanssa ja toimii myös rajoja säilyttävänä mekanismina (esim. Suomen Islamilainen Yhdyskunta). Etnisten ryhmien perustamien sosiaalisten organisaatioiden määrä on Suomessa kasvanut suhteessa lisääntyneeseen maahanmuuttajien määrään.

(Allardt & Starck 1981, 38-44.)

2.3 *Kulttuurin vaikutus - onko sitä?*

Riitta Järvinen on väitöskirjassaan (2004) tarkastellut kulttuurisia merkitysjärjestelmiä sekä maahanmuuttopolitiikan että ammatillisen asiakastyön konteksteissa. Asiakastilanteen, jossa ammattiauttaja ja maahanmuuttaja kohtaavat tarkoituksenaan rakentaa maahanmuuttajan sosiaalista todellisuutta dialogin avulla, ei välttämättä tarvitse johtaa valtakulttuurin edustajan kulttuurinäkömyksen mukaiseksi todellisuudeksi. Tässä ajatuksessa Järvinen nojaa Foucault'n (1980) näkömykseen, jonka mukaan valta-asema voi toimia myös alisteisessa asemassa olevan etujen mukaisesti (Järvinen 2004, 38). Järvinen näkee yksilön, niin valtakulttuurin kuin vähemmistönkin edustajan olevan aktiivinen toimija: *yksilö kulttuurissa*, joka jatkuvasti neuvottelee ja luo omaa identiteettiään vallitsevassa ympäristössä. Näin tiettyjen kulttuuriin tai kansallisuuteen täsmällisesti sidottujen identiteettien määrittelyyn ei ole tarvetta lähteä, vaan pyrkii ymmärtämään, että jokainen yksilö sijaitsee uniikissa positiossa.

Sosiaalityöntekijänä Helsingin Diakonissalaitoksen Kidutettujen Kuntoutuskeskuksessa hän törmäsi usein kysymykseen siitä, miten eri asiat määritellään eri tahoilla. Kysymys kulttuurisista merkityksistä kiinnittyy erilaisiin vallitseviin diskursseihin ja siihen, millainen ja kenen muovaama diskurssi on vallalla. Ristiriitaisia tulkintoja totuudesta versoi esimerkiksi tilanteissa, joissa oleskeluluvasta päättävä Ulkomaalaisvirasto ei nähnyt turvapaikanhakijaa ihmisoikeusrikkomusten kohteena yksilön kokemuksen ollessa toinen. Järvisen työkenttä kidutuksen uhrien hyvinvoinnin ja mielenterveyden kanssa osaltaan asetti pohtimaan, missä määrin kulttuuri määrittelee normaaliuden rajoja. Se mikä suomalaisessa ympäristössä on poikkeavaa toimintaa, voi olla tavanomaista toisaalla. (Järvinen 2004, 96-97.) Ja edelleen kulttuurin vaikutuksia pohdittaessa voi kysyä, millaiset

tekijät liittyvät erityisesti maahanmuuttajan kulttuuriin ja mitkä seikat ovat yleisinhimillisiä, joita kenen tahansa kokemukset voivat sisältää (mt., 139)? Yhtä kaikki, myös Järvinen arvioi, ettei maahanmuuttajilla, ei edes saman maan rajojen alueelta tulleiden osalta ole mielekästä puhua yhteisestä kulttuurista tai etnisestä identiteetistä. Samastakin maasta tulleilla henkilöillä voi olla täysin päinvastaiset syyt tulla Suomeen; erilainen menneisyys, toiselta näyttävä tulevaisuus. Vieraiden kulttuurien kohdatessa toisen kulttuurin tuntemisesta on apua ja sillä voi vähentää väärinkäsityksiä, mutta yhtä hyödyllistä on tiedostaa tiedon rajallisuus (mm. Tiittula 1998, 48-49). Omassa työssään Järvinen kiinnitti erityistä huomiota ns. sokeisiin täpliin, niihin seikkoihin pakolaisten puheessa, joita hänen oli vaikea käsittää tai hyväksyä. Tällaisia, kulttuurisesti erilaisina näyttäytyviä teemoja olivat mm. suku, avioliitto ja lasten kasvat.

Vaikka Järvisen aineisto perustuu puhuttuun puheeseen maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa, niin omaa aihettani tämä tutkimus on lähellä yrittäessäni ymmärtää, millaista tietoa elämästään omaelämäkerran avulla kertova yksilö haluaa välittää. Huolimatta ns. normaalin arvioimisen vaikeudesta osana tarinoiden kerrontaa, pyrin kyseenalaistamaan *omia* käsityksiäni siitä, mikä on normaalia toimintaa tai ajattelua.

3. ELÄMÄ JA MAAHANMUUTTO KERTOEN REPRESENTOITUNA

3.1 Kerrotut elämät

Kertominen on kautta aikojen ollut tapa rakentaa sosiaalista todellisuutta ja ilmaista itseään. Sosiaalianthropologit ovat keränneet luku- ja kirjoitustaidottomien heimojen elämäkertoja haastatteluin, länsimaissa puolestaan on ollut tapana kirjoittaa 'suurmiesten' elämäkertoja. Nytemmin kuitenkin ns. tavallisten ihmisten kertomukset elämästään ovat nousseet uudelleen tarkastelun keskiöön. (Syrjälä 2001, 203-214.) Tarkennettakoon vielä, että elämäkerrat eli biografiat voidaan erottaa autobiografiasta eli omaelämäkerrasta. Biografiat koskevat useimmiten tunnettujen henkilöiden elämää ja ovat mm. tapa kirjoittaa historiaa. Autobiografiat ovat henkilöiden itsensä konstruoimia, eikä niitä koske esimerkiksi yhtä tiukat luotettavuus ja lähdekriittiset kriteerit kuin biografioita. (Rahkonen 1995, 143-144.)

Omaelämäkertatutkimuksen kenttä on avautunut eteeni monipuolisena joskin ajoittain sekavana. Eroja on paitsi koulukuntien välillä, myös eri vuosikymmeninä ilmestyneissä tutkimuksissa on havaittavissa selkeitä sävyeroja. Suomalaisen elämäkertatutkimuksen uranuurtajana pidetyn J.P. Roosin tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkertoista (1987) hämmästytti minua lukijana: analyysissä tutkija mm. ottaa kantaa kirjoittajien elämänvalintoihin ja mukana on runsaasti normatiivista otetta.

Omaelämäkerrallisen aineiston teksti voidaan nähdä kirjoitettuna puheena; kuten sanat sanotaan kuulijalle, myös kirjoitetut sanat on osoitettu oletetulle lukijalle (Vilkko 1997). Teppo Sintonen (1999) nimittää tutkimuksensa suullisin haastatteluin kerättyä omaelämäkerrallista aineistoa elämäkertomuksiksi. Kirjoitetuista omaelämäkertoista elämäkertomukset eroavat siten, että kerrottaessa kuulija, usein haastattelija, on ollut fyysisesti läsnä. Esimerkiksi nauhurille tallennetun kertomuksen viimeistellyn muodon muokkaa tällöin kuulija, mistä muodostuukin suurin ero itse kirjoitetun ja suullisesti kerrotun elämäkerran välille. Lisäksi kuulija voi esittää kertojalle tarkentavia kysymyksiä tai pyytää kertomaan laajemmin jostain teemasta, mihin ei ole mahdollisuutta valmiina tekstinä olevia elämäkertoja luettaessa. (mt., 172-173.)

Suomesta Kanadaan siirtolaisina muuttaneiden miesten omaelämäkertoja tutkinut Sintonen nostaa esille aineistotyyppiä koskevan keskeisen ongelman. Se koskee omaelämäkertojen rakenteen sisällöllistä ja ajallista pysyvyyttä. Ongelmaa voisi kutsua myös kysymykseksi totuudesta. Yhtäältä omaelämäkerrallisia aineistoja voidaan ylistää siitä, että kertoja on oman elämänsä täydellinen asiantuntija. Toisaalta on kyseenalaistettu, kuinka validina tutkimuksellisenä lähtökohtana niinkin subjektiivisesti tuotettua tietoa voidaan pitää. On realistista olettaa, että samalla henkilöllä on jokin kiteytynyt käsitys omasta elämästään. Ei voi kuitenkaan olla mitään varmuutta siitä, että oma elämäntarina tai jotkin sen osat tulisi aina kerrottua muuttumattomina tai samoin. Kertojalle jää aina mahdollisuus tehdä toisena ajankohtana, toisessa elämäntilanteessa erilainen tulkinta tai versio elämänsä tapahtumista. Laajimmillaan ottaen kysymys koskee sitä, onko elämäkerta kertojalla 'valmiina päässä' vai muodostuu joka kerrontatilanteessa – oli se sitten suullista tai kirjallista – erilainen versio. Ankarimmillaan on vaadittu omaelämäkertojen tapahtumien taustojen tarkistamista esimerkiksi sairaskertomusten, oikeuden pöytäkertojen, historiallisten dokumenttien tai vastaavien todistuskappaleiden avulla. Yksi pysyvyyttä tuova tekijä omaelämäkerrallisessa tiedossa on menneisyys. Se on jo tapahtunutta, kertaalleen koettua ja elettyä. Menneisyys ei tapahdu uudelleen, vaikka sen voikin nähdä ja tulkita uudeltaisista perspektiiveistä. Lisäksi elämäkertoissa oleva juonellisuus integroi eri osista ja tapahtumista eheää kokonaisuutta, mikä luo jatkuvuutta. (mm. Sintonen 1999, 176-177, Kohli 1981, 69-72.)

Myös Matti Hyvärinen (1994, 116) käsittelee menneisyyden vaikutusta omaelämäkertoissa. Se luo kertomukselle lajityypille ominaiset rajat, joihin kertoja on sidottu. Muisti lapsuudesta alkaa vasta muutaman vuoden päästä varsinaisesta syntymähetkestä ja kirjoittajalle elämä on vielä kesken, sillä kuolinpäivänsä jälkeen on myöhäistä kirjoittaa. Elämän kertomisesta on luotava juonellinen ja eheä kokonaisuus, vaikka elämän jonkinlainen loppuratkaisu paikantuisikin vasta johonkin hetkeen tulevaisuudessa. Koska tapahtumat sijoittuvat menneisyyteen, liittyy kertomiseen aina muistelua. Tämä johtaa jälleen uuteen kysymykseen lajityypin luotettavuudesta. Tässä tutkimuksessa nojaan käsitykseen, jonka mukaan omaelämäkerrallinen tieto ei ole suora heijastus todellisuudesta vaan pikemminkin yksilön elämäntapahtumista tekemä konstruktio (Vilkko 1990, 82). Kerrottu elämä, omaelämäkerta, on tapahtunut kertojalle itselleen, muttei sellaisenaan välttämättä kenellekään muulle. Tätä ajatusta konkretisoi Piia Purran analyysi kahdesta omaelämäkerrasta, jonka ovat kirjoittaneet avioparit eri ajankohtina, eri tarkoitusta varten. Vaikka kertojat ovat eläneet kolmekymmentä vuotta

avioliitossa ja käyneet läpi monia yhteisiä elämänvaiheita, on heidän omaelämäkertoissaan paljon eroavaisuutta. Samoihin tapahtumiin liittyviä kerronnallisia episodeja löytyy teksteistä alle kymmenen. Puolisot painottavat eri asioita, toisen kirjoittaessa runsaasti tapahtumista, jotka toinen jättää kokonaan mainitsematta. Myös näkökulmat vaihtelevat suuresti. (Purra 1994, 174-186.)

Tutkimuksen teon aikana olen pohtinut edellä käsiteltyjä kysymyksiä paljon. Tutkijana minun on käytännön syistä lähes pakko luopua ajatuksesta, että pystyisin tarkistamaan aineistoni maahanmuuttajien faktoina kertomia asioita esimerkiksi lapsuudestaan filippiiniläisessä kylässä pahoinpideltyinä lapsena. Jotkin historialliset ja maantieteelliset seikat olisi tosin kenties mahdollista selvittää. Edelleen ajatus jostakin absoluuttisesta totuudesta pakenee käsistäni. Millaisen elämäntarinan aineistoni henkilöt kirjoittaisivat kymmenen vuoden päästä vastauksena alkuperäisen kaltaiseen kirjoituspyyntöön? Oletettavasti ainakin hieman erilaisen. Menneisyyden tapahtumat eivät sinänsä muutu, mutta vuosia kauemmin Suomessa eläneenä maahanmuuttaja todennäköisesti paikantaisi itsensä erilaiseen maisemaan. Ongelmaan ei ole yksiselitteistä ratkaisua: on kestettävä se, että tutkimusaineistona omaelämäkerrat 'ovat mitä ovat' (Sintonen 1999, 177). Jokainen kerta, kun tutkittava kertoo oman elämänsä, on tavallaan ainutlaatuinen. Mielestäni omaelämäkerran kiinnittyminen kertomishetkeen ja kertojan silloiseen tilanteeseen ei ole uhka, vaan asia joka tulee ottaa huomioon.

Laura Huttunen jäsentää omaelämäkertatutkimukseen liittyviä akateemisia debatteja kahden jänniteparin kautta. Ensimmäinen vastakkain asettelu rakentuu ns. realistisen ja tekstuaaliseksi tai narratiiviseksi nimitetyn lukutavan välille. Realistisen lukutavan omaksunut tutkimus käsittelee omaelämäkertoja ikään kuin faktatietona, joka kertoo tapahtumista ja ilmiöistä. Tällöin aineiston laajan määrän on katsottu takaavan sen käyttökelpoisuuden ja laadun, jolloin niitä on mahdollista lukea kuvauksina jonkin sosiaalisen kategorian elämästä. Toisaalta antropologisessa tutkimuksessa 'realistitkin' ovat voineet nähdä yksittäisenkin elämäkerran toimivan ikkunana koko ryhmän elämään – tällöin on painotettu yksittäisen elämäkerran sisällön tyypillisyyttä tai edustavuutta. Narratiivisista tai kerronnallisista ominaisuuksistakaan kiinnostunut tutkimus ei muodosta täysin eheää suuntausta. Yhdistävänä piirteenä on kuitenkin keskittyminen elämän ja kerronnan väliseen suhteeseen. Elämästä kertominen tapahtuu kulttuurisessa, historiallisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa. Kielen ei nähdä ainoastaan kuvaavan

olemassa olevaa maailmaa, vaan myös luovan sitä. Taustalla on siis ajatus kielenkäytön konstruktiivisesta luonteesta. Toinen jännitepari järjestyy elämäkerran edustavuutta tai kertojan toimivuutta korostavien lähestymistapojen ympärille. Eli kyse on joko kertojan näkemisenä ryhmän tai kategorian tyypillisenä edustajana tai yksittäisenä toimijana. Jänniteparien ei tarvitse olla täysin toisiaan poissulkevia ja Huttunen päätyykin tutkimuksessaan tasapainoilemaan realistisen ja narratiivisen lukutavan välillä. (2002, 32-37.) Huolimatta Huttusen kritiikistä omaelämäkertatutkimuksen klassikkona pidettyä kirjallisuustieteilijä Philippe Lejeune'ä kohtaan molemmat suhtautuvat samantyyllisesti kysymykseen omaelämäkertojen sisällöstä. Olennaista ei ole tarkkuus tai absoluuttinen totuudellisuus, vaan tapa, jolla asioita kerrotaan, kokonaisuus sekä mitä kerrotaan (Huttunen 2002, 36, Lejeune 1989, 22). Onkin tavallaan paradoksaalista, että kerrottua voidaan siis pitää lähtökohtaisesti totena, muttei kuitenkaan käsitellä sitä absoluuttisena faktana. Vaikka valinnastani jää puuttumaan omaperäisyys, niin saman aineiston ollessa kyseessä päädyn lukemaan keräämiäni omaelämäkertoja pitkälti Huttusen jalanjäljissä. Ratkaisu on myös käytännöllinen. Kirjoittajien lähtökohdat ovat hyvin erilaisia ja pian havaitsin, että jonkin yhtenäisen maahanmuuttajia edustavan kategorian etsiminen olisi vaikeaa, jopa epäolennaista. Sen sijaan tekstit on tuotettu hyvin erilaisista positioista käsin ja ne ennemminkin purkavat kuin kokoavat käsitystä 'tyypillisestä maahanmuuttajasta'. Toisaalta jo omat lähtökohtani ovat johtaneet valikoimaan tietyytyyppejä tekstejä henkilöistä, jotka – kenties vastoin yleisiä ennakkoluuloja ja –asetelmia – ovat löytäneet paikkansa suomalaisessa yhteiskunnassa.

Anni Vilkkonen summaa omaelämäkertatutkimuksessa mukana olevien tekijöiden rooleja seuraavasti: *"omaelämäkerran aineksia ovat yhtä lailla merkitykset, jotka kirjoittaja kertomukseensa tahtoo sisällyttää, kuin ne, jotka lukija sieltä löytää. Vuoropuhelu, jossa tutkija kirjoittajan ja lukijan merkityksenannon prosessissa lukee tarinan 'valmiiksi', on tutkimusprosessin tärkein osa"* (1990, 87-88). Tulevissa kappaleissa käsitelen omaelämäkerrallista tutkimusta tavoittaen ensin perspektiiviä tekstin tuottajaan, jonka jälkeen arvioin tekstin lukijan roolia. Lopuksi luon vielä katsauksen siihen, miten ja missä määrin maahanmuuttajat ovat esiintyneet omaelämäkerrallisessa kirjallisuudessa.

3.2 Teksti ja sen tekijät

Anni Vilkkko puhuttelee omaelämäkertojen kirjoittajia 'kertureina'. Lisäksi Vilkon (1997, 52) mukaan omaelämäkerrat ovat elämänhallinnan ja identiteettityön välineitä, joiden avulla voi kirjoittaja voi jäsentää menneen suhdetta nykyisyyteen. Tämä on käynyt selvästi ilmi myös tähän asti lukemistani maahanmuuttajien omaelämäkerroista. Onkin tavallaan luonnollista, että maahanmuuttajataustaisille kertureille mennyt elämä näyttää jäsentyvän aikana ennen ja jälkeen Suomeen tuloa – etenkin, mitä traumaattisemmat kokemukset lähtömaassa ovat olleet. Myös identiteettityö on vahvasti läsnä, kerturit pohtivat rooliaan uudessa kotimaassa, jossa asema ja kansalaisuus saattavat olla jatkuvassa ristitulesa. Osalla kertureista on tietoinen päämäärä, tehdä itseään näkyväksi ja kuuluvaksi. Muuttaa käsitystä siitä, millaisia ihmisiä *he* ovat: ”...*me venäläiset emme ole laiskoja varkaita...*” tai ”...*my marriage is not the tabloid story of a battered domestic wife or the unemployed dependent housekeeper every young Filipina living abroad is categorized...*”

Anni Vilkkko tuo avukseni myös omaelämäkertasopimuksen käsitteen (1997, 22-26). Sen mukaan kerturi ja lukija ovat eräänlaisessa vuorovaikutussuhteessa keskenään. Tämä ei viittaa konkreettiseen reaalityodellisuudessa tapahtuvaan tapaamiseen, vaan kommunikointiin kirjoitus- ja lukuprosessin kautta. Kerturi pyrkii tekemään itseään ja elämäänsä ymmärrettäväksi sosiaalisesti ja kulttuurisesti tunnettujen merkitysmallien kautta. Tämä johtaa *yleisten elämän arvioinnin kriteerien merkityksen korostumiseen oman elämän kuvauksessa* (mt., 80). Vaikka omaelämäkerrallinen teksti onkin yksilön luoma ainutlaatuinen jäsenitys elämänsä kulusta, on se silti omalla tavallaan sidottu erilaisiin odotushorisontteihin, jotka liittyvät omaelämäkertoihin genrenä: kuinka elämä kulkee? kuinka elämästä kerrotaan? mitä on omaelämäkerta?

3.3 Teksti ja sen lukijat

Omaelämäkertasopimuksen ajatukseen liittyy keskeisesti lukijan ja luennan teemat – kuinka tekstiä luetaan? Uskon tämän kysymyksen kummittelevan mielessäni koko tutkimuksen ajan.

Yksi kotimaisen omaelämäkertatutkimuksen debatin aiheita on ollut kysymys miesten ja naisten omaelämäkertojen erilaisuudesta. Mm. J.P.Roos (esim. 1987, 62-63) arvioi miesten omaelämäkertojen keskittyvän kodin ulkopuoliseen elämään naisten pitäytyessä kodin ympäristössä. Miesten tekstejä on luonnehdittu kronologisesti ja lineaarisesti eteneviksi siinä missä naisten kerrontaa on pidetty yksityiskohtiin keskittyvinä, sirpaleisempina ja epäkoherenttina. Päivi Kosonen, joka on tutkinut mm. fragmentaarisuutta kirjailijoiden omaelämäkerroissa kirjallisuustieteen perspektiivistä (2000), väittää kyseessä olevan kuitenkin luennan eron kuin itse tekstien eroavuuden. Jo lukemisen alkaessa lukijalla on yleensä tiedossaan kirjoittajan nimi, joka paljastaa sukupuolen, mikä taas ohjaa lukukokemusta (Kosonen 1995, 215). Kosonen kritisoi omaelämäkertojen tyypittelyä sukupuolen mukaan: elämänkulussa eheys tai sirpaleisuus, kronologisuus tai katkonaisuus eivät ole valittuja tiloja, vaan ne tulevat kohdalle kysymättä ja arvaamattomin seurauksin (1998, 122-123, myös Huttunen 2002, 39). Eeva Peltonen havainnollistaa luennan vaikutusta tulkintojen lopputulokseen analysoimalla Matti Hyvärisen taistolaista opiskelijaliikettä koskevan elämäkerrallisen haastatteluaineiston uudelleen naisnäkökulmasta käsin (1998, 187-237).

Paitsi sukupuoli – niin kerturin kuin tutkijan – myös monet muut seikat vaikuttavat omaelämäkerran luentaan. Eräs luentaan liitetty teema on ns. omaelämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus eli miten paljon lukijan oma positio vaikuttaa kerturin kanssa tapahtuvaan vuorovaikutussuhteeseen ja tutkijan hahmottamiin tulkintoihin. Laura Huttunen, kyseenalaista liian pitkälle menevää lukijan position 'synninpäästövaatimusta' (2002, 26). Totta onkin, että usein saa lukea tutkijan arvioivan itsensä valkoihoiseksi, akateemiseksi, heterosuhteessa eläväksi tietyn kansallisuuden edustajaksi ilman vastaavaa informaatioarvoa. Toisaalta tutkijan kertoma informaatio itsestään voi antaa tutkimuksen lukijalle ymmärrystä paikantumisen suhteen. Näin toimii mm. Nätkin (1997) kirjoittaessaan 50-luvun äitiydestä ja mainitessaan olevansa itse tällä aikakaudella syntynyt lapsi tai Peltonen lukiessaan sota-aikojen perheenisien tekstien joukossa myös oman isänsä kirjoituksia (1994, 187-218).

3.4 Maahanmuuttajat omaelämäkerroissa

Suomessa Etnisten asiain neuvottelukunnan (ETNO) ¹ järjestämän maahanmuuttajille suunnatun omaelämäkerran kirjoituskilpailun sato on sinällään ainutkertaista aineistoa. Muualla maailmassa, etenkin entisissä siirtomaissa maahanmuuttajataustaiset henkilöt ovatkin julkaisseet omaelämäkertoja ja voineet näin saada äänensä kuuluviin. Lisäksi maahanmuuttajien omaelämäkertoja on kerätty pyytämällä kirjoituksia tai suullisen haastattelun keinoin. Suomessa kompastuskivenä lienee useimmiten kielitaidon puute. Kirjan julkaisemisen suhteen maahanmuuttaja ei nähdäkseni ole samalla viivalla suomalaisen kanssa, sillä saadakseen tekstille kustantajan, tulisi se olla kirjoitettu puhtaalla suomen kielellä, tai ainakin englanniksi. Näin ollen aineistoni kirjoittajilla on kirjoituskilpailun yhteydessä ollut ainutlaatuinen mahdollisuus saada äänensä ts. tekstinsä kuuluviin käännöstyön ikään kuin sisältyessä kauppaan. Suomessa on kerätty omaelämäkertoja ennenkin kirjoituskilpailujen kautta liittyen mm. kotiin, yrittäjyyteen tai rakkauselämään. Näin on saatu arkistoihin säilytettyä erilaisia läpileikkauksia eletystä elämästä kirjoittaen kerrotussa muodossa.

Lena Karlssonin tutkimus *Multiple Affiliations* (2001) maahanmuuttajanaisten omaelämäkertoista liittyy herkullisesti siihen kontekstiin, mitä olen pyrkinyt hahmottamaan kirjoittaessani maahanmuuttopolitiikasta, elämän kertomisesta, kulttuurista ja identiteetistä. Tämän kielitieteen kenttään sijoittuvan tutkimuksen kohteena on viiden amerikkalaisen naisen omaelämäkerrat. Kertureilla on takanaan erimittainen ajanjakso amerikkalaisessa yhteiskunnassa ja heidän kansalliset taustansa ovat sidoksissa Kiinaan, Koreaan, Afrikkaan, Pakistaniin ja Puolaan. Muita muuttajia ovat mm. uskonto, seksuaalisuus ja koulutus. Karlsson toteaa, että yhteisenä nimittäjänä näistä hyvinkin erilaisista positioista syntyville teksteille on USA:ssa harjoitetun assimilaatiopolitiikan kyseenalaistaminen ja maahanmuuttajille tarjotusta roolista irti pyristeleminen. Kertureille assimiloituminen, sulautuminen ”amerikkalaiseen kulttuuriin” esittäytyy suorastaan absurdina tavoitteena, toisaalta he kritisoivat maanmiestensä pyrkimyksiä päästä elämään ns. amerikkalaista unelmaa, jonka mukaan kenellä tahansa on mahdollisuus materiaaliseen rikastumiseen (mt., 203). Vielä toisen polven siirtolaisella on tiiviitä kiinnikkeitä maahan, josta on joskus lähdetty. Näiden kiinnikkeiden osuus on Karlssonin mukaan maahanmuuttajilla erityisen kompleksinen: ne ovat kilpailevia ja ristiriitaisia. Esimerkiksi koti- tai lähtömaan rinnalla voi kulkea ymmärrys siitä, ettei tätä maata sellaisena kuin sitä

¹ Silloinen Pakolais- ja siirtolaisasiain neuvottelukunta (PAKSI).

pidetään yllä muistoissa ole enää lainkaan olemassa. Tähän seikkaan ankkuroituu myös muistojen ja muistelemisen keskeinen osa omaelämäkertoissa. Niihin sijoitetaan se osuus menneisyydestä johon ei ole paluuta, mutta josta voi ammentaa nykyhetkeen. (2001, 204-205.) Maahanmuuttajien omaelämäkertoissa faktan ja fiktion, julkisen ja yksityisen, muistojen ja historian raja-aidat ovat järkkyyneitä ja rosoisia (mt.,35).

Maahanmuuttajan elämäkerrassa maahanmuuttajuus – oli se sitten vapaaehtoista tai pakotettua – muodostaa keskeisen osan elämän ja näin ollen myös kertomuksen kulkua. Swirskyn (1999) mukaan elämän paikoiltaan siirtyminen (*dislocation*) on paitsi fyysinen tapahtuma, jossa entinen koti ja asuinympäristö läheisineen jää taakse, mutta myös psyykkisesti merkittävä muutos, joka jättää jälkensä minuuteen. Tällaisessa positiossa oleva kerturi elää koko elämänsä jännitteen välissä. Yhtäältä tapahtuneeseen muutokseen liittyy suuria odotuksia ja toiveita paremmasta elämästä tai yksinkertaisesti iloa henkinjäämisestä, mikä ikään kuin vaatii kertomiselle selviytymis- tai sankaritarinan muotoa. Toisaalta esimerkiksi ero sukulaisista ja ystävistä, tai läheisten kuolema on jättänyt pysyvät jäljet, mikä kokemuksen tasolla ei unohdu. Tämä on yksilön kannalta ambivalentti asetelma ja Swirsky väittääkin, että kaikkien maahanmuuttajien elämäkertoissa kuuluu tietoisuus mahdollisesta toisesta elämäkerrasta – peilikuvaelämästä ilman tapahtunutta maahanmuuttokokemusta. Swirsky on tutkinut Englantiin muuttaneiden juutalaisten naisten omaelämäkertoja erilaisissa historiallisissa konteksteissa. Ensimmäinen muuttoaalto Itä-Euroopasta länteen tapahtui 1880-luvulla, jolloin Englannin juutalaisväestön lukumäärä kaksinkertaistui. Tällöin muuton syyt olivat lähinnä taloudellisia, joskin antisemitismikin alkoi tuolloin nostaa päätään. Seuraava merkittävä juutalaisten muuttoliike tapahtui maailmansotien aikana, jolloin useimmat pakenivat jo henkensä edestä. Tutkiessaan sekä ensimmäisen että toisen polven Englannissa asuvien juutalaisnaisten elämäkertoja Swirsky huomioi, kuinka vähän ikäviin tapahtumiin haluttiin palata tai muistella niitä. Toisaalta toisen polven maahanmuuttajat toivat selvästi esille, kuinka suuria vaikeuksia heidän vanhemmat ovat aikoinaan kokeneet ja kuinka se on jättänyt jälkensä myös heihin. (1999, 187-204.)

Omaelämäkertatutkimuksen kentällä maahanmuuttajien omaelämäkerralliset tekstit näyttävät asettuvan hyvin spesifille paikalle. Omaelämäkertoja voidaan pitää erityisenä kirjallisuuden lajityyppinä ja mielestäni maahanmuuttajien omaelämäkertojen voidaan ajatella olevan erillinen 'alatyppi', joka edelleen eriytyy erilaisiin lajityyppeihin.

Maahanmuuttajien omaelämäkertojen sisällöt vaihtelevat suuresti yksilön elämäkokemusten mukaan. Jonkun elämäkerrasta muotoutuu henkilö- ja maailmanhistorian myötä väistämättä poliittinen teko, mikä voi tehdä tekstistä suorastaan vaarallista, toiselle kertomus on henkilökohtainen välitilinpäätös kuljetusta matkareitistä. Tekstit kuvaavat yht'aikaisesti muukalaisen ja paikallisen roolissa olevan elämästä tavalla, jonka tuoma tieto voi olla sekä yleistettävää että uniikkia yksilön elämän kuvausta. Maahanmuuttajien omaelämäkertoja lukiessa on huomioitava, että yksilöiden lähtökohdat ovat erityisen moninaiset. Samanlaisten taustatekijöiden hahmottaminen kuin esim. tietynä aikakautena syntyneiden suomalaisten omaelämäkertojen suhteen on vaikeaa. Ehkä olennaisinta on pyrkiä ymmärtämään kerturin positio ja siitä lähtökohdasta kerrottu elämäkerta. Anni Vilkon käyttämä metafora elämäkertoista tilkkutöinä sopii hyvin kuvaamaan myös maahanmuuttajien omaelämäkertoja: vaikka tilkkutöitä ommeltaisiin samankin ohjeen mukaan, maailmasta tuskin löytyy kahta identtistä tilkkutyötä. Kankaat, värit, palat sekä niiden järjestely kokonaisuudeksi on ainutkertaista ja yksilöllistä.

3.5 Maahanmuuttajagenre Suomessa ja Euroopassa

Haluan vielä lyhyesti tuoda esille minkä tyyppistä kirjallisuutta maahanmuuttajat ovat lähimenneisyydessä kirjoittaneet. On toisaalta kyseenalaista puhua erikseen jostakin 'maahanmuuttajakirjallisuudesta' ja osa kirjailijoista itsekin toivoo, ettei heitä kutsuttaisi 'maahanmuuttajakirjailijoiksi'. Joka tapauksessa voidaan ajatella, että tällaisessa kulttuurisessa rajapinnassa elävän on mahdollista nähdä itsestään selvinä pidettyjä asioita *toisin*. Lisäksi monet maahanmuuttajataustaiset kirjailijat myöntävät, että kirjoissa on paljon aineksia heidän omista kokemuksistaan, vaikkei kyseessä suoranaisesti omaelämäkerrallinen teos olisikaan. Työministeriön maahanmuuttokirjastossa maahanmuuttajien omaelämäkertoiksi katsotut teokset muodostavat oman hyllyluokkansa. Suomessa asuvien maahanmuuttajien omaelämäkertoja joukossa on jonkin verran, suurin osa on kuitenkin muualla Euroopassa asuvien henkilöiden suomeksi käännettyjä teoksia. Osa kirjoista – esimerkiksi Salman Rushdien Saatanalliset säkeet - on kiistattomia klassikkoja. Selkeästi omaelämäkerrallisista teoksista M'hammed Sabourin Suomalainen Unelma (1999) ja Yousif Abu al Fawzin Taikalintu (2000) teoksien voisi arvioida edustavan kahta eri tyyppistä, hyvin erilaisista lähtökohdista syntynyttä tekstiä. Sabour saapui Suomeen mennäkseen naimisiin rakastamansa naisen kanssa, Abu al Fawz pakeni Irakista henkensä edestä. Sabourin tekstissä painottuu uuteen asuinmaahan ja sen

kansalaisiin tutustuminen; Abu al Fawzin kerronnassa keskeistä on pikainen pako, yhteydet taakse jääneeseen kotiin ja asettuminen Suomeen.

Omaelämäkerrallisten teosten lisäksi maahanmuuttajan positioista on kirjoitettu myös fiktiota, mikä toisaalta voi kertoa maahanmuuttajan arjesta yhtä ansiokkaasti. Näin tekee mm. suomalainen Ranya ElRamlyn, jolla on egyptiläinen isä ja suomalainen äiti. Esikoisteoksessaan *Auringon asema* (2003) ElRamlyn kuvaa tarkasti tunnelmaa siitä, millaista on varttua ja elää kahden täysin erilaisen maan kulttuureiden välissä:

Mutta joskus minä ja sisareni, me puhuimme suomea ruokapöydässä eikä isä ymmärtänyt mitä me sanoimme. Ja minun isäni ajatteli: he ovat osa minua, enkä minä ymmärrä heitä. Ja joskus me puhuimme arabiaa ruokapöydässä eikä äiti ymmärtänyt mitä me sanoimme. Ja minun äitini ajatteli: he ovat osa minua, enkä minä ymmärrä heitä. Ja minun isäni halusi meidät kokonaan, ja minun äitini halusi meidät kokonaan, ja mustat pilvet olisivat totisesti kerääntyneet taivaalle, jollei se olisi ollut piinallisen pilvetön, jostakin kaukaa olisi kuulunut pahaenteisiä ääniä kerta kaikkiaan. (s.145)

Ruotsissa paljon julkisuutta on saanut tunisialais-ruotsalainen Jonas Hassen Khemiri, jonka esikoisteosta *Ajatussulttaani* on myyty kymmeniä tuhansia kappaleita ja siitä on tekeillä käännöksiä useille kielille. Kirjan kulku rakentuu päähenkilö Halimin päiväkirjamuotoiselle kerronnalle, jossa hän kuvaa elämäänsä arabijuuret omaavana murrosikäisenä Ruotsissa. Halim on kuvattu räävittömänä ja sopeutumattomana nuorena, jolle todellisuudessa kaukainen arabi-identiteetti on kaikki kaikessa ruotsalaistumista vastaan. Mielenkiintoista kirjassa on käytetyn kielen anarkistinen luonne. Jonas Hassen Khemiri nimittäin kirjoittaa kirjansa ruotsilla, joka pakenee määrittelyjä rikkoen lähes kaikkia kielioppisääntöjä. Tälle hämmennystä aiheuttavalle seikalle kirjailija viittaa kintaalla ja toteaa, että Tukholman Sergelin torin monikulttuurisessa ympäristössä kieli muuttuu joka hetki. Myös hän itse leikki nuoruudessaan kielellä: maahanmuuttajataustaisten ystävien kanssa kehitettiin jatkuvasti uusia ilmaisutapoja ja hylättiin edellisiä. Selvää on kuitenkin se, että sekä kirjoittaja että kirjan päähenkilö pystyvät niin halutessaan puhumaan täydellistä ruotsia. Ongelmia kielen erikoinen luonne aiheuttaa käännettäessä kirjaa muille kielille. Kirjailija kertookin käyneensä monia neuvotteluja kustantajansa kanssa, sillä hänelle eriskummallisen kielen edelleen välittyminen on tärkeää myös käännösversioissa. (Suomen Kuvalehti 30.7.2004.)

Maahanmuuttajat ovat yksi tieteellisen tutkimuksen kohde. Se on omalla tavallaan ansiokasta ja tärkeää, mutta teoreettisella tiedolla on rajansa. Useimmiten yksi tutkimus keskittyy muutamiin kysymyksen asetteluihin ja monia seikkoja jää käsittelemättä. Omaelämäkerrat ja fiktio sen sijaan ovat vapaita tieteellisen kirjoittamisen normeista, ja kykenevät sisällyttämään tekstiin häpeilemättä koko elämän kirjon. Ajattelen, että esimerkiksi Suomessa maahanmuuttajien edustuksen tiedeyhteisössä ollessa vähäinen, on syntynyt kirjallisuus ainakin osittain onnistunut paikkaamaan tätä puutetta. Jos halutaan saada tietoa ja ymmärrystä maahanmuuttajien elämästä yksilötasolla, ei ole syytä aliarvioida maahanmuuttajien kirjoittaman kirjallisuuden arvoa aineistona.

4. TUTKIMUSKYSYMYYS

4.1 Kysymyksen asettelu

Tässä tutkimuksessa tarkastelen maahanmuuttajien myönteisiä selviytymistarinoita omaelämäkerrallisten tekstien pohjalta. Kiinnostukseni kohteena on millaisia ovat elämäntarinat, joissa maahanmuuttaja kokee elämän uudessa maassa myönteiseksi. Millaisia elementtejä onnellinen tai myönteinen elämä pitää sisällään ja kuinka tämä on saavutettu? Millaisia vaiheita onnistuminen sisältää ja kuinka vastoinkäymiset on ylitetty?

Vaikka pyrkimykseni onkin olla mahdollisimman neutraali ja objektiivinen, en usko sitä absoluuttisesti saavuttavani. Minulla ei ole henkilökohtaista kokemusta siitä, mitä on olla maahanmuuttajana Suomessa. Jonkinasteisen kokemuksen muukalaisen positiosta tavoitin ollessani vaihto-opiskelijana ja siirtolaisena Englannissa, maassa jossa paikalliset eivät aina jaksu suhtautua ulkomaalaisiin ihastuksella. Nytemmin huomaan, että itse asiassa tuolloin sain ensikontaktini maahanmuuttajien elämäntarinoihin. Nimittäin työskennellessäni kesätyössäni konferenssikeskuksen siivoojana tulin sinänsä yksitoikkoisen työn ohessa kuunnelleeksi lukuisia mukaansa tempaavia selostuksia intialaisten ja kiinalaisten työtovereideni elämänvaiheista. Lisäksi työskentelyni maahanmuuttajien kanssa sosiaalityössä sekä laudatur-opintojen harjoittelu Työministeriön maahanmuutto- ja työlupa-asiat osastolla tuovat oman lisänsä tähän tutkimukseen. Kiintiöpakolaisten kanssa tehtävässä kotoutumistyössä Suomeen sopeutumisen ja asettumisen ongelmat tulevat vastaan tylymmin kuin virkamiestasolla tapahtuvassa suunnittelu- ja strategiatoiminnassa uskalletaan kuvitellakaan. Joskus olen epäillyt, onko julkisen sektorin tekemällä työllä tai säädetyillä asetuksilla *mitään* osuutta yksilön kotoutumisprosessissa? Työmaailmassa mieltäni on askarruttanut myös se, millaisina henkilöinä maahanmuuttajat yhteiskunnallisesti nähdään: tulevaisuuden avainhenkilöinä vai pelkkinä sosiaalisina ongelmina. Selviytymis- ja onnistumistarinoita tarkastelemalla haluan avata näkökulmia ensin mainitulle. Aineiston myönteisten kertomusten rivien välistä on luettavissa, millainen rooli on sekä yksilön lähipiirillä että hänen omaksi kokemallaan potentiaalilla.

Tulkinnoissa, joita omaelämäkertoista teen, näkyy oma subjektiivinen positioni – sitä ei käy kiistäminen. Laadullisessa tutkimuksessa objektiivisuutta pyritään saavuttamaan

tutkijan subjektiivisuuden, tai subjektiivisuuksien tiedostamisella ja tunnistamisella. Vaikka objektiivisuuden saavuttaminen ei täysin ideaalisesti toteutuisikaan, on jo sen tavoittelemisen sinänsä tärkeä pyrkimys. (Eskola & Suoranta 1998, 17-18.) Pitkin kirjoittamisprosessiani olen pyrkinyt kirjoittamaan positiotani näkyviin siinä määrin, missä olen arvioinut sen tarpeelliseksi.

4.2 Selviytymisen tematiikka

Tutkimuskysymykseni mukainen näkökulma on tarkastella aineistoani selviytymisen näkökulmasta. Seuraavaksi pyrin jäsentämään selviytymisen teemaa käsitteellisesti ja sisällöllisesti.

Selviytyminen sinänsä on pohjavireeltään positiivinen ja myönteinen termi. Koko ihmisen elämän voidaan tulkita olevan selviytymiseen tähtäävää toimintaa. Toisaalta selviytymistarina edustaa klassista tarinatyyppiä, joka sisältää jonkinlaisen 'vaikeuksista voittoon' -tyylisen juonirakennelman. Selviytymistarinoiden taustalla on kulttuurinen oletus vastapoolin muodostavasta 'epäonnistumistarinasta', joka toteutuessaan sisältäisi katastrofin ainekset, mutta joka on kumottu selviytymällä ongelmista ja uhkatekijöistä. Tasaisesti soljuva, tavanomaisesta poikkeamaton elämäntulkinta ei tällaista taustaoletusta muodosta, eikä myöskään yhtä helposti tarjoa samanlaisia aineksia selviytymistarinan rakentamiselle. Selviytymistarinaa voidaan kertoa joko selviytymiseen pyrkivänä toimintana tai jo selviytyneen positiosta. (Jähi 2004, 119, 124.)

Ikosen (2000) mukaan selviytyminen on yksilön omakohtainen kokemus omasta jaksamisesta ja pärjäämisestä – se on siten subjektiivinen ja kokemuksellinen tila. Selviytyminen voidaan nähdä sellaisena yksilön olemassaolokokemuksena, jossa elämän tarkoitus ja tärkeys on mielletty merkityksellisesti (mt., 14). Selviytymisen tärkeimpiä aineksia ovat yksilön omat voimavarat, joiden pohjalta hän arvioi elämäänsä ja olemassaolonsa merkitystä. Mielestäni juuri tämä on erityisen kiinnostava osa selviytymisen näkökulmaa: paljon elämässään menettänyt voi kokea suurta sisäistä tyytyväisyyttä, kun yhtä hyvin näennäisesti paljon saavuttanut voi elää suuren epäonnistumisen tunteen kanssa. Ikonen kuvaa selviytymistä spiraalimaisena elämäntulkintana, jossa pärjääminen ja murtuminen vaihtelevat (mt., 47). Yksilöt reagoivat

eri tavoin vaikeuksiin ja muutosaikoihin elämässä. Täten esimerkiksi samat historian vaiheet ovat vaikuttaneet eri ihmisiin eri tavoin. Jokiranta (2003) erittelee selviytymisen rakennetta henkilökohtaisen, sosiaalisen ja yhteiskunnallisen ulottuvuuden kautta (mt., 93). Omassa aineistossani esiintyy limittäin kahdenlaista selviytymistä: tilannekohtaista ja koko elämänprojektin kattavaa. Kokemukset tilannekohtaisesta selviytymisestä antavat yksilölle myönteisiä resursseja sekä tunteen omasta kompetenssista.

5. AINEISTOSTA

5.1 Koko aineisto

Tutkimusmateriaalini on Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen sekä Etnisten asioiden neuvottelukunnan vuonna 1997 järjestämän kirjoituskilpailun satoa (kts. LIITE 2 ja 3). Maahanmuuttajille suunnattua kirjoituskutsua oli saatavana yleisimmin puhutuilla maahanmuuttajakielillä². Tekstin sai toimittaa sillä kielellä, mikä itselle oli luontevinta. Vieraskieliset omaelämäkerrat käännettiin suomeksi ja Suomen Kirjallisuuden Seura (SKS) on arkistoinut sekä alkuperäiset että käännetyt tekstit. Kirjoittajia kutsuttiin kertomaan omasta elämästään omin sanoin. Kutsun otsikko on siis väljästi muotoiltu. Myöhemmin kutsussa todetaan ”maahanmuuttajan elämän poikkeavan keskivertosuomalaisen arjesta” mikä on saattanut johdattaa kertomaan enemmän ’muukalaisen’ näkökulmasta (Hakala, 2000). Kutsussa kehoitetaan kirjoittajia kertomaan heidän kannaltaan merkittävistä kokemuksista ja toisaalta painotetaan pientenkin asioiden kiinnostavuutta ja merkitystä. Kilpailukutsussa toivotaan lisäksi kerrottavan elämästä ennen ja jälkeen Suomeen tulon, mikä onkin suhteellisen selvästi nähtävissä tekstien rakenteissa. Suurin osa tarinoista alkaa lähtömaasta päättyen muuttoon johtaneiden tapahtumien myötä elämään Suomessa. Tämän suhteen painotuserot vaihtelevat; toiset kerturit ovat enemmän menneisyydessä, toiset nykyisyydessä. Kutsun tai ohjeiden sanamuotoilun merkitystä kirjoituskilpailun avulla kerättyyn aineistoon on mahdoton täysin arvioida, sillä ei ole olemassa vastaavanlaista aineistoa ilman ohjeistusta (Makkonen 1993, 15). Kilpailun palkinnoiksi oli varattu 12 000 mk, joka sittemmin jaettiin useiden kirjoittajien kesken. En kykene tarkemmin arvioimaan kilpailuasetelman vaikutuksia teksteihin. Mielestäni se nivoutuu teemaan omaelämäkertatekstien totuudellisuudesta yleensä. Kaikki 73 tekstiä luettuani voin ainakin todeta, ettei mahdollinen palkinnon tavoittelu ainakaan estänyt negatiivisten kokemusten esille tuomista tai suomalaisen yhteiskunnan kritisoimista.

² Kilpailukutsu oli saatavilla suomeksi, ruotsiksi, englanniksi, ranskaksi, venäjäksi, albaniksi, arabiaksi, persiaksi, kurdiksi, vietnamiksi, serbokroatiaksi/bosniaksi ja somaliaksi.

5.2 Aineiston keruu

Aineistoni on kerätty SKS:n arkistosta marraskuussa 2003. Alun perin lähdin löytöretkelle jonkinlaiset *tähtitarinat* mielessäni. Lukemisen myötä fokukseni keskittyi kuitenkin hieman lievempään ilmaisuun *myönteiset selviytymistarinat*. Kaikissa onnellisenkin lopun saavissa kertomuksissa realiteetit vieraalla maalla asumisen haasteista ovat selkeästi läsnä: vaikka oma elämä olisikin itseä tyydyttävissä kantimissa, on useimmilla silti kysymyksiä liittyen kaukana asuviin rakkaisiin, menneisyyteen ja tulevaisuuteen. Valittaessa laajemmasta tekstiaineistosta omalle tutkimustyölle relevanttia ainesta, on eläytyvällä lukemisella ja merkityksellistämällä tärkeä rooli. Lukijana on pyrittävä emotionaaliseen ja älylliseen ymmärtämiseen. Tutkimuksen edetessä on vastattava haasteeseen saada lukija-tutkijan mielessä aineettomana oleva 'tarina' esitettävään muotoon. (Saurama 2002, 62-63.)

Maahanmuuttajien omaelämäkerrat olivat erittäin mielenkiintoista luettavaa. Ne ovat taitavasti kirjoitettuja ja sisältävät uskomattomia elämän vaiheita. Aineistoa kerätessä ja vielä nytkin on omalla tavallaan vaikeaa keskittyä oman tutkimukseni kannalta olennaisiin seikkoihin ja raa'asti unohtaa ne teemat, jotka vaatisivat toisen tutkimuksen. Alasuutari (1995, 107) rohkaiseekin, että joissain tapauksissa tutkija on kiinnostunut vain osasta aineistoa. Valitsin omaan tutkimukseeni kuusi kertomusta, joissa punaisena lankana on pääosin myönteinen subjektiivinen kokemus maahanmuuttajana elämisestä. Aineistoni tarinoiden pituus on 5-30 liuskaa. Pitkään mielessäni oli palata arkistolle täydentämään aineistoa, mutta lopulta arvioin saturaation riittäväksi. Sisällöllisesti aineisto on hyvin runsas. Alla olevassa kuviossa on summattu kertureiden perustietoja.

lähtömaa	ikä kirjoitushetkellä	sukupuoli/taustaa
Etiopia	n.40v	nainen/opiskelu, avioliitto
Filippiinit	30v	nainen/avioliitto
Neuvostoliitto	45v	mies/sukujuuret
Neuvostoliitto	työkäinen	nainen/sukujuuret, työ
Neuvostoliitto	työkäinen	nainen/sukujuuret
Filippiinit	alle 40v	nainen/avioliitto

Kuvio 1. Aineiston kertureiden taustatietoja.

Huomaan, ettei joukossa ole yhtään turvapaikanhakijaa tai kiintiöpakolaisena tullutta. Peräti puolet on entisen Neuvostoliiton alueelta tulleita, mutta suhdeluku oli suuri myös koko aineistossa, jossa 73 kirjoittajasta yhteensä 29 oli kansallisuudeltaan venäläinen tai inkeriläinen. Kirjoittajat ovat saapuneet Suomeen vuosien 1980-1995 välisenä aikana, mikä osaltaan paikantaa heidät myös tietynlaiseen yhteiskunnalliseen kontekstiin. Kertureista vain yksi on mies.

Eettisten kysymysten osalta omaa aineistoani koskettaa lähinnä hankitun aineiston käyttöä koskevat seikat. Lähestyn problematiikkaa seuraamuseettisesta näkökulmasta. Kaikessa tieteellisessä tutkimuksessa tulisi lähteä ihmisarvon kunnioittamisesta. (Eskola & Suoranta 1998, 56.) Kaikki kirjoituskutsuun vastanneet kirjoittajat ovat olleet tietoisia, että tekstejä tullaan käyttämään tutkimusaineistona.

Kirjoituskutsun viesti tekstien käytöstä kuului:

Kaikki kilpailuun lähetettyjä kirjoituksia käytetään myös tutkimusaineistona. Silloinkin niitä käsitellään luottamuksellisesti ja yksityishenkilöt tehdään tunnistamattomiksi.

Eettistä päänvaivaa minulle aiheutui todettuani, että tekstien kirjoittajat ovat henkilöitä, joilla on ainutlaatuisia kokemuksia ja taustoja, mistä johtuen heidän tunnistamisensa tutkimuksesta on monin verroin yksinkertaisempaa, kuin esimerkiksi aineistossa, jossa kerturit ovat vaikkapa ns. 'keskivertosuomalaisia'. Miten toteutan kirjoitusten *luottamuksellisen* käytön ja miten ymmärrän luottamuksellisuuden tässä tapauksessa? Metodiodissa korostetaan erityisesti arkaluontoisten tietojen luottamuksellisuutta. Omassa aineistossani arkaluontoisiksi asioiksi arvioin ja ymmärrän muutamien yksittäisten elämäkokemusten lisäksi ennen kaikkea sellaiset osat teksteissä, joiden sisältö voisi väärässä kontekstissa saattaa tietyn maahanmuuttajaryhmän tai yksittäisen maahanmuuttajan huonoon valoon (tästä mm. Davidson Reynolds 1979, 202-203). Tämä on olennaista jo siksi, että intentionani oli tutkia maahanmuuttajia positiivisesta näkökulmasta enkä todella toivo tutkielmani huonontavan heidän olosuhteitaan.

Tunnistettavuutta laadullisissa tutkimuksissa on pyritty häivyttämään esimerkiksi vaihtamalla joitakin tietoja tai tapahtumia toisiksi. Kirjoituskilpailuun osallistui sinänsä lukuisia kirjoittajia, mutta kaikkien mukana olevia eri kieliryhmien edustus venäjää lukuun ottamatta rajoittuu alle kymmeneen. Herää kysymys, mitä jää jäljelle jos 'arvon' kerturille

uuden kansallisuuden, äidinkielen, lähtömaan, tulosityn sekä muutan elämän tapahtumien kulkua? Yhteystietojen puuttuessa minulla ei ole mahdollisuutta neuvotella kirjoittajien kanssa heidän tekstiensä käytöstä. Lähdän ajatuksesta, että ensinnäkin osallistuessaan kirjoituskilpailuun kirjoittajat ovat pyrkineet saamaan äänensä kuuluviin tavalla tai toisella. Yhden kirjoittajan teksti on julkaistu nimimerkillä kokonaisuena omaelämäkertoista kootussa antologiassa³. Koska hän on antanut suostumuksensa tällaiseen julkisuuteen, uskallan siteerata hänen tekstiään pienemmällä häivyttämällä. Toiseksi voidaan olettaa, että jo kirjoittaessaan kerturit ovat jo sensuroineet pois liian tuskallisia tai arkaluonteisia asioita, joita eivät toivo julkisuuden valoon. Tämä ei toki poista vaatimusta vastuulliselle ja luottamukselliselle aineiston käytölle. Tulen toimimaan myös siten, että ajoittain käytän kertureille antamiani nimiä ja ajoittain kirjoitan aineiston sisällöstä yleisellä tasolla. Tiedostan, että omaelämäkertansa kirjoituskilpailuun lähettäneiden maahanmuuttajien tekstit ovat minun tutkijana tekemien päätelmien ja tulkintojen armoilla. Ideaalitulanteessa kertureilla olisi mahdollisuus itse arvioida teksteistä tekemiäni johtopäätöksiä. Olen kuitenkin käytännössä tilanteessa, jossa luku- ja tulkintaprosessini etenee omien tutkimiseettisten tuntosarvieni varassa.

Edelleen tutkimuksen eettisiin näkökulmiin liittyy erilaiset positiot, joita olen pyrkinyt tuomaan esiin kirjoittamisen eri vaiheissa. Mäkelän (1987, 184) mukaan subjekti-objektisuhde tulee häiritsemään sosiaalitieteellistä tutkimusta niin kauan kuin objektiivisia valtasuhteita on olemassa yhteiskunnallisessa todellisuudessa.

5.3 Aineiston analyysi ja menetelmälliset valinnat

”Tietoisuus siitä, että tutkimuksen perusaineisto on potentiaalisten arvioijien tavoitettavissa ajasta iankaikkisuuteen hillitsee jo ennakolta tutkijan mielikuvituksen ja intuition koettelematonta lentoa.” (Apo 1990, 78.)

Narratiivisuus on yksi monista tavoista, jolla laadullista aineistoa voi lähestyä. Hännisen mukaan narratiivisella tutkimusotteella tarkoitetaan kaikkea sellaista tutkimusta, jossa tarinan, kertomuksen tai narratiivin käsitettä käytetään ymmärrysvälineenä (1999, 15). Narratiivisuutta on hyödynnetty laajasti eri tieteenalojen parissa ja orientaatioita on useita (esim. kognitiivinen, retorinen tai psykodynaaminen). Yhtä oikeaa tapaa hyödyntää

³ Laura Huttusen toimittama Sama taivas eri maa – maahanmuuttajan tarina.

narratiivisuutta ei ole, mutta yhteistä on tarinallinen merkitysrakenne ja tapahtumaketjuihin liittyvien merkitysten analyysi (Hänninen 1999, 30-31). Narratiivisuuteen liittyy ajatus siitä, että kertomuksella on muoto joka sisältää alun, keskikohdan ja lopun (Coffey & Atkinson 1996, 59). Tämä rakenne tulee vahvasti esille aineistoni omaelämäkertoissa. Viisi kuudesta kerturista jäsentää tarinansa lapsuuden/nuoruuden maiseman kautta aikuisuuteen, kerronnan keskikohta keskittyy tapahtumiin ja prosessiin, jonka myötä kerturi on päätenyt uuteen asuinmaahansa ja tarina loppu rakentuu evaluoivasta, nykyisyyttä käsittelevästä aineksesta. Aiemmin luvussa 3 olen käsitellyt omaelämäkertojen luonnetta teksteinä ja aineistona päätyen lukemaan kertomuksia sekä representaatioina eletystä elämästä että luonteelta konstruktivisina, todellisuutta luovina. Näin ollen tässä tutkimuksessa analyysin perusorientaatio jäsentyy elämäkerrallisuuden ja narratiivisuuden kautta.

Väitöskirjatutkimuksessaan Vilma Hänninen tarkastelee elämästä kertomista tarinallisen kiertokulun teorian kautta. Tämän mukaan eletty elämä jäsentyy luontevasti kertomuksen eli tarinallisuuden kautta. Tarinallisen kiertokulun teoriassa keskeisiä käsitteitä ovat kertomus, sisäinen tarina, draama ja sosiaalinen tarinavaranto. Tarina ja kertomus ovat lähes apologisita; tarina itse on abstraktio (esim. tuhkimotarina) joka on mahdollista siirtää lukemattomiin eri puitteisiin, kertomuksen käsite taas viittaa itse tarinan esitykseen. Kertomus on usein kielellinen, mutta se voidaan välittää myös visuaalisesti mm. näytelmän tai kuvan kautta. Sisäinen tarina kuvaa yksilön mielen sisäistä prosessia, jonka kautta kokonaisvaltaisesti ajatellen voi työstää ja tulkita koko elettyä elämää erilaisten tarinoiden kautta. Sosiaalinen tarinavaranto on kulttuuriin ja historiaan kiinteästi liittyvä, eräänlainen mentaalinen varasto, josta voi ammentaa aineksia sisäisen tarinan muodostamiseen. Se on alati liikkeessä ja koostuu kaikista tapahtumista ja tarinoista, joita yksilö on henkilöhistoriansa aikana kohdannut. Tarinallisessa kiertokulussa draama on ennalta arvaamatonta elämää kuvaava muuttuja ja situaatio yksilön olosuhteiden summa. (Hänninen 1999, 20-21.)

Hännisen tiivistämänä sisäinen tarina on *elämäntilanteen, -tapahtumien ja -muutosten tulkki. Se sijoittaa yksilöllisen elämän laajempaan sosiaaliseen kokonaisuuteen ja määrittelee ihmiselle hänen identiteettinsä.* (mt., 58) Sisäisen tarinan käsite mahdollistaa monenlaisten psyykkisten ja fyysisten kokemusten paikan arvioinnin yksilön tuottamassa kertomuksessa. Sen kautta voi jäsentää ajankulua, kiinnittää kertomus tiettyyn aikaan ja

paikkaan, rakentaa käsitystä identiteetistä, määrittellä syyseuraussuhteita, suodattaa haluja, arvioida arvoja ja toimintaa sekä muovata emootioita.

Tarinallisen kiertokulun teoria avaa monipuolisen, joskin haastavan taustan maahanmuuttajien omaelämäkerrallisten tekstien analysointiin. Voi ajatella, että heidän ainutlaatuisesta situaatiostaan käsin sisäiset tarinat heijastavat erityisiä piirteitä paitsi heidän omasta kokemusmaailmastaan, myös suomalaisesta yhteiskunnasta. Sosiaalisessa tarinavarannossa ei välttämättä ole valmiita 'tarinakehikkoja' osittain muukalaisena yhteiskunnassamme elävälle ja on tarpeen rakentaa uudenlaisia sekä vaihtoehtoisia tarinamalleja. On mahdollista että yhteiskunnassa, jossa maahanmuuttajia elää runsaslukuisemmin, myös sosiaalisen tarinavarannon vaihtoehdot ovat kirjavammat. Tarkastelemalla maahanmuuttajien tarinoita selviytymisen näkökulmasta, ajattelen voivani tarjota maahanmuuttajia koskevaan keskusteluun ikään kuin uudenlaisia, myönteisiä tarinamalleja. Tähän viittaa myös Hänninen arvioidessaan, että monia oletusarvoisesti traagisia tarinoita esimerkiksi työttömyydestä tai sairastamisesta voitaisinkin arvioida toisin ja nähdä niitä mahdollisuuksien tilanteina tai moninaisuuden vaalimisen paikkoina (1999, 104, 154).

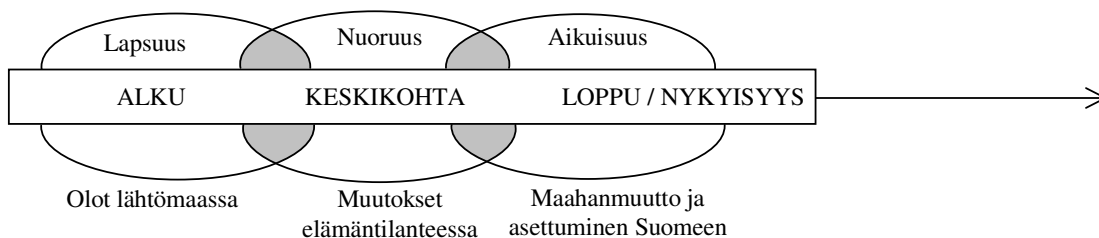
Eräänlainen esianalyysi aineistoni teksteille on tapahtunut jo syksyllä 2003 valikoidessani tutkimukseeni mukaan tulevaa aineistoa 73 omaelämäkerran joukosta. Kun lähes vuoden kuluttua palasin lukemaan aineistoa uudelleen, oli mielessäni kysymys: ”Millähän perusteilla tuli nämä tekstit valittua?” Tulin paikkaan, jossa ikään kuin lähdin uudelleen arvioimaan tekstien sopivuutta selviytymistarinoiksi. Käytännössä olin lähes unohtanut – omista omaelämäkerrallisista syistä - keräämiäni omaelämäkertojen sisällön. Huomioni kiinnittyi uudelleen luvun aikana erityisesti kahteen seikkaan: juonirakenteeseen ja oman elämäntilanteen arvioimiseen tyydyttäväksi, jopa erittäin tyydyttäväksi. Näihin huomioihin kiinnittyen perustelen analyysin aloittamisen ensin laajemmin kertomusten tyypillisestä kulusta (juonitiivistelmä), jonka jälkeen pyrin keskittymään selviytymisen paikkoihin. Useimmilla kertureilla näitä selviytymisen paikkoja kerrotaan olevan läpi elämän. Niitä aiheutuu konflikteista sosiaalisessa elinpiirissä, yhteiskunnallisten olojen johdosta ikään kuin 'ulkopuolelta', mutta myös sisäisesti erilaisina mentaalisisinä koetuksina. Osassa selviytymistä vaativa tilanne tulee kohdalle täysin kerturista riippumatta (esim. sota, onnettomuus), osaan liittyy keskeisesti omaa toimintaa (esim. päätös toimia tietyllä tavalla).

Lähden siis aluksi käsittelemään aineistoani hahmottelemalla sekä kertomusten rakennetta ja tapahtumien kulkujärjestystä. Tämän jälkeen tulen tarkastelemaan omaelämäkerroissa esiintyviä selviytymisen teemoja ajalta ennen tapahtunutta maahanmuuttoa, jonka jälkeen fokusoin otteeni myönteisinä kerrottuihin, Suomessa tapahtuneisiin osioihin. Tämä työjärjestys palvelee tavoitettani ottaa kertomukset huomioon toisaalta kokonaisuuksina, mutta jatkaa keskittyen onnellisiin selviytymisiin. Vilma Hännisen lisäksi aineiston käsittelyyn, analysointiin, tulkitsemiseen ja ymmärtämiseen opettelussa minua on tukenut Riitta Granfeltin tutkimus kodittomista naisista (1998).

6. ANALYYSI I: KERRONNAN RAKENTEESTA KONTEKSTIN TÄHDEN

Seuraavaksi lähdän analyysissäni liikkeelle erittelemällä aineistoani omaelämäkertojen rakenteen kautta. Rakenteella tarkoitan omaelämäkertojen juonellista ja sisällöllistä kerronnan kokonaisuuden kulkua, jonka osa on esimerkiksi juonitiivistelmä. Rakenteen suhde sisällön analyysiin on tässä tutkimuksessa toimia apuvälineenä: toisaalta se auttaa minua jäsentämään ja aluksi pelkistämään sivumääräisesti suurta aineistoa, mutta toivon sen myös auttavan lukijaa, jolla ei ole mahdollisuutta lukea koko alkuperäistä tekstimassaa. Tekemäni juonitiivistelmät edustavat eräänlaista tyypittelyä. Pysin antamaan tyypillisen yleiskuvan kerronnan rakentumisesta. Tyypin on tarkoitus edustaa tyypillistä kerrontaa, joskaan kaikkia piirteitä ei välttämättä esiinny kaikissa teksteissä.

Vaikka omaelämäkerran sisältövaatimuksena ei pidetäkään tapahtumien kronologista etenemistä, on se ominaista aineistoni henkilöiden kerronnalle yhtä poikkeusta - jota kutsuttakoon vaikkapa Maryksi- lukuun ottamatta. Maryn kirjoituskilpailuun lähettämä teksti on kooste hänen ensimmäisenä Suomessa asuttuna vuonna kotiin lähettämistä kirjeistä. Tapahtumien kulku alkaa hääpäivästä ja päättyy avioliiton ensimmäiseen vuosipäivään. Kerronta on osittain kronologista, mutta kerturi myös ottaa vapaudet rikkoa lineaarista aikakäsitystä. Yleisesti ottaenkin omaelämäkertojeni kronologisuus vaikuttaa liukuvalta käsitteeltä: vaikka yleisellä tasolla kerronta on kronologista, ei tämä estä kerturia tekemään hyppyjä ajassa menneeseen ja tulevaan. Eritellessäni yleisiä kerronnan rakenteita, löysin sieltä tekstin rakenteeseen ja sisältöön liittyviä, keskenään limittäisiä tapoja viedä kerrontaa eteenpäin. Alla olevassa kuviossa lopun ja nykyisyyden jälkeen jatkuva jana muistuttaa tosiasiallisen elämän jatkumisesta tarinan lopusta huolimatta.

Kuvio 2. Kerronnan rakenteesta

Miettiessäni juonitiivistelmien luonnetta apuvälineenä, koin hyödyllisenä ajatuksen, että kertomusten erilaisuudet ovat yhtä kiinnostavia kuin samanlaisuudet. Tyypittelystä ja yhteisen rakennekehikon hahmottamisesta huolimatta, voin samanaikaisesti pyrkiä arvostamaan kertomusten kirjavuutta. (Apo 1990, 68.)

6.1 Lapsuudesta

Useimmat kerturit kirjoittavat lapsuudestaan ja elämästään lähtömaassa kohtuullisen ongelmattomasti, ilman laajoja selityksiä tapahtuneille asioille. Muistellessaan lapsuuttaan kerturit kiinnittävät itseään lapsuuden maisemaan ja taakse jätettyyn maahan.

”Muistan vieläkin näiden vuosien tuoksun: leikatun ruohon, lehmän maidon ja kesäisen rankkasateen maahan lyöneen pölyn tuoksun. ---Silloin en vielä tiennyt, että osa sydämeistäni kuuluisi aina Siperiaan, sen hieman karskille kansalle, sen hyvin ankaralle talvelle ja uskomattoman kauniille luonnolle. Silloin en tiennyt vielä sitäkään, että palaan sinne vielä takaisin jonakin päivänä ja jätän sinne taas osan itsestäni...”

Moni kiinnittää lapsuutensa alun täsmälliseen syntymäaikaan- ja paikkaan. Lapsuuden maisemaa kiinnitetään paikoin myös tiettyyn aikakauteen yhteiskunnallisen järjestyksen osalta: näen sen roolin olevan yhteydessä tuleviin juonen käännteisiin, mikäli kertojan elämään on vaikuttanut esimerkiksi vallankumous tai sota. Lapsena harva tuskin on tiedostanut elävänsä tietyn hallitsijan tai yhteiskuntajärjestyksen kautta, mutta sen merkitys huomataan retrospektiivisesti. Yllättävää lapsuudenkuvauksissa on se, että moni arvioi oman lapsuutensa hyväksi ajaksi mutta samaan hengen vetoon toteaa vanhempiensa olleen tiukilla niin taloudellisesti kuin henkisesti: *”Olen kiitollinen, että vanhempani kestivät sodan, nälän ja kasvattivat vielä monta lasta.”* Lapsuuden kuvaukseen liittyy omien vanhempien kuvauksen lisäksi myös selontekoa omasta suvusta ja suvun historiasta. Isovanhempien kestävyydestä kovina aikoina ollaan kiitollisia. Isovanhemmat ovat antaneet omille vanhemmille elämän, jota ilman kirjoittajaakaan ei olisi olemassa: *”Isoäiti pelasti äidin kuolemalta. Hän sai lapsia ja se, että synnyimme on isoäitimme ansiota.”* Sukulaisia esiintyy lapsuuden ja nuoruuden aikana hyvien ja pahojen rooleissa.

Lapsuusaikojen kerronnan ohella vaalitaan muistoja paitsi omasta ja läheisten yhteisestä elämästä, laajaan ja lämpimään sävyyn kerrotaan myös millaista arkinen elämä oli tuolloin: lukijalle annetaan ikään kuin perehdytystä kerturin etniseen ja kulttuuriseen taustaan. Yhdessä tarinassa ikäänkuin huomautetaan, että kerturi ei ole kotoisin maailman syrjäisimmältä laidalta, vaan kansainvälisestä suurkaupungista, jossa *tapaa ihmisiä kaikkialta maailmasta, kaikkialta Afrikasta omine kieline ja tapoineen*. Kerronnasta on aistittavissa myös arvostus omaa alkuperää kohtaan ja pyrkimys välittää tietoa omasta, oletettavasti suomalaiselle tuntemattomasta kulttuurista. Juuria ei missään tarinassa pyritä unohtamaan eikä peittämään – ne ovat osa henkilöhistoriaa ja lähtökohta identiteetin rakentumiselle. Lapsuuden perhe edustaa edustaa useimmille myös arvoperustaa ja perintöä, jonka turvin ja jonka varaan myöhemmin elettyä elämää on rakennettu. Niukkuus on opettanut tyytymään vähään, sisarusparvessa eläminen solidaarisuuteen, vanhemmat kannustaneet opiskeluun ja työntekoon.

Yhden kerturin – kutsuttakoon häntä vaikka nimellä Annie – kerronta on leimallisesti jatkuvaa selviytymistaistelua, joka alkaa jo varhaislapsuudesta. Elämän koulu kuvataan ankarana, jokaisen nurkan takana odottaa uusi vastoinkäyminen, joka on jollain keinolla ratkaistava. Lapsuudenkuvauksen alku on *hyvin onnellista elämää*, mutta pian vanhemmille tulee avioero ja isän lähdön myötä *alkoi surkea elämä*. Tästä eteenpäin kertoja elää sisaruksensa kanssa useiden eri sukulaisten luona. Ajoittain elämä on seesteistä, vaikeutuakseen jälleen. Useissa pienemmissä kerronnallisissa jaksoissa toistuu kuvio, jossa elämä helpottuu hetkeksi, vaikeutuu, ajautuu umpikujaan ratketakseen jälleen jonkin muutoksen esim. uuden sukulaisten hoiviin siirtymisen myötä. Kerturi evaluoi elämäänsä toistuvasti ja toteaa usein: *...tästäkin kuitenkin selvittiin*. Ehkä juuri tämän kerrontastrategian myötä rakentuu kuva Anniesta, joka aina uudelleen nousee ponnistelemaan tulevaisuuden ja unelmiensa eteen.

Kertureiden erilaisista taustoista johtuen kerrontaan liittyvät lataukset vaihtelevat. Osalla lapsuus on onnellisuuden sävyttämää, osalla vain osittain tai ei lainkaan. Osalla on paljon vaikeuksia ja selviytymistä vaativia tilanteita pitkin elämäntulkua, osalla vastoinkäyminen tiivistyy johonkin tiettyyn elämäntilanteeseen.

6.2 Nuoruudesta aikuisuuteen valintojen virrassa

Kertureiden nuoruuden vaiheet pitävät sisällään monia kaiketi yleismaailmallisia elementtejä: oman persoonallisuuden etsimistä ja löytämistä, opiskelua ja juhlia, ristiriitoja ja rakkaussuhteita. Yhden nuoruutta korostaa onni ja menestyminen elämässä, toisella nuoruuden muistot herättävät surua ja katkeruutta. Nuoruus on siirtymävaihe lapsuuden ja aikuisuuden välillä, jolloin moni tekee jo ratkaisevia valintoja tulevaisuutensa osalta. Suurin osa kertureistani on opiskellut yliopistossa tai ammatillisessa oppilaitoksessa. Nuoruudesta kertomista värittää elämän kipeyden ja kauneuden sekoittuminen: ”*Koulussa olin ilopilleri ja rakastin huomion keskipisteenä olemista,*” kertoja kirjoittaa, mutta hieman myöhemmin arvioi muuttuneensa: ”*Pidin yhä seuran keskipisteessä olemisesta, mutta säkenöivä iloisuuteni muuttui pikkuhiljaa pidättyväisyydeksi. Luultavasti kasvoin aikuiseksi.*”

Aleksandr kuvaa nuoruuttaan monien jännitteiden virittämänä tilana. Yliopistoon pääsemisen jälkeen *Beatles soi ja elämä hymyilee*. Mielenkiintoiselta tuntuvan opiskelun ohella hän alkaa kirjoittaa runoja ja tapaa tulevan vaimonsa. Kerturin elämää alkaa kuitenkin voimakkaasti varjostaa Neuvostoliiton poliittisen tilanteen huonontuminen, jonka hän kommentoi olevan *ihan sairasta hourailua*. Yhteiskunnallisten muutosten rooli hänen kerronnassaan on merkittävä aina Suomeen tuloon saakka. Opiskelua ajoilta alkanut kommunismin ja sittemmin perestroikan vaikutus arkielämään on suuri, eikä kerturi voi unohtaa tapahtuneita vääryyksiä – hänet mm. erotettiin yliopistosta, josta seurasi liuta muita käytännön ongelmia. Ensin Aleksandrin tekstit saivat minut ajattelemaan, että hänellä on suhteettomat korostukset sekasortoisen Neuvostoliiton ja seesteisen Suomen oloja vertaillessaan. Huomasin kuitenkin, että myös kaksi muuta kerturia kuvaa Neuvostoliiton aikaisia yhteiskunnallisia oloja yksilön kannalta yhtä vaikeina, *hervittävinä aikoina*. Yhteiskunta näyttäytyy tilana, jossa vahvat syövät heikot, syrjäkaduilla pienet pojatkin raiskataan, nälkäiset ihmiset heittäytyvät liikenteen sekaan. Nuoruudessa alkanee yhteiskunnalliset mullistukset ja niiden vaikutukset yksilön arkeen jatkuvat entisen Neuvostoliiton alueelta tulleiden osalta aina Suomeen saapumiseen asti. Merkille pantavaa paluumuuttajien kohdalla on se, että vaikka he ovat saaneet oleskeluluvan Suomeen sukujuurien perusteella, arvioi heistä jokainen muuttaneensa pois tavalla tai toisella pakon edessä: ” *Muutto merkitsi meille ja lapsillemme oman henkemme säilyttämistä.*” Kolme kerturiani on siis elänyt samankaltaisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa, mikä rakentaa

mielenkiintoisen lähtökohdan tarkastella tekstejä. Kerronnan keskikohdassa sisällölliset painotukset vaihtelevat kuitenkin merkittävästi. Aleksandr ei voi unohtaa millaista oli elää sekasortoisessa yhteiskunnassa; Ljenan nuoruutta ja aikuisuutta hallitsee ero kumppanista, isän vakava sairaus ja lapsen menetys; Irinalle maahanmuutto on ollut kuin kaivattu kotiinpaluu.

Nuoruuteen ja koulutuksen valintaan liittyy erityisesti naisten osalla vastoinkäymisiä tai ristiriitoja. Annien vanhemmat toivoivat ettei tytär hankkisi koulutusta lainkaan vaan menisi pikimmiten naimisiin, Joannan vanhemmat taas olisivat arvostaneet enemmän matemaattista kuin tyttären valitsemaa kasvatustieteellistä linjaa. Molempien opiskeluaikaa vaarantavat myös seurustelusuhteet: Annieta vaadittiin lopettamaan opinnot paljastuneen suhteen vuoksi, Joanna taas tulee raskaaksi ja synnyttää lapsen, jonka vanhemmat sittemmin tosin ottavat hoitoonsa. Siinä missä edellä elämän kulkuun vaikuttivat yhteiskunnalliset mullistukset, välittävät Annie ja Joanna merkityksiä ja kysymyksiä naisen asemasta erilaisissa kulttuureissa. Molemmat ovat naisia, jotka perhe-elämää halveksimatta näkevät koulutuksen ja työnteolla rahan ansaitsemisen olevan väylä itsenäistymiseen. ”*Halusin nimittäin ansaita omaa rahaa ja siten itsenäistyä,*” toteaa Joanna lukiosta päästyään, Annien asema taas vaihtui oppikoulun ja collegen jälkeen autettavasta auttajaksi: ”*Olen iloissani voidessani auttaa kaikkia veljiäni ja vanhempiani.*”

Mikä merkitys nuoruuden tapahtumilla sitten on kerronnan kannalta? Kertureiden elämässä nuoruudessa tehdyt ratkaisut vaikuttavat pitkälti niihin uriin, joita pitkin elämä aikuisuudessa kulkee. Näen nuoruuden kuvauksista heijastuvan myös kuvauksia siitä, kuinka minusta tuli minä. Keskeinen sisällöllinen teema nuoren ja nuoren aikuisen elämän kuvauksessa on jo tässä vaiheessa alkava työntekijöiden esittely. Työntekijöillä tarkoitan niitä asioita, jotka ovat johtaneet maahanmuuttoon. Niitä ovat esimerkiksi: mahdollisuus opiskella stipendiaattina ulkomailla, kaipuu elää rauhallista ja ihmisarvoista elämää, tai unelma avioliitosta ulkomaalaisen miehen kanssa. Erilaisia pois työntäviä tai lähtömaassa pitäviä tekijöitä arvioidaan teksteissä kaikilla järjen ja tunteen skaaloilla. Tämän tutkimuksen tavoittamattomissa ovat luonnollisesti muun muassa ne henkilöt, jotka eivät ole edellä mainitun kaltaisissa tilanteissa päätyneet maahanmuuttoon. Kuitenkin aineistoni henkilöiden maahanmuuttoon johtaneet ajatusketjut näyttäytyvät osittain dramaattisistakin elämänmuutoksista huolimatta ”Voisin elää paremmin, saisin laajemmat mahdollisuudet toisaalla – miksi en lähtisi”-logiikan mukaisina valintoina. Eli vaikka osan

kohdalla maahanmuutto koetaan väistämättömänä ratkaisuna, säilyy silti jonkinlainen tunne siitä, että yksilö on itse tai perheensä kanssa tähän ratkaisuun päätenyt ja tiensä valinnut. Tämä merkitys kenties nousee esiin osin kirjoittajieni taustojen takia; joukossahan ei ollut esimerkiksi turvapaikanhakijoita, joilla reaalitilanne voi todella olla se, että koko elämä vaihdetaan tyhjään tuntemattomaan vailla mitään lupauksia paremmasta.

6.3 Lähimenneisyydestä nykyisyyteen: elämän väliraportti Suomesta

Kirjoittajat yhtä lukuun ottamatta ovat saapuneet Suomeen aikuisiällä, yli 30-vuotiaana. Joannan, 20-vuotiaana opiskelemaan tulleen kerturin elämässä maahanmuutto onkin prosessina pidempi, sillä hän palasi välillä kotimaahansa ja päätti sitten palata jatkamaan opintojaan maisterintutkinnoksi. Suomeen tulo hänen kohdallaan näyttää prosessilta, jossa itsenäinen nuori nainen arvioi eri vaihtoehtoja ja valitsee itselleen mieluisimman – mikä ei sekään ole yksiselitteisesti helppo tie. Ensimmäistä saapumistaan Suomeen hän kuvailee totaalisenä muutoksena: *kaikki oli erilaista kotimaahani verrattuna*. Tekstistä ei käy ilmi montako vuotta hän välillä vietti kotimaassaan, mutta vielä toisellakin kerralla Suomeen tulo *oli ankara muutos*. Hän on kertureista myös pisimpään Suomessa asunut, kirjoitushetkellä noin 14 vuotta.

Omaelämäkertojen yleinen, tyypillinen rakenne kuljettaa elämää menneisyydestä, lähtien jopa ennen kertojan syntymähetkeä, kohti nykyisyyttä. Olen muistuttanut itseäni jatkuvasti siitä, ettei omaelämäkerran lopetusjakso suinkaan kytkeydy kerturin tosiasiallisen elämän loppumiseen. Päinvastoin. Kertomusten loppusuoralla kerturit asettuvat paitsi arvioimaan elettyä elämää, mutta myös tähyämään tulevaisuuteen. Juuri tämä omaelämäkertojen viimeinen kolmannes – osalle se on sitä sivumääräisesti, osalle sisällöllisesti – rakentaa kokonaisuudesta myönteisen, optimistisen, toiveikkaasti huomiseen suuntaavan selviytymistarinan. Elämän vastoinkäymiset on kohdattu voitokkaasti, tai ainakin elämän mielekkyys ja ilo säilyttäen. Kerturit alkavat jo luottaa itseensä sekä tulevaisuuteensa. Analyysin myöhemmässä vaiheessa tulen fokusoimaan tarkasteluni juuri tähän viimeiseen kolmannekseen, erityisesti siinä esiintyviin selviytymisistä ja myönteisistä kokemuksista kertoviin tapahtumiin.

Seuraavaksi jatkan kuitenkin aineiston lukemista suhteessa kertomusrakenteeseen ja muotoon. Suurin osa kirjoittajista on kirjoitushetkellä asunut Suomessa alle kymmenen vuotta. Niinpä saapuminen nyky- ja kirjoitushetkeen lähimenneisyyden kautta nivoutuu kerronnan tasolla luontevasti yhteen myös Suomeen tulemisen kanssa. Kerronnan keskiosan selostaessa syitä ja seurauksia maahanmuutolle, ei selityksiä konkreettisesti tapahtuneelle maahanmuutolle enää useinkaan käytetä. Kerturi saattaa lukijan näkökulmasta siirtyä kerronnassaan Suomeen silmänräpäyksessä:

”Niin, olemme nyt olleet Suomessa jo useamman vuoden. Se on aika paljon, mutta silti äärettömän vähän. Yhden asian voin sanoa varmasti: ajatuksista, tunteista, kokemuksista, pettymyksistä, kaipauksesta ja käsittämättömästä ihastuksesta voi kirjoittaa kokonaisen romaanin. Jotta en uuvuttaisi lukijaani, kerron vain viittauksin siitä, mitä tunnen tätä maata kohtaan, jota yritän parhaani mukaan ymmärtää, rakastaa ja arvostaa.”

Jokaisen kohdalla Suomeen tulo on ollut elämässä merkittävä ja suurta jännitystä aiheuttava tekijä. Osa kiinnittää maahantulon tarkkaan päivämäärään, lentokenttään ja säätilaan. Mielessä liikkuu monia kysymyksiä ilman vastauksia. Uuteen maahan asettumisen aikaa kuvataan hämmennyksen täyteenä ajanjaksona elämässä, yksi ei ole eläissään tuntenut lumihitaleen laskeutuvan nenälleen, toinen nauraa ostaneensa koiran makkaraa syödäkseen. Hyvin moni mainitsee myös ihmetelleensä luonnon kauneutta ja asumisen väljyyttä: harva suomalainen muistaa asuvansa yhdellä maailman harvimpaan asutetulla alueella. Kertomusten saapuminen viimeiseen osioon, loppusuoralle on suhteellisen vaivattomasti erotettavissa. Kerronta näet siirtyy lähtömaan olojen kuvauksesta selkeästi uudenlaiseen teemaan, nykyisyyteen. Lisäksi itseen, läheisiin ihmissuhteisiin ja omaan yhteiskunnalliseen paikkaan liittyvä evaluointi on lauseissa vahvimmillaan, kun kerrotaan ajasta tapahtuneen maahanmuuton jälkeen.

Suomessa eletävään elämään liittyy paljon kertomista siitä, millaista on maahanmuuttajan arkinen elämä vieraalla maalla. Sisällöllisesti se on erittäin ainutlaatuista luettavaa ja jaan sen kolmeen teemaan: oman paikan löytäminen, suhteet ympärillä oleviin ihmisiin ja mielialat. Monet ovat kokeneet Suomessa epämiellyttäviä kohtaamisia, mutta enemmän painoarvoa saavat kohdatut ystävälliset ihmiset. Erityisesti mieleen ovat jääneet pian Suomeen tuloon jälkeen tapahtuneet kontaktit, tai ainakin ne nousevat monessa tekstissä kirkkaasti esille. Yksi äiti iloitsee vieläkin, kuinka lapsi sai koulussa alusta asti

suomalaisilta lapsilta hyvin ystävällisen kohtelun, toinen kiittelee herkkää ja sydämellistä sosiaalityöntekijää, kolmas ihmettelee miten ennakkoluulottomasti miehen sukulaiset suhtautuivat kaukomailta saapuneeseen morsiameseen. Mary kirjoittaa perheelleen vihkimistilaisuudesta Suomessa: *”Although you, my dearest family were not on this momentous time of my life, it was made special because of the Finnish warm welcome which I never really expected!”*

Moni näyttää etukäteen miettineen millaisia ihmisiä suomalaiset ovat: *”Olimme kuulleet suomalaisten viileydestä ja epävieraanvaraisuudesta ja olimme helpottuneet kun ensimmäisenä tutustuimme tällaiseen ihmiseen kuin hän, se oli meille hyvin tärkeää.”* Kerturit pohtivat erilaisia strategioita tutustua paikallisiin ihmisiin tai kuinka tulla heidän kanssaan toimeen. Yksi ihmettelee, miten voisi oppia suomen kieltä maassa, jossa kukaan ei halua keskustella huonosti suomea taitavan ulkomaalaisen kanssa. Hän tosin tuo mielipiteenään esille, että myös maahanmuuttajilla on toisinaan tapana sulkeutua vain omien maanmiestensä seuraan. Moleminpuoliset ennakkoluulot näyttäytyvät realiteettina, jonka kanssa eletään. Opiskeluaikoinaan Joanna katsoi parhaaksi ja yksinkertaisemmaksi *välttää sen kummemmin sekaantumasta täkäläiseen elämään* – nyttemmin suuremmassa kaupungissa asuessaan hän arvelee aikojen muuttuneen ja suvaitsevaisuuden lisääntyneen.

Toinen sisällöllisesti keskeinen piirre maahanmuuton jälkeistä elämää kuvattaessa on oman paikan löytäminen uudessa ympäristössä. Työ tai muu tekeminen on luonnollisesti tärkeä osa ihmisen arkista elämää. Osalla on jo tullessaan ollut tiedossa opiskelupaikka tai työtehtävä, osalla ei. Maahanmuuttajien työttömyysaste on Suomessa valtaväestöä merkittävästi korkeampi. Aineistoni kertureilla on kuitenkin kirjoitushetkellä kaikilla työtä, kahdella tosin free lance- pohjalla, joten tässä suhteessa he edustavat poikkeuksellista otosta. Monilla on ollut vaikeuksia sekä kielen oppimisessa että työpaikan löytämisessä, mutta kuitenkin näitä ei pääsääntöisesti koeta ylitsepääsemättöminä asioina. Työpaikan merkitys on paitsi yleisesti ottaen tärkeä ja elämän mielekkyyttä lisäävä asia, on sillä merkitys myös kertureiden oman arvontunnon kannalta. Työssä käyvän maahanmuuttajan ei tarvitse ajatella *syövänsä suomalaisten leipää*. Moni kokee suomalaisen sosiaaliturvajärjestelmän hämmäntävänä järjestelmänä, johon tukeutumisen sijaan toivotaan voivan itse hankkia oma elanto. Työpaikoilla myös tutustutaan luontevasti suomalaisten kanssa. Eryityisesti entisen Neuvostoliiton alueelta tulleet kerturit ottavat

kantaa suomalaiseen maahanmuuttopolitiikkaan ja toivovat, että maahanmuuttajille voitaisiin järjestää mitä tahansa työtä toimeentulon ansaitsemiseksi:

”Maahan saapuessaan kaikki haluavat työskennellä, sillä he eivät ole tottuneet saamaan ruokaansa ilmaiseksi. Sitten he tajuavat, ettei heidän välttämättä tarvitsekaan tehdä työtä. Nuoret korkeasti koulutetut ihmiset, jotka eivät löydä työtä, masentuvat valtavien mahdollisuuksien käyttämättä jättämisestä.”

Oman paikan löytämiseen liittyy myös mahdollisten muiden perheenjäsenten elämän sujuminen Suomessa. Ne kerturit, joilla on lähtömaassa saatuja lapsia, kokevat lastensa sopeutuneen Suomeen hyvin ja pärjäävän koulussa.

Tunteiden ja tunnelmien kuvaaminen elämästä muukalaisena Suomessa on tasoltaan kaiketi henkilökohtaisinta kerrontaa omaelämäkertoissa. Masennus ja kaipuu on ajoittain läsnä monen arjessa, samoin tietoisuus tehtyjen elämän valintojen kipeydestä. Kun omaelämäkerrallinen teksti alkaa saapua kohti viimeistä pistettään, realisoituu se, kuinka kauas kerturi on alun lapsuuden kuvauksista päätenyt. Tämä kuitenkin näyttää johdattavan kerturin rakentamaan uudenlaista perspektiiviä minuuteensa ja identiteettiinsä: elämän suomalaisessa maisemassa pitkällä tähtäimellä ei tarvitse merkitä aiemman maan kulttuurin ja tapojen hylkäämistä, vaan niitä voi vaalia rinta rinnan.

7. ANALYYSI II: SINNITELLÄ, KESTÄÄ, ONNISTUA

Tässä analyysin osassa tulen ensisijaisesti tarkastelemaan ja tulkitsemaan millaista selviytymistä maahanmuuttajan positiosta käsin kerrottu elämä pitää sisällään. Analyysini ydintavoitteena on pyrkiä ymmärtämään ja hahmottamaan selviytymistä suomalaisen yhteiskunnan kontekstista käsin elettyinä ja kerrottuna – tämä pyrkimys kytkeytyy siis myös tutkimuskysymykseen ja rakentamaani teoreettiseen viitekehykseen. Tutustuessani ja perehtyessäni kertureiden omaelämäkertoihin, tulin huomaamaan, että kerronnassa selviytymistä tapahtuu pitkin elämänhistoriaa. Ennako-oletuksenani oli vahvasti ollut ajatus siitä, että maahanmuutto, Suomeen tulo, olisi kertureiden elämässä eniten selviytymistä vaatinut ja vaativa vaihe elämässä. Aineisto ei kuitenkaan asettunut tukemaan tätä ajatusta. Sen sijaan kerronnasta käy usean kerturin kohdalla ilmi, että selviytyminen on hyvin moniulotteista ja siihen liittyy monia muuttujia. Tämän takia haluan antaa analyysin tulosten esittelyssä sivutilaa myös selviytymiselle, joka on liittynyt kertureiden elämään ennen Suomeen tuloa. Nämä vasta- ja myötämäet antavat nimittäin perspektiiviä ja mittakaavaa viimeisimpään analyysivaiheeseen, jolloin fokusoin otteeni nimenomaisesti Suomessa elettyyn 'selviytymistarinaan' ja pyrin aukaisemaan, mitä selviytyminen itse asiassa kunkin kerturin kohdalla onkaan.

Aiemmin luvussa 4.2 viitataan Jähiin (2004, 119, 124), jonka mukaan selviytymistarinaa kerrotaan jo selviytyneen positiosta tai selviytymiseen tähtäävänä toimintana. Aineistoni kanssa asetun kuitenkin sille kannalle, että maahanmuuttajien omaelämäkertoissa molemmat kerrontastrategiat voivat elää rinta rinnan: joistakin asioista on jo selviydytty, joistakin täytyy vielä selviytyä. Siinä missä edellisessä analyysivaiheessa pyrin luomaan kokonaiskuvaa ja esittämään ikään kuin tyyppillistä kerrontaa, on otteeni nyt toisenlainen. Lasken käsistäni kiikarit (joilla näkee kyllä laajalle) ja vaihdan tilalle suurennuslasin. Analyysin kirjoittamisen olen kokenut yllättävän vuorovaikutukselliseksi touhuksi: oma ymmärrys- ja käsityskykyni haastelee kertureiden elämän representaatioiden kanssa. Tekemieni tulkintojen perusteluun ja ymmärrettäväksi tekemiseen käytän edelleen paitsi omia lauseitani, myös kertureiden sitaatteja.

7.1 Selviytyä pitkin matkaa

Kun tarkastelee kertureiden elämänkulkuja kokonaisuutena huomaa, että pitkin elämää on tullut vastaan selviytymistä vaativia ajanjaksoja tai tilanteita. On myös niin, että osalle tulo Suomeen on vain elämänmuutos muiden joukossa, joka ehkä tekee elämää rationaalisestikin ajatellen helpommaksi. Aineiston omaelämäkerroissa vaikeuksia ja negatiivisiksi koettuja asioita voidaan ajatella seuraavan jaottelun kautta:

	<i>Ulkopuolelta tulevat vaikeudet:</i>	<i>Vaikeudet joihin liittyy omaa osallisuutta:</i>
<i>Yhteiskunnallista</i>	-sota, vallankumous -köyhyys -vähävaraisuus	-’väärin ajattelu’ -koulusta irtisanotuksi tuleminen
<i>Yksityistä</i>	-läheisen sairastuminen/ kuolema -onnettomuudet (esim. liikenteessä)	-konflikti esim. perheessä -ei-toivottu raskaus -kariutunut suhde -itsemurhayritys

Kuvio 3. Haasteita selviytymiselle

Edellä hahmottelemiani seikkoja voisi kutsua muuttujiksi, jotka liittyvät selviytymiseen ja auttavat ymmärtämään, missä suhteessa toisiinsa eri elämän tilanteet ovat. Onnellisuutta ja psyykkistä hyvinvointia paljon tutkinut Markku Ojanen muistuttaa, etteivät vastoinkäymiset aina yksiselitteisesti tuota onnettomuutta (mm. 2001, 55-56). Ja toisaalta, kun on pärjännyt tai selvinnyt erinomaisen suuresta vastoinkäymisestä, voi luottaa selviävänsä myös toisesta.

Vaikeuksista kertomiseen liittyy juonellisesti useimmiten selitys siitä, kuinka vaikeudesta selvittiin. Aina ratkaisu ei tosin ole yksiselitteisen myönteinen, mutta jokatapauksessa vaikeus on ikään kuin poissa päiväjärjestyksestä. Ljenan elämässä on yksi ajanjakso, joka on varsin painostava ja vaikeuksien osalta ylitse muiden. Lyhyen ajan sisällä tapahtuu monia henkilökohtaisia kriisejä: hänelle läheinen isä sairastui vakavasti ja hän saa ensimmäisen lapsensa. Joitakin aikoja ennen tätä hän kertoo keskenmenosta ja suhteen päättymisestä. Uusi elämänkumppani, tulevan lapsen isä on tullut mukaan kerrontaan vaivihkaa, ilman tarkempaa esittelyä. Aviopuolison ollessa paljon työmatkoilla Ljenan harteilla oli auttaa ympärivuorokautista hoitoa tarvitsevaa isää ja hoitaa itkuista lasta.

Lisäksi hän joutuu liikenneonnettomuuteen, jossa lapsi loukkaantuu vakavasti. Näitä vuosia Ljena muistelee uuvuttavina, liian monen murheen täyttämänä vuosina:

”Ulkopuolisen näkökulmasta kaikki näytti olevan hyvin ja tasapainossa...Kuitenkin sisimmässäni vanha tuttu rauhattomuus nosti päätään, se ilmeni jatkuvana tyytymättömyytenä itseeni, jonkinlaisena järjettömänä kaipuuna. Kun käsitin odottavani lasta, en pystynyt heti selvittämään itselleni kumpi tunteistani oli voimakkaampi – ilo vai kauhu. Minulla oli sellainen tunne, etten koskaan tule olemaan äiti, ettei sitä lahjaa ole minulle annettu. Sen epäileminen todennäköisesti lietsoi kohtalon seuraavaa koettelemusta. Isäni joutui sairaalaan kun olin kolmannella kuulla raskaana ja hänelle annettu diagnoosi oli järkyttävä. – Isän menettämisen pelko sulki mielestäni omat pelkoni, vähäpätöiset ja itsekkäät...”

Ljenan kerronnassa näyttäytyy ikään kuin kaksi rinnakkain kulkevaa linjaa: joillakin elämänalueilla (opinnot, sosiaalinen kanssakäyminen) hän menestyy yksiselitteisen hyvin, jotkin asiat taas edustavat vaikeuksia, joiden kanssa on vain elettävä so. *selvittävä* (unettomuus, riittämättömyyden tunteet). Ljenan henkilökohtaisen elämän mullistusten rinnalla entisen Neuvostoliiton yhteiskunnallisen olot kuitataan lyhyehkösti. Neuvostoliiton hajoamiseen johtaneiden tapahtumien ja perestroikan vaikutus yksilön elämään käy ilmi kysyttäessä ystävien ja sukulaisten neuvoa Suomeen muuton suhteen: *teidän täytyy lähteä, sillä täällä on hirvittävää*. Voidaan kyllä ajatella myös niin, että kerturi on halunnut ilmaista kotimaansa tilan muulla kuin omalla suullaan, sillä huolimatta hyväksi koetusta elämästä Suomessa, hän kyselee itseltään usein, pettikö maansa lähtiessään sieltä. Kerturina Ljena on pohdiskeleva kirjoittaja, joka on elämässään suuntautunut läheisiin. Työ ja ammatti ovat hänelle tärkeitä ja hän toimii näillä areenoilla sujuvasti kautta linjan, mutta ihmissuhteet (ystävät ja perhe) ovat hänen elämänsä ja kerrontansa keskipiste niin iloissa kuin suruissa.

Annie, jonka elämän mainitsin olevan leimallisimmin selviytymistarinan muodossa kerrottu, on myös kokenut raskaimmat vastoinkäymiset henkilökohtaisen elämänsä saralla. Biologisen isän hyljättyä Annien sekä äidin ja veljen hän toteaa, miten kaikessa tekemisessä on siitä lähtien ollut mukana *halu näyttää isällemme, että yritämme elää siten, että meidän ei tarvitse pyytää häneltä tukea*. Kerturi siis kääntää vastoinkäymisen voitokseen ja generaattoriksi, joka vie eteenpäin. Lukiessani Annien omaelämäkertaa

minua välillä jopa kauhistutti, miten hän aina onnistuu löytämään vastoinkäymisistä jotain voimavaraksi muuttuvaa ja kelpaavaa. Annien äiti avioituu uuden miehen kanssa, joka harjoittaa julmaa fyysistä väkivaltaa Annieta kohtaan. Tästä seuraa kuitenkin se, että tämän tultua julki toinen sukulainen ottaa Annien huomaansa. Erilaiset huolenpitäjät ja perheet vaihtuvat Annien elämässä niin tiuhaan, että välillä on vaikea hahmottaa, kuka kukin on. Nämä henkilöt saavat aina uudelleen isän ja äidin kutsumanimen. Annie kertoo kiitollisuudestaan niitä ihmisiä kohtaan jotka *olivat valmiita auttamaan hengissäpysymistämme* vaikka useimmiten *vastapalvelukset avunannosta olivat kyllä mittavia*. Annien asema nuorena naisena ei ole kehuttava: vastatakseen koulunkäyntiin saamaansa taloudelliseen tukeen hänen on työskenneltävä kotiapulaisena, lisäksi hän tekee viikonloppuisin töitä kampaamossa. Kuitenkin Annie arvioi tilanteensa teini-ikäisenä paremmaksi ja kunniallisemmaksi kuin monen kanssasisarensa valinnan hankkia elantoa prostituution kautta. Tässä sivuamme jälleen teemaa, joka liittyy naisen asemaan eri kulttuureissa. Vaikka omiin lähtökohtiini verraten erityisesti Annien ja Joannan kulttuureissa naisen asema ja mahdollisuudet ovat kapeat, eivät kumpikaan kerturit pysähdy pidemmältä surkuttelemaan tuolloisia olosuhteita – myöhemmin Annie erityisesti kommentoi länsimaisten naisten itsenäisiä elintapoja kyseenalaistaen ne.

Annien elämän pohjakosketus kytkeytyy työnteon ja opiskelun lomassa tapahtuneeseen seurustelusuhteeseen, jonka paljastuttua vanhemmat vaativat häntä keskeyttämään opintonsa. Annie yrittää itsemurhaa juomalla myrkkyä. Tämän päivän tapahtumia kertoessaan hän siirtyy kolmanteen persoonaan. Isoäiti hakee apua naapurista ja Annie elvytetään. ”*Onneksi,*” sillä ”*ehkä todellinen kohtaloni on elämän valoni pitempi loisto.*” Itsemurhayritykseen johti vanhempien toimesta tapahtunut unelmien ja niiden eteen ponnistelun mitätöiminen. Annie kuitenkin päättää, että hänen virkoamisensa tarkoittaa, että unelmat voivat vielä toteutua. Itsemurhayritys johtaa jälleen myös uuden sukulaisen astumista areenalle. Tälläkään kertaa apu ei tule ilmaiseksi. College-opintojaan loppuun saattavan Annien on *tehtävä töitä niska limassa*. Läpi kerronnan positiivisena elementtinä Annien kerronnassa kulkee kyky haaveilla ja unelmoida paremmasta tulevaisuudesta, kertojan kyky uskoa muutokseen vaikealta näyttävän nykyisyyden keskellä on ilmiömäinen. Tutkinnon saatuaan Annie selvästikin saavuttaa paitsi jotain itselleen henkisesti tärkeää, myös vakaamman aseman suhteessa elinympäristöönsä. Lukuisten koettelemusten hän iloitsee: ”*Lopultakin olen onnistumassa. Ja vähitellen tulevaisuuteni loistaa yhä kirkaammin ja kirkaammin.*” Nyt juoni alkaa siirtyä elämänvaiheeseen, jossa

on tilaa haaveilla ulkomaalaisesta aviopuolisosta ja miettiä, mistä sellaisen löytäisi. Puuttumatta tarkemmin aasialaisten naisten vakiintuneisiin käytäntöihin etsiä ulkomaalaisia aviopuolisoita mm. kirjeenvaihtoilmoituksiin erikoistuneiden lehtien kautta (kts. Huttunen 2002, 263-264) totean vain, että seuraavan kerran tapaamme kerturin Suomessa.

Tämän luvun alussa erittelin erilaisia muuttujia, jotka saattavat kertureita tilanteisiin, joihin liittyy selviytymistä. Edellä käsitellyt teemat liittyvät erityisesti ihmisen yksityiselämässä vastaan tulleisiin vaikeuksiin ja haastaviin jaksoihin elämässä. Ennen kuin siirryn muiden muuttujien käsittelyyn, pohdin hieman sitä, miksi ylivoimaisimmat koettelemukset näyttävät painottuvan kertureiden yksityiselämään ja henkilökohtaisiin asioihin. Tätä selittänee osittain kertureiden taustat: maahanmuuttopoliittisesta näkökulmasta he ovat tulleet muin kuin humanitäärisin syin, ei-turvalliseksi luokiteltujen maiden ja YK:n kanssa sovittujen pakolaiskiintiöiden ulkopuolelta. Näin ollen tilanteet lähtömaissa –olkoonkin etteivät ne ole aina ihanteellisia yksilön kannalta- eivät ole niin katastrofaalisia tai väkivaltaisia, kuin oli luettavissa koko aineiston omaelämäkerroissa esimerkiksi 1980-luvulla Vietnamista ns. venepakolaisina tulleiden osalta. Lisäksi heillä on Suomeen tullessaan ollut viranomaisten ja harjoitetun maahanmuuttopolitiikan silmissä ainakin kohtalaisen selkeä status ja tästä positiosta kirjoittaen maahan tuleminen ja maassa pysyminen ovat yksilön kannalta vakaalla pohjalla. Ajattelen, että näin ollen kertureilla on ollut mahdollisuus arvioida elämäänsä sellaisesta perspektiivistä, jota eivät dominoi pelkästään yhteiskunnalliset kauhukuvat. On kuitenkin niin, että osassa tarinoita yhteiskunnan asettamat haasteet on koettu raskaimpina ja epäoikeuden mukaisimpina. Ja edelleen, mukana on myös välimuotoa edustavia tarinoita, joissa yhteiskunnallisesti vaikeat ajat ilmaistaan, mutta niiden ei kuitenkaan koeta vaikeuttaneen omaa elämää merkittävästi.

Mary, joka muutoin kertoo lähtömaastaan niukasti, päätyy vertailemaan suomalaista ja kotimaansa yhteiskuntaa käytyään suomalaisen ystävänsä kanssa kotikaupungissaan elokuvateatterissa. Elokuva kertoi nuorista ihmisistä, jotka yrittävät pärjätä ja edetä elämässä kansantaloudellisen kriisin ravistamassa maassa: elämänhallinta herpoo liian suurten paineiden ja vaatimusten puristuksessa. Elokuva johdatti Maryn toteamaan, että Suomessa hyvinvointivaltion turvaverkko mahdollistaa esimerkiksi sen, ettei hänen appensa työttömyys ole suissut miehen vanhempia kurjuuteen: *"The Finnish welfare*

system allows couples to live comfortable without threat of hunger, isolation or deprivation experienced by unemployed people in most developing countries.” Tätä sitaattia vasten ilmenee, ettei Maryn kotimaassa turvaverkot ole yhtä kattavia (tätä tukee myös Annien kerronta), joskaan Mary ei itse kerro tarvinneensa niitä.

Aleksandr sen sijaan edustaa kertojaa, joka ei ole unohtanut yhteiskunnallisia kauhukuvia. Tämä onkin sikäli ymmärrettävää, että entisessä Neuvostoliitossa häneen yksilönä kohdistui pitkäkestoista vainoa. Yliopistossa, *jossa rehotti valehtelu, mielistely ja kieroilu*, häntä ja hänen ystäviään syytettiin salaliitosta ja heidät erotettiin sekä poliittisesta nuorisoliitosta että yliopistosta. Hän sai jonkinlaisen ’suden passin’, joka symboloi maanpetturuutta ja jonka kanssa oli erittäin vaikeaa saada työ- tai opiskelupaikkaa. Tästä seurasi kertojalle *”epätoivoa, alkoholiongelmia, fyysistä ja henkistä heikkoutta, ja vain vaimoni ansiosta säilytin ihmiskasvoni.”* Vaimo nousee tässä vaiheessa sankarittaren rooliin, hänen sukujuurien avulla perhe pääsee sittemmin myös Suomeen. Perestroikan alettua kerturi kuitenkin onnistuu hankkimaan itselleen tutkinnon ja saa hyvän aseman työpaikan myötä. Yhteiskunta oli edelleen kuitenkin kuin *nukkuva tulivuori*. Työpaikalla ilmenee monia ongelmia ja lopulta esimiehensä itsemurhan jälkeen Aleksandr ottaa omasta tahdostaan lopputilin: *”Tällaisissa olosuhteissa on mahdotonta tehdä työtä ja elää normaalien ihmisten tavoin.”* Tämän jälkeen kerturi hankkii perheelleen elantoa miten parhaiten taitaa, opettamalla free lance- pohjalta ja kirjoituksilla. Yksityiselämässä ei kuvata olevan suurempia ongelmia. Taloudellisista huolista huolimatta perheen kerrotaan pärjänneen henkisesti hyvin ja olleen voiman lähde jaksamiseen. Erityisesti tämä tarina edustaa kerronnaltaan kokonaisuutta, jossa suurimmat vaikeudet sijoittuvat tarinan keskikohtaan, lähtömaahan. Suomeen saapumisen jälkeen ympärillä olevat olot tuntuvat rauhallisilta ja tasaisilta jopa vaivaantumiseen asti. Suomessakin on monia haasteita kohdattavana, mutta ne eivät kuitenkaan vedä vertoja lähtömaan koettelemuksille.

Jälleen tämän työn lukijalle on esitetty erilaisia paloja, fragmentteja, aineistosta ja omaelämäkertoja kirjoittaneiden ihmisten elämästä. Siinä missä luku 6 pyrki antamaan yleiskuvaa koko aineistosta, toivon nyt rakentaneeni taustatietoa aiemmista selviytymiskokemuksista, joita kertureilla on ollut ennen Suomeen tuloa. Osan näistä kokemuksista voi ajatella olevan leimallista juuri maahanmuuttajille –erityisesti yhteiskunnallisesta epävakaudesta johtuvat- mutta yhtä lailla mukana on elämäntilanteita, jotka saattaisivat tulla kenen tahansa kohdalle. Osa kokemuksista on sellaisia, jotka kertoja

olisi kenties voinut välttää asumalla jossain toisessa maassa tapahtumahetkenä, osa on vain sattunut kohdalle. Itse asiassa nämä näkökulmat myös jollain tavalla normalisoivat kuvaa maahanmuuttajan elämänhistoriasta: onhan monia episodeja, jotka voisivat yhtä lailla esiintyä kenen tahansa tuiki tavallisen suomalaisenkin elämäkerrassa. Jatkossa tulen jatkamaan selviytymisen teemaa tarkastelemalla vielä erityisempiä fragmentteja, kerrontaa myönteisistä selviytymiskokemuksista Suomessa.

Tulkitsen selviytymisen näissä tarinoissa koostuvan dikotomisesti toisaalta vaikeuksien voittamisena, yhtäältä mutkattomana onnistumisena tai menestymisenä osa-alueilla joilla on kyvykäs. Kaikkien kertureiden elämäkertoihin liittyy sekä vaikeuksia että onnistumisia, itse selviytymistarina muodostuu mielekkääksi arvioidusta elämän kokonaiskuvasta. Kerturit tiedostavat realistisen tuntuiseksi sen, että on myös osa-alueita, jotka ovat vaikeita tai kipeitä vielä hyvän tovin elämässä, mutta eivät koe tätä ylitsepääsemättömänä esteenä. Ljenan sanoin: *”Aika on ainoa lääkäri, jolle on yhdentekevää oletko köyhä vai rikas, ilkeä vai hyväsydäminen. Se parantaa meidät kaikki. Haluan kunnioittaen polvistua sen edessä, sillä se ei ainoastaan vapauta kivusta vaan se myös opettaa.”*

7.2 Selviytymisen paikat Suomessa

”Nykyään elämäni ja kohtaloni riippuu hitaasti näköpiiriini nousevasta valosta, ja vähitellen olen onnistumassa, vähitellen tulevaisuus loistaa kirkkaana...”

Aineiston valossa asiat, jotka saavat maahanmuuttajan viihtymään Suomessa ja kokemaan elämänsä mielekkääksi näyttävät monien asioiden summana. Elämän tilanteen kokonaiskululla on erityinen merkitys, sillä jotkin surua tuottavat asiat voivat kompensoitua iloa ja onnellisuutta merkitsevillä. Aineistoni kuuden omaelämäkerran tarinoissa oli lopulta hyvin paljon myönteisinä koettuja elämän elementtejä. Näiden elementtien luonne on varsin moninainen: ne voivat luonteeltaan liittyä toimimiseen julkisilla areenoilla kuten opiskelu- tai työmaailmassa, yksityiselämään tai tunteeseen siitä, että elinympäristö on ylipäätään suotuisa yksilön kannalta. Koska selviytymisen tematiikkaa käsittelevän aineksen kirjo on niin laaja, koen oman osuuteni vaativaksi. Valitsen tässä kohden teemojen mukaisen käsittelyn. Tämä lähtökohta tosin pirstoo tarinoita pienemmiksi fragmenteiksi, mutta perustelen sitä näkemyksellä, jonka mukaan

yksittäisessä tarinassa pienetkin seikat voivat selviytymisen ja tyytyväisyyden kannalta olla merkityksellisiä.

7.2.1 Koulutus ja työllisyys: osallisuus yhteiskuntaan

Kaikilla kertureilla on jonkinlaista työtä tehdäkseen ja jokainen myös arvioi sen itsessään tärkeäksi asiaksi. Työ on paitsi väylä toteuttaa itseään ja käyttää taitojaan, se on myös seikka, joka ikäänkuin mahdollistaa tasavertaisuuden suhteessa valtaväestöön: maahanmuuttaja käy töissä niin kuin kuka tahansa suomalainenkin. Työllistyäkseen kurturit ovat voineet käydä erilaisia ammatillisia lisäkoulutuksia ja kielikursseja, osa toimii täysin erilaisissa tehtävissä kuin mihin alkuperäinen kotimaassa hankittu koulutus on aikanaan valmistanut. Tätä ei kuitenkaan koeta negatiiviseksi asiaksi vaan uudentilaisiin tehtäviin sijoittuminen voidaan kokea myös positiivisena vaihteluna. Lisäksi työllistymisessä on ilmiselvästi auttanut yksilön omat ideat ja kekseliäisyys siitä, miten omia taitoja voisi suomalaisilla työmarkkinoilla hyödyntää. Työllistyneet kertovat myös aktiivisista ja ennakkoluulottomista opettajista ja kouluttajista, jotka ovat auttaneet työpaikan saamisessa.

”Minulla oli kursseille mennessäni jo oma idea: tietotekniikan opetusta venäjäksi venäjänkielisille ihmisille. Kurssien ohjaaja tuki minua ja antoi minulle mahdollisuuden opettaa tietotekniikkaa aluksi kurssitovereilleni antaen käyttööni suurenmoisen tietokonehuoneen. – Nautin todella työstäni. Nykyään minut kutsutaan toisinaan tekemään työtä samoille kursseille, kun heillä sattuu olemaan ohjattavana venäjänkielinen ryhmä.”

”...vaikka en osannutkaan puhua hyvin suomea, rohkaisin itseäni puhumaan, sillä kaikesta muusta riippumatta lopulta uskon oppivani suomen kielen. Ja viimeisessä työpaikan kokeessa opettajani kysyi minulta minkälaiseen ammattikoulutukseen haluaisin, ja vastasin olevani kiinnostunut elektroniikkatyöstä. Etsimme eri paikoista, mutta en päässyt mihinkään. Mutta en menettänyt toivoani, päiviä kului ja opettajani löysi minulle työn. Neljä koulutusviikkoa kului, yritin tehdä työtäni hyvin toivoen, että he pitävät työntekijäni ja ottavat minut varsinaiseen palkkatyöhön. –Niimpä myös hyväluonteisuuteni auttaessa opettajani puhui yhtiön johtajalle ja kysyi, tarvitsevatko he uutta työntekijää ja keskustelivat voisinko työskennellä vaikkapa kesätyössä. Niimpä aloitin kuukausipalkkaisen työn.”

Työpaikoilla luodaan lisäksi kontakteja suomalaisiin ihmisiin ja murretaan ennakkoluuloja puolin ja toisin. Lisäksi moni kerturi arvioi, että heillä todella on jotain erityistä annettavaa työyhteisölle monikulttuurisen taustansa ansiosta. Yksi kerturi erityisesti mainitsee, ettei ole kokenut syrjintää vierasmaalaisuutensa takia. On ehkä liian yksinkertaista ajatella, että pelkkä työnpaikka tekisi maahanmuuttajan onnelliseksi. Tulkitsen työpaikkoihin ja työntekoon liittyvässä kerronnassa kulkevan mukana myös kokemuksen siitä, että yksilö maahanmuuttajana on asetettu tasavertaiseen asemaan suhteessa kaikkiin työnhakijoihin tai -tekijöihin, mistä taas on yksilölle välittynyt laaja hyväksytyksi tulemisen kokemus.

7.2.2 Ihmissuhdeverkot ja lähiympäristö

”Suomi näytti paremmalta, kun olin saanut uusia ystäviä,” arvioi eräs kerturi. Kukaan kirjoittajista ei kerro potevansa yksinäisyyttä tai koe olevansa eristynyt sosiaalisista verkostoista. Sen sijaan kirjoittajilla on kontakteja sekä muihin maahanmuuttajiin että suomalaisiin. Nimenomaan niitä suomalaisia kontakteja, jotka esiintyvät muissa kuin viranomaisrooleissa, pidetään hyvässä arvossa. Osalla on ollut ikäviäkin kohtaamisia paikallisten kanssa, mutta positiiviset tuttavuudet tuntuvat kompensoivan ne. Monelta kirjoittajalta tuntuu löytyvän itseltään riittävä selitys siihen, miksi joidenkin suomalaisten on vaikeaa suhtautua ulkomaalaisiin ennakkoluulottomasti. Vastaan tulleet epäluulo sisältäneet kohtaamiset ikään kuin mahtuvat jonkin yleismaailmallisen ilmiön sisään, jossa on jopa luonnollista hieman karsastaa tai vain ujostella muun maalaisia muukalaisia. Tulkitsen tämän niin, että aineistoni kertureilla on itsellään hyvä sosiaalinen kompetenssi elää muukalaisena vieraalla maalla: sietää ennakkoluuloiset kohtaamiset, mutta kyky hyödyntää potentiaaliset positiiviset kohtaamiset. Mary esimerkiksi kertoo humoristiseen sävyyn naapurin herrasta, *”Roope-Ankan inkarnaatiosta”*, joka vain yksinkertaisesti hermostuu kaikesta odottamattomasta ja poikkeavasta.

Kolme kuudesta kerturista on avioitunut suomalaisen miehen kanssa. Heille näyttää olevan erityisen merkityksellistä se, että miehen suku on hyväksynyt heidät. Tällä on painoarvoa näiden rouvien oman suvun sijaitessa käytännöllisesti katsoen toisella puolen maapalloa. Ongelmattomaksi koettu kuuluminen sukuun hyväksyttynä perheenjäsenenä on painava tuki ja apu, kun kaipaus kotimaahan on suuri. Avioliitto ja ’uusi kuuluminen’ merkitsee

yhtä syytä olla palaamatta. Lapsuuden perhe ja vanhemmat ovat toisaalla, mutta vaakakupissa vastapainoa antavat nykyinen perhe ja aloilleen asettunut elämä. Anniekin, joka oli kokenut paljon vastoinkäymisiä kotimaassaan nimenomaan suvun ja läheisten osalta, kaipasi silti kotimaansa oloja kielen ja kulttuurin osalta. Suomalainen puoliso teki kuitenkin paljon *yrittäessään keksiä tapoja lievittää yksinäisyyttäni*. Annie kulkee mukana miehen harrastukseen liittyvillä matkoilla mikä *helpotti viihtymistäni, ja hän myös esitteli minut ystävilleen*. Lisäksi Annie tapaa ihmisiä –oletettavasti ikäisiään naisia-joukkuelajissa, jota hän ryhtyy harrastamaan. Mielenkiintoista on, että samassa jaksossa, jossa Annie kuvaa ihmissuhdeverkostonsa rakentumista Suomessa käy hän läpi myös pohdintaa, jolloin oli vähällä muuttaa takaisin kotimaahansa. Päätös jäämisestä syntyy rinta rinnan sosiaalisten kontaktien syntyminen myötä.

Toisen kerturin kohdalla ratkiriemukas episodi kertoi ruotsinristeilystä, jolle miehen suvun naiset tuoreen morsiamen vievät. Neljä naista ilman yhteistä kieltä tutustuvat uuteen suvun jäsenen ja irrottelevat laivan ravintoloissa. Kerturi ihmettelee, kuinka ylipäätään selviytyi reissusta, mutta samaan aikaan hämmästelee ihmisten kykyä ilmaista itseään ja tulla hienosti toimeen ilman yhteistä kieltä. Tämä kertoo myös asenteesta, jolla kerturit suhtautuvat elämään uudenlaisessa kulttuurisessa yhteiskunnassa ja toista kansallisuutta edustavien ihmisten kanssa. Kuten aiemmin kirjoitin, ovat kaikki kirjoittajat viime kädessä voineet tehdä valinnan suhteessa maahanmuuttoon ja päätyneet muuttamaan vieraaseen maahan. Näyttää siltä, että tämän valinnan kanssa kulkee myös tietynlainen henkilökohtainen valmistautuminen siihen, että haasteita tulee olemaan, mutta niistä voi selvitä. Ihmisten kohtaamisessa nämä haasteet realisoituvat yksilötasolla ja kokemus onnistumisesta näissä tilanteissa antaa luottamusta siihen, että jos pärjää suomalaisten yksilöiden kanssa pärjää myös yhteiskunnan osalta. Ihmisten välisissä kohtaamisissa on paitsi mahdollisuus tutustua paikalliseen kulttuuriin ja ajattelutapoihin, myös välittää kuvaa itsestä vähemmän muukalaisena. Kun omaelämäkerroissa kerrotaan miellyttävistä kohtaamisista suomalaisten ihmisten kanssa, kiteytyy ydinsanoma ihmisyyteen: erilaisista etnisistä lähtökohdista ja kulttuurisista taustoista huolimatta ihmisillä on mahdollisuus ymmärtää toisiaan ja tulla toimeen keskenään. Tai kuten kerturi asian ilmaisee: ” *successful cultural adjustments may be achieved with a sincere heart and a desire to learn about how other people live at the other side of the world.* ” Tällaisten kokemusten myötä myös oman identiteetin arvon on mahdollista korostua – näin moni onkin arvioinut tapahtuneen ja toivoo edelleen voivansa hyödyntää paikkaansa sekä muukalaisena että paikallisena:

”Minulla on kaksi kotimaata. Kunpa voisin vielä tulevaisuudessa olla hyödyksi molemmille kodeilleni joista olen oppinut pitämään ja joita molempia arvostan koska ne ovat olleet hyviä minulle! Olen toiveikas tulevaisuuden suhteen. –Ihanne olisi, että voisin hyödyntää tulevaisuudessa sekä koulutustani, että monikulttuurista taustaani..”

Todellinen sopeutuminen tapahtuu siis yksilöiden tasolla tapahtuvassa kanssakäymisessä eikä niinkään poliittisissa ratkaisuisissa ja toimeenpanoissa, joskin politiikalla luodaan ne reunaehdot, joiden puitteista käsin yksilötkin toimivat. Poliittiset ratkaisut voivat tähdätä yhteiskuntaan, johon maahanmuuttaja voi sopeutua. Sopeutumisen käytännölliseltä kannalta ympärillä olevien ihmisten asenteet ja reaktiot ovat ensiarvoisen tärkeitä.

7.2.3 Tunnelmien tasapaino: elämän iloa kaipuun kera

Aineiston tarinoissa merkittävä pohdinnan aihe ja haaste selviytymiselle on eläminen erossa lähtömaasta, jota kerturit edelleen luonnehtivat kotimaakseen – joskin myös Suomea voidaan nimittää uudeksi kotimaaksi. Kaipuun määrä vaihtelee: jollekin lähtömaa elää vain muistoina menneestä ajasta, toinen puntaroi maahanmuuton syitä ja seurauksia nykyisyyden tasolla. Yksi kerturi vertaa elämäänsä Neuvostoliitossa taidenäyttelyssä näkemäänsä taideteokseen, jossa oli harmaa ja ankea maisema, piikkilankaa ja pystyyn kuolleita puita:

”Minulle se assosioi omaa väritöntä elämääni ja aloin haluta muutosta elämääni, jotta alkaisin taas hämmästellä ja aistia elämää sen moninaisuuksineen, riistäytyisin irti harmaasta elämästäni. Onnistuin siinä. Nykyään on kiinnostavaa elää ja nauttia jokaisesta uudesta päivästä. Ehkä se on ikääntymistä, mutta ehkä se johtuukin asuinpaikan vaihdoksesta (?). Suomen kielessä on eräs hyvin kuvaava sana ’viihtyä’, joka kuvaa tarkasti ihmisen olotilaa ja joka tarkoittaa, että ihmisellä on hyvä olla jossakin. Minä viihdyn Suomessa.”

Toinen kerturi arvioi tilannetta pohtiessaan kysymystä kansalaisuuden hakemisesta. Hän pitää todennäköisenä, että saisi Suomen kansalaisuuden, mutta ei aio hakea sitä. Hän on kahden maan kansalainen pykälistä riippumatta, eikä se muodosta henkilökohtaista ristiriitaa:

”Minulla on edelleen oma toinen kotimaani, jonka monituhatuotisesta historiasta ja ihmisistä olen ylpeä. Se ei ole Suomea huonompi maa, jos kohta ei parempikaan. En myöskään ole tehnyt mitään maatani tai sen lakeja vastaan, joten olen vapaa palaamaan. Uusi perheeni ja minut hyväksyvä mieheni suku on kuitenkin täällä. Siksi minäkin tunnen jo kuuluvani tänne.”

Yhtä kaikki kerturit tuovat esille sen seikan, ettei lähtömaahan paluu itse asiassa olisi lääke kaipuuseen. Tilalle vaihtuisi kaipuu Suomessa merkitykselliseksi koettuihin asioihin. Jälleen mieleeni muistuu koko kirjoituskilpailun aineisto, jossa monessa elämäkerrassa kerturi oli ollut pakotettu jättämään kotimaansa ja läheisensä ilman harkinta-aikaa. Jos maahanmuuttomaassa pitävät tai elämistä tukevat tekijät ovat minimaaliset, mutta mahdollisuus paluusta käytännöllisesti katsoen poissuljettu, voi vain aavistaa tuskan, minkä kaipuu tällaisessa kontekstissa aiheuttaa, kun se elämänsä tasapainoiseksi ja merkitykselliseksi kokevien teksteissä on keskeisellä sijalla.

Vaikka lähtömaan olosuhteet tunnustettaisiinkin vaikeiksi, eikä sinne todellisuudessa edes haluttaisi palata, voi sieltä silti kaivata hyvin erilaisia asioita. Elämäntapa ja kansallinen mentaliteetti koetaan vaikeiksi tuoda mukanaan vieraaseen maahan. Niiden toteuttaminen arkisessa elämässä on vaikeaa, kun elää kansallisena vähemmistönä uudessa asuinpaikassa. Kerrottuaan monen sivun verran havainnoistaan suomalaisten arkisesta elämästä kirjoittaja toteaa suomalaisten olevan *mielenkiintoinen ja arvoituksellinen kansa*. Suhteen kotimaahan hän kokee kipeäksi. Kerturi ei toisaalta pidä lainkaan mahdottomana, että hänen lapsensa tai lapsenlapsensa muuttaisivat takaisin, mikäli ajat paranevat:

”Uskomatonta, mutta me rakastamme meidän likaiseksi syljeskeltyä, onnetonta ja köyhää isänmaatamme. Me, sen maan kansalaiset, väsyneet, ryöstetyt ja kidutetut hengitimme sen ilmaa, tunsimme itsemme sen maan ja kansan osaksi, elimme vaikeissa olosuhteissa omalaatuisella tavalla, rahallisesti köyhinä, mutta henkisesti rikkaina.”

Vaikka kaipuuseen ja siitä kertomiseen tarkastelemisani omaelämäkertoissa liittyy melankoliaa ja osittain suruakin, on sillä lisäksi myös useita positiivisia ja rakentavia elementtejä. Kaipuun tunteiden kautta kertojat jäsentävät itseään uudenaikaisessa maisemassa

ja neuvottelevat itselleen nykyiseen tilanteeseen soveltuvia identiteettejä. Tämä vaatii paitsi itsetutkiskelua, myös aktiivisia valintoja suhteessa elämään uudessa maassa:

”Projektiin (kirjoituskilpailu) osallistuminen antaa minulle mahdollisuuden katsoa taaksepäin, punnita ja analysoida menneisyyttä ja arvostaa sekä omaa elämäni että vanhempiemme kohtaloa. Ensisijaisesti on pakko ymmärtää uutta tilannetta vieraassa maassa, toista kieltä puhuvien ja toisten säännösten mukaan elävien ihmisten keskuudessa. Se ei ole helppo tehtävä, mutta jossakin elämänvaiheessa tulee vastaan tilanne, jolloin on osattava katsoa totuutta silmiin ja vastata iäisyyskysymyksiin: kuka olet, miksi, missä ja mitä varten elät?”

Itse asiassa varsin monen kerturin motiivina kirjoittaa elämästään näyttää olevan halu paitsi neuvotella omaa positiotaan näkyväksi muille, mutta myös jäsentää omaa identiteettiä:

”Aivan tavallisenkin ihmisen elämän kuvaamiseen tarvitaan kaikkia sateenkaaren värejä, jotka eivät nekään riitä, sillä kaikkein tavallisinkin ja pieninkin ihminen on yhtä suuri kuin koko maailma. Olenhan itsekin aivan tavallinen ihminen, vaikka en mielestäni ole mikään mitätönkään ihminen, mutta en sen puoleen merkittäväkään. Se, miksi kirjoitan tätä tunnustusta, on vain tunnusteleva yritys ymmärtää ja tuntea itseäni tässä maailmassa. Kuka olen? Miksi minä? On hyvin houkuttelevaa kirjoittaa itsestään romaani tai pikemminkin bestselleri. Pelkään, että saan muotoiltua vain muutaman viivan muotokuvaan ja että siitä jää tyystin puuttumaan itseanalyysi.”

Edellä kerturi toisaalta paikantaa itsensä ’tavallisiin ihmisiin’ kuuluvaksi, mutta toisaalta kuitenkin arvioi oman tarinansa ainutlaatuiseksi ja kiinnostavaksi. Samanlainen ajattelutapa kulkee mukana muissakin tarinoissa. Se on sopuisaa puhetta maahanmuuttajiin liittyvät kategoriat tunnistavien, mutta ei niiden vankeina olevilta kirjoittajilta. Huttunen (2004, 138-139) kirjoittaa, että maahanmuuttajaksi kategorisoituminen häivyttää yksilöllisyyttä ja tekee varsin erilaisista yksilöistä yhtenäistä massaa. Hän nostaa esille, että maahanmuuttajilla itsellään on taustoistaan riippuen erilaisia keinoja ja resursseja neuvotella näitä suhdettaan näihin määrittäisiin.

Kahden maan kansalaisuus, liitoskohdassa eläminen onnistutaan aineistoni omaelämäkertoissa näkemään mahdollisuutena paitsi itselle ja perheelle, myös ympäröivälle maailmalle. Tähän on edellytykset, mikäli kertoja onnistuu löytämään tasapainon vierasmaalaisuutensa ja toisaalta suomalaiseen kontekstiin kiinnittyvän minänsä ja elämänsä kesken. Tulkitsen, että aineistoni kerturit selviytyvät hyvin haasteesta asemoitua suomalaiseen yhteiskuntaan. Tärkeää on erityisesti subjektiivinen kokemus ja ymmärrys oman tarinan ainutlaatuisuudesta ja merkityksellisyydestä. Kertomuksissa ei pyritä hylkäämään aikaisempaa kotimaata ja sen 'perintöä', vaan löytämään toimiva yhdistelmä, jossa erilaisuus on luonteva osa identiteettiä maahanmuuttajalle, joka tapailee askelia suomalaisen elämäntavan ja kulttuurin keskellä.

7.3 Yhteenvetoa: kuka on selviytymistarinan maahanmuuttaja?

Maahanmuuttajien omaelämäkertojen selviytymisteeman tarkasteluni lähti ensin liikkeelle kokonaiskuvasta ja fokusoitui lopuksi Suomessa elettyyn elämään. Tämän luku- ja tulkintaprosessin edetessä päädyin entistä vahvemmin ymmärtämään selviytymisen kiinnittyneenä yhteen tyytyväisyyden, mielekkyyden ja onnellisuuden kanssa. Huomasin lisäksi sen, etteivät suurelta menetykset ja vaikeatkaan kokemukset ole olemassa olostaan huolimatta dominoivia, mikäli yksilö kykenee näkemään kokonaisuuden mielekkäänä ja tasapainoisena. Tässä luvussa olen otsikoinut kappaleet kolmen teeman – osallisuus yhteiskunnassa, sosiaaliset verkostot ja tunnelmat – kautta. Teemat valikoituivat näiksi, koska katsoin, että niiden kautta on luontevaa tuoda esiin selviytymisen elementtejä. Näitä selviytymisen elementtejä olisi voinut jäsentää kenties toisenlaisenkin jaottelun kautta, mutta tämä oli yksi tapa järjestää aineiston sisältämää tietoa, joka oli varsin monisyistä. Selviytymiseen vaikuttaa elämäntilanne kokonaisuudessaan, kuitenkin myös monilla pienillä tai mitättömiltäkin vaikuttavilla asioilla voi olla erityinen, positiivinen merkitys.

Nyt tarkoitukseni on vielä kirjoittaa yhteenvetoa analyysistä ja hahmotella kuvaa siitä, millainen profiili piiryy selviytymistarinan maahanmuuttajalle. Tutkijan roolini kannalta myönteisten elämäntulkusten ja selviytymiskokemusten elementit jakautuvat luonteeltaan kahdenlaisiin: helposti ja vaikeasti raportoitaviin. Osa havainnoistani jäsentyy konkreettisina ja selkeinä, osa abstrakteina ja kerronnan rivien välissä kulkevana. Aloitetaan helpoista. Selviytymistarinan maahanmuuttajalla on elämässään asioita, jotka

toimivat, antavat sisäistä tyydytystä sekä tuovat elämään merkitystä ja tukea. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi perhe, kiinnostava työ tai opiskelupaikka, ystävät ja harrastukset. Kaikilla kertureilla ei ole kaikkia edellä mainittuja elementtejä, mutta useimmalla kuitenkin monia niistä. Perhe-elämässä voimaa ja jaksamista tuovat paitsi puoliso, myös lasten sopeutuminen ja pärjääminen suomalaisessa yhteiskunnassa. Lasten osalta ei ollut merkittäviä huolia oman kulttuuritaustan menettämisestä. Aineistossa ne kerturit, joilla oli omia lapsia maahanmuuton tapahtuessa, olivat kaikki entisen Neuvostoliiton alueelta ja he pitivät lasten tulevaisuuden näkymiä parempina Suomessa kuin lähtömaassa. Ne kerturit, jotka olivat avioituneet suomalaisen kanssa kokivat parisuhteensa kiistatta hyväksi. Toisaalta haluttiin neutralisoida kuvaa eri kansallisuutta edustavien henkilöiden avioitumisesta. ”Avioliittomme on perin juurin tavallinen,” painottaa yksi kerturi kirjoittaessaan monikulttuuristen avioliittojen ongelmien korostumisesta julkisuudessa.

Työn tekeminen tai koulutuksessa mukana oleminen antaa paitsi toimeentuloa ja positiivisia odotushorisontteja tulevaisuuden suhteen, tuo se mukanaan myös monia ei-materiaalisia hyötyjä. Työssä ja opiskelussa tutustutaan maahan käytännössä: ihmisiin, toimintatapoihin ja saadaan mahdollisuus harjoittaa suomen kieltä, jonka opettelemiseen kaikki suhtautuvat tavoitteellisesti. Työ tai koulutus myös jäsentävät arkea, mikä lienee yleismaailmallinen huomio. Osa kertureista pitää valitettavana, että suurella määrällä maahanmuuttajia ei ole mitään muuta tekemistä *kuin istua päivät kotona ja elää veronmaksajien rahoilla*. Tämä kerrotaan olevan surullista paitsi asianosaisten kannalta, mutta lisäksi se luo huonoa kuvaa maahanmuuttajista toimeentuloa ihmisinä. Työpaikan saaneet maahanmuuttajat olivat käyttäneet luovia ja innovatiivisia keinoja omien taitojensa uudelleen asemoimisessa. Oman maan kielen ja kulttuurin tuntemusta voitiin hyödyntää uudellisissa tehtävissä, joita he itse olivat opettajalle tai työnantajalle ehdottaneet. Osa oli kouluttautunut täysin uuteen ammattiin. Koulutuksella on keskeinen sija suomalaisen yhteiskunnan työmarkkinoilla ja sen vaikutus paistaa aineistossakin. Kaikkien kertureiden koulutustaustaa voidaan luonnehtia vankaksi ja moni on hankkinut ainakin osan koulutuksestaan Suomessa. Olisikin mielenkiintoista tarkastella koulutuksen, työmarkkinoille sijoittumisen ja selviytymisen kysymyksiä aineistossa, jossa maahanmuuttajien koulutustaustoissa olisi enemmän variaatiota. (vrt. Forsander 2003) Työvoimaviranomaisia ei näissä teksteissä juuri esitellä. Heidän poissaolonsa kertoo siitä, että tämän aineiston maahanmuuttajat kokevat työllistyneensä muita reittejä. Ollessani sosiaalityöntekijänä kiintiöpakolaisena saapuneiden henkilöiden kanssa työvoimatoimiston

viranomaiset olivat yksi peruskaarti maahanmuuttajien ympärillä: piti olla aktiivisesti mukana 'kotouttamistoimenpiteissä' voidakseen olla oikeutettu työmarkkinatukeen. Sosiaalityöntekijän rooliksi taasen lankesi valvoa, että asiakkaat olivat valtion maksamien etuuksien piirissä, ettei kunnalle tulisi ylimääräisiä kustannuksia toimeentulotuen osalta. Toisaalta käytännössä on niin, että maahanmuuttaja, jolla on työn kautta tuleva toimeentulo, useimmiten välttyy tapaamasta sosiaali- ja työviranomaisia, kuten on laita myös suomalaisten kohdalla.

Ihmissuhteita ja sosiaalisia kontakteja kerturit olivat solmineet paitsi työssä ja opiskelussa tapahtuvissa kohtaamisissa, mutta myös muilla areenoilla. Näitä kontaktien solmimiseen liittyviä paikkoja ovat esimerkiksi harrastukset tai perhepiirin kautta tulevat tuttavuudet. Omaelämäkerroista välittyy kuva, että suurin osa kertureista on henkilöitä, jotka itse pystyvät kohtaamaan muita ihmisiä ennakkoluulottomasti ja avoimesti. Heillä on siis hyvä sosiaalinen kompetenssi, josta mitä ilmeisemmin on korvaamatonta hyötyä. Mitä muuta tulee ihmissuhteisiin, on todettava, että kerturit arvioivat läheiset ihmissuhteet kuten suhteen puolisoon, appivanhempiin ja mahdollisiin lapsiin hyväksi. Elämä on siis mahdollista arvioida onnelliseksi ja tulevaisuus toiveikkaaksi myös tästä lähtökohdasta käsin. Arjessa on turvaa ja puskuria vastoinkäymisissäkin, kun rinnalla on *maailman ystävällisin puoliso* tai taustalla *minut täysin hyväksyvä suku*.

Vaikeammin raportoitavissa ja kuvattavissa on omaelämäkerroissa mukana kulkevat tunnelmat ja mielialat suhteessa elämään uudessa maassa. Ne ovat keskeisellä sijalla, kun kertojat arvioivat elämänsä laatua ja onnellisuutta maassa, joka on muu kuin maa, jossa suurin osa aiemmasta elämän historiasta on eletty. Näissä tunnelmissa sekoittuu kaipaus ja toisaalta asettuminen, nostalgia ja realismi, syyllisyys ja kuitenkin hyvä omatunto tapahtuneesta maahanmuutosta. Ajattelen tämän liittyvän samaan, mitä Swirsky (1999) on kirjoittanut maahanmuuttajien elämään liittyvistä varjokuvista ja kaiuista (*echos*), jotka seuraavat nykyistä elämää ja pitävät yllä ajatusta elämästä, jota ei koskaan elettykään – hyvässä ja pahassa. Selviytymistarinan maahanmuuttaja kykenee järjestämään tunteensa sekä mahdolliset ja mahdollittomat vaihtoehdot sellaiseksi kokonaisuudeksi, jonka kanssa on mahdollista asennoitua luottavaisin ja optimistisin mielin tulevaisuuteen.

Tunnelmien ja mielialojen tasapainoa haettaessa ei ole poissuljettua tiedostaa, että kaipuu lähtömaahan ja joillakin kertojilla myös syyllisyys 'maan jättämisestä' voi olla kysymys,

jonka työstäminen voi viedä aikaa ja voimia. Maahanmuutto ja kotoutuminen, toisaalta asennoituminen tilassa joka on transnationaali, voidaan nähdä prosessina, jossa ”*eri paikkojen ja tilojen tarjoamia mahdollisuuksia ja rajoituksia punnitaan ja arvioidaan suhteessa toisiinsa ja suhteessa niiden tarjoamiin hyvän elämän mahdollisuuksiin.*” (Huttunen 2004, 153.)

Toinen, kaipuun rinnalla kulkeva selviytymisen haaste on neuvotella itselleen merkityksellinen, ei-negatiiviseksi kategorisoituva identiteetti (kts. Juhila 2004, 20). Apuna tässä projektissa ovat edellä kuvailemani elementit. Ne tukevat yksilön kokemusta siitä, että hän on kompetentti toimimaan kyseessä olevassa kontekstissa. Kuten tämän työn alussa kirjoitin, maahanmuuttajaan kategoriana liittyy monia negatiivisia ja torjuvia luonnehdintoja. Kerturini tiedostavat tämän hyvin, mutta yhtäältä kokevat myös olevansa kyvykkäitä uusintamaan näitä määrittelyitä paitsi suhteessa muihin, mutta myös jäsentämään itse oman identiteettinsä positiivisella ja innovatiivisella tavalla. Tämä on haaste, jonka vastaanottamisessa on onnistuttu, mutta ajalliselta kestoaltaan se on mitä todennäköisimmin pitkä. Näin ollen vastapuheen (Juhila 2004) harjoittaminen vaatii pitkäkestoista selviytymistä. Se nähdään kuitenkin mahdollisena, ei ylivoimaisena haasteena. Tai kuten Joanna asiaa havainnollistaa kertomalla 1980-luvusta: ”*Suomalaisetkaan eivät halunneet ottaa kontaktia ulkomaalaiseen tai sitten he kohtelivat kuin jotain näyttelyesineitä.*” 1990-luvun lopulla asenneilmapiiri vaikuttaa paremmalta: ”*Nykyisin työskentelen suuremmassa kaupungissa, jossa en ole edes kokenut työmarkkinoilla syrjintää sukupuoleni ja vierasmaalaisuuteni takia.*”

Eli kuinka lyhyesti vastaisin kysymykseen millainen on onnellinen maahanmuuttaja tai mitä pitää sisällään maahanmuuttajan selviytymistarina? Ensinnäkin maahanmuuttajalla on elämässään rakkaita ja ystävällismielisiä ihmisiä sekä työtä ja toimeentuloa. Tämän lisäksi hänellä on resurssseja ja aineksia positiivisia merkityksiä sisältävän identiteetin jäsentämisen ja enemmän hyviä syitä pysyä Suomessa kuin palata lähtömaahan.

8. LOPUKSI

Tutkimusaiheen ja aineiston täsmennyttyä, lähtiessäni kirjoittamaan tätä pro gradu-tutkielmaa, ajattelin lopputuloksen sijoittuvan selkeästi maahanmuuttotutkimuksen kenttään. Teoria-osuutta kirjoittaessani omaelämäkertatutkimuksen kysymykset ja vastauksina kilpailevat näkemykset saivat kuitenkin vähintään yhtä tärkeän sijan. Ensimmäisen luvun rooli ei ole niinkään ollut esitellä maahanmuuton tai kotoutumisen teorioita, vaan piirtää esiin sitä maisemaa, jossa maahanmuuttajat yksilöinä yhteiskunnallisessa kontekstissa elävät. Toinen luku siirsi painopisteen yksilön perspektiiviin. Aiemmin kirjoitin, että aineiston tulkintaprosessi on oman käsityskykyni haastelua kertureiden elämän representaatioiden kanssa. Ajoittain käsityskykyni onkin natissut liitoksissaan – siispä olkoon lopputulos nimenomaan *opinnäyte*. Minulla ei ole ollut muuta mahdollisuutta, kuin tulkita ja tarkastella aineiston sisältöä oman olemassa olevan ymmärrykseni rajoissa.

Tämän tutkimuksen teon aikana olen viettänyt esikoiseni ristiäisiä ja hautajaisia. Se on uskoakseni vaikuttanut tutkijan positiooni muun muassa siten, että kokemukset ja tunteet, joita aiemmin pidin toisensa pois sulkevinä, näyttäytyvätkin nyt mahdollisina rinnakkain. Siispä vastaus tutkimuskysymykseeni kiteytyy selviytymishaasteessa, jossa maahanmuuttaja neuvottelee paikallisen ja muukalaisen position mielekkästä yhteensovittamisesta. Lisäksi olen ymmärtänyt, mitä on elää muistojen kanssa, jotka eivät enää koskaan voi tulla todeksi sellaisina kuin ne olivat kerran.

Yksi ajatus, josta tutkimusta tekemään lähtiessä halusin erityisesti pitää kiinni, oli tutkimusteeman kurinalainen rajaus ja siinä pysyminen. Kenties tämä on luonteenomaista kaikille omaelämäkerta-aineistoille, mutta ainakin omani tarjosi jatkuvasti uusia mielenkiintoisia teemoja ja kuiskutteli laajentamaan alaa. Tämän tutkimuksen valossa kiinnostukseni heräsi muun muassa sitä kaipuuta tai nostalgiaa lähtömaata kohtaan, jota teksteissä piili. Lisäksi kiinnostavaa oli kerronta, jossa tietoisesti kuvattiin itseä toisena suhteessa suomalaisiin, positiivisena asiana. Aineistoa en kuitenkaan ollut kerännyt nämä kysymykset mielessäni, joten niiden selvittäminen jääköön tällä haavaa.

LÄHTEET

Abu al Fawz, Yousif (2000) Taikalintu. Helsinki: LIKE.

Adjekughele, Josephine (2002) Afrikkalaisten naisten kokemuksia suomalaisessa äitiysneuvolajärjestelmässä. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.uta.fi/laitokset/sospol/tutkimus/adjec.pdf)

<http://www.uta.fi/laitokset/sospol/tutkimus/adjec.pdf> [viitattu 28.10.2004]

Alasuutari, Pertti (1995) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Allardt, Erik & Starck, Christian (1981) Vähemmistö, kieli ja yhteiskunta. Juva: WSOY.

Apo, Satu (1990) Kertomusten sisällön analyysi. Teoksessa Mäkelä Klaus (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 62-80.

Bhabha, Homi K (1996) Culture's In Between. In Hall Stuart & du Gay Paul (Ed.) (1996) Questions of Cultural Identity. London: Sage, 53-60.

Bommes, Michael (2003) The Shrinking Inclusive Capacity of the National Welfare State: International Migration and the Deregulation of Identity Formation. In Brochmann Grete (Ed.) The Multicultural Challenge. Comparative Social Research. Volume 22. Oxford: Elsevier Ltd, 43-67.

Borchgrevink, Tordis & Brochmann, Grete (2003) Comparing Minority and Majority Rights: Multicultural Integration in a Power Perspective. In Brochmann Grete (Ed.) The Multicultural Challenge. Comparative Social Research. Volume 22. Oxford: Elsevier Ltd, 69-99.

Brochmann, Grete (2003) Citizens of Multicultural States: Power and Legitimacy. In Brochmann Grete (Ed.) The Multicultural Challenge. Comparative Social Research. Volume 22. Oxford: Elsevier Ltd, 1-11.

Clarke, Kris (2002) Johdatus projektiin: Hyvinvoinnin ja maahanmuuttajuuden viitekehykset Suomessa. Saatavilla [www-muodossa:](http://www.uta.fi/laitokset/sospol/tutkimus/johdanto.pdf)

<http://www.uta.fi/laitokset/sospol/tutkimus/johdanto.pdf> [viitattu 20.9.2004]

Coffey A & Atkinson P (1996) Making Sense of Qualitative Data – Complementary Research Strategies. London: Sage.

Davidson Reynolds, Paul (1979) Yhdistetty säännöstö: Ihmisten käyttö tutkimuskohteina. Teoksessa Mäkelä Klaus (toim.) Tieteen vapaus ja tutkimuksen etiikka. Helsinki: Tammi, 196-204.

Domander, Minna (1993) Siirtolaisuus- ja pakolaisuustutkimus Suomessa 1980-1993. Turku: Siirtolaisuusinstituutti.

ElRamly, Ranya (2003) Auringon asema. Helsinki: Otava.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Favell, Adrian (2003) Integration Nations: The Nation-State and Research on Immigrants in Western Europe. In Brochmann Grete (Ed.) The Multicultural Challenge. Comparative Social Research. Volume 22. Oxford: Elsevier Ltd, 13-42.

Forsander, Annika & Ekholm, Elina & Saleh, Rayah (1994) Monietninen työ – haaste ammattitaidolle. Helsinki: Hakapaino.

Forsander, Annika (2000) Tilastot maahanmuuttajien kuvaajana. Teoksessa Trux Marja-Liisa (toim.) Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä. Helsinki: WSOY, 335-342.

Forsander, Annika (2003) Maahanmuuttajat ja työllistyminen – kenen ongelma? Janus 11 (1), 58-65.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: SKS.

Hakala, Hannaleena (2000) Kysymykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Julkaisematon pro gradu-työ. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos.

Hall, Stuart (1996) Introduction. Who Needs 'Identity'? In Hall Stuart & du Gay Paul (Ed.) (1996) Questions of Cultural Identity. London: Sage, 1-17.

Hall, Stuart (2002) Identiteetti. Tampere: Vastapaino.

Huttunen, Laura (toim.) (1999) Sama taivas eri maa – maahanmuuttajan tarina. Helsinki: SKS.

Huttunen, Laura (2002) Kotona, maanpaossa, matkalla – Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Helsinki: SKS.

Huttunen, Laura (2004) Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat. Teoksessa Jokinen Arja, Huttunen Laura ja Kulmala Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 134-154.

Hyvärinen, Matti (1994) Viimeiset taistot. Tampere: Vastapaino.

Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Tampereen yliopisto.

Ifekwunigwe, Jayne (1999) Scattered Belongings. Cultural Paradoxes of "Race", Nation and Gender. London: Routledge.

Ikonen, Tuula Hannele (2000) Tuhkasta uusi elämä. Selviytymisen teoreettiset ja käytännölliset lähtökohdat. Helsinki: Yliopistopaino.

Jaakkola, Timo (2000) Maahanmuuttajat ja etniset vähemmistöt työhönotossa ja työelämässä. Työpoliittinen tutkimus 218. Helsinki: Työministeriö.

- Jokiranta, Harri (2003) *Se on miehen elämää*. Tampere. Tampereen yliopisto.
- Juhila, Kirsi (2004) *Leimattu identiteetti ja vastapuhe*. Teoksessa Jokinen Arja, Huttunen Laura ja Kulmala Anna (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta*. Neuvottelu kulttuurista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20-32.
- Jähi, Rita (2004) *Työstää, tarinoida, selviytyä*. Vanhemman psyykinen sairaus lapsuudenkokemuksena. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Järvinen, Riitta (2004) *Ammatillisen maahanmuuttotyön kulttuuri*. Tampere: Tampere University Press.
- Karlsson, Lena (2001) *Multiple Affiliations. Autobiographical Narratives of Displacement by (Im)migrant US Women*. Umeå Universitet: Institutionen för moderna språk.
- Kohli, Martin (1981) *Biography: Account, Text, Method*. In Bertaux Daniel *Biography and Society. The Life History Approach in the Social Sciences*. London: Sage, 61-75.
- Korkiasaari, Jouni & Söderling, Ismo (1998) *Finland: From a Country of Emigration into a Country of Migration*. In Söderling Ismo (Ed.) *A Changing Pattern of Migration in Finland and Its Surroundings*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 32/1998, 7-28.
- Kosonen, Päivi (1995) *Naistutkijan tunnustuksia*. Teoksessa Haavio-Mannila Elina & Hoikkala Tommi & Peltonen Eeva & Vilkkö Anni (1995) *Kerro vain totuus – Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 209-217.
- Kosonen, Päivi (1998) *Muodottomat ja sukupuolettomat? Georges Perecin ja Nathalie Sarrauten katkonaiset kirjailijaomaelämäkerrat*. Teoksessa Hyvärinen Matti & Peltonen Eeva & Vilkkö Anni (toim.) *Liikkuvat erot – sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 103-124.
- Kosonen, Päivi (2000) *Elämät sanoissa*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Kristeva, Julia (1988) *Muukalaisia itsellemme*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lejeune, Philippe (1989) *On autobiography*. (toim. ja esipuhe Paul John Eakin) Minneapolis: University of Minneapolis Press.
- Lepola, Outi (2000) *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi*. Helsinki: SKS.
- Liebkind, Karmela (1994) *Johdanto*. Teoksessa Liebkind Karmela (toim.) *Maahanmuuttajat – Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 9-20.
- Liebkind, Karmela (2000) *Kun kulttuurit kohtaavat*. Teoksessa Liebkind Karmela (toim.) *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus, 13-29.
- Maahanmuutto, pakolaisuus, siirtolaisuus ja etniset vähemmistöt 1990-luvulla. Tutkimukset ja tilastot*. Työhallinnon julkaisu 238/1999.

Makkonen, Anna (1993) ”Lukijani, lähdetkö mukaani?” Lajitietoisuus naisten omaelämäkertoissa. Teoksessa Piela Ulla (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista. Helsinki: SKS, 9-34.

Markkanen, Esa (2003) Maahantulosta kansalaisuuteen. Selvitysmies Esa Markkasen ehdotukset Ulkomaalaisviraston alueellistamiseksi. Sisäasiainministeriön julkaisu 30/2003.

Mäkelä, Klaus (1987) Yhteiskuntatieteellisen tiedonhankinnan eettiset säännöt ja tietosuojat. Teoksessa Mäkelä Klaus (toim.) Tieteen vapaus ja tutkimuksen etiikka. Helsinki: Tammi, 180-195.

Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä – Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Tampere: Gaudeamus.

Ojanen Markku (2001) Mitä on hyvä elämä? Teoksessa Ojanen Markku, Svennevig Hanna, Nyman Markku & Halme Jukka (toim.) Liiku oikein - voi hyvin. Liikunnan merkitys hyvinvoinnille. Helsinki: Liikuntatieteellinen Seura, 39-58.

Olwig Fog, Karen (2003) ”Transnational” Socio-Cultural Systems and Ethnographic Research: Views from an Extended Field Site. In *International Migration Review* 37 (3), 787-811.

Peltonen, Eeva (1994) Onko sodasta paluuta? ”Viime sotien perintö” isän sukupolven miesten omaelämäkertoissa. Teoksessa Peltonen Eeva & Roos J.P. (toim.) Miehen Elämää. Helsinki: SKS, 187-218.

Peltonen, Eeva (1998) Nais- ja miesmuistoja 1970-luvulta. Sukupuoli entisten taistolaisopiskelijoiden elämäkertahaastatteluissa. Teoksessa Hyvärinen Matti & Peltonen Eeva & Vilkkonen Anni (toim.) Liikkuvat erot – sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 187-238.

Pentikäinen, Marja (1999) Elämänlanka – kertomuksia pakolaisuudesta. Julkaisematon lisensoitettua, Tampereen Yliopisto.

Pitkänen, Pirkko & Kouki, Satu (2002) Meeting foreign cultures: a survey of the attitudes of Finnish authorities towards immigrants and immigration. In *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28 (1), 103-118.

Purra, Pia (1994) Yksi avioliitto – kaksi tarinaa. Sukupuoli ja kieli erään avioparin omaelämäkertoissa. Teoksessa Peltonen Eeva & Roos J.P. (toim.) Miehen Elämää. Helsinki: SKS, 174-186.

Rahkonen, Keijo (1995) Elämäkerta: Tarua ja totta. Teoksessa Haavio-Mannila Elina & Hoikkala Tommi & Peltonen Eeva & Vilkkonen Anni Kerro vain totuus – Elämäkertatutkimuksen omaelämäkerrallisuus. Helsinki: Gaudeamus, 142-156.

Roos, J.P (1987) Suomalainen elämä. Helsinki: SKS.

Sabour, M’Hammed (1999) Suomalainen unelma. Saarijärvi: Joensuu University Press.

Saurama, Eija (2002) Vastoin vanhempien tahtoa. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Selonteko kotouttamislain toimeenpanosta –projekti. Loppuraportti. (2002) Työhallinnon julkaisu nro 316. Helsinki: Valopaino.

Sintonen, Teppo (1999) Etninen identiteetti ja narratiivisuus. Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina. Jyväskylä: SoPhi.

Smith, Zadie (2004) Nimikirjoitusmies. Helsinki: WSOY.

Swirsky, Ruth (1999) Migration and Dislocation: Echoes of Loss within Jewish Women's Narratives. In Brah Avtar, Hickman Mary J. and Mac an Ghaill Mairtin (Ed.) Thinking Identities. Ethnicity, Racism and Culture. London: Macmillan, 187-204.

Syrjälä, Leena (2001) Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa Aaltola Juhani & Valli Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I – Metodien valinta ja aineiston keruu, vinkkejä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-Kustannus, 203-214.

Tanner, Arno (2003) Siirtolaisuus, valtio ja politiikka. Kanadan, Sveitsin ja Uuden-Seelannin työvoiman maanmuutto ja politiikka 1975-2001. Helsinki: Edita.

Thompson, Andrew & Day, Graham & Adamson, David (1999) Bring the "Local" Back In: The Production of Welsh Identities. In Brah Avtar, Hickman Mary J. and Mac an Ghaill Mairtin (Ed.) Thinking Identities. Ethnicity, Racism and Culture. London: Macmillan, 49-67.

Tiittula, Liisa (1998) Kulttuurien välinen viestintä. Teoksessa Pitkänen Pirkko (toim.) Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen. Helsinki: Edita, 33-49.

Trux, Marja-Liisa (toim.) (2000) Aukeavat ovet – kulttuurien moninaisuus Suomen elinkeinoelämässä. Helsinki: WSOY.

Vilkko, Anni (1990) Omaelämäkertojen analysoiminen kertomuksina. Teoksessa Mäkelä Klaus (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 81-98.

Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana – Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: SKS.

SUOMEN SÄÄDÖSKOKOELMA:

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (493/1999)
”Kotouttamislaki”

Kansalaisuuslaki 359/2003

Yhdenvertaisuuslaki 21/2004

Ulkomaalaislaki 301/2004

Muut lähteet:

Etnisten suhteiden ja nationalismin tutkimuskeskus:

<http://sockom.helsinki.fi/ceren/suomi/tausta1.htm> [viitattu 23.8.04]

Hallituksen strategia-asiakirja 2004. Saatavissa www-osoitteesta:

<http://www.valtioneuvosto.fi> [viitattu 23.8.04]

KOM (2003)336: Euroopan komission tiedonanto neuvostolle, Euroopan parlamentille, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle: Maahanmuutto, kotouttaminen ja työllisyys. Saatavissa www-osoitteesta:

http://europa.eu.int/eur-lex/pri/fi/dpi/cnc/doc/2003/com2003_0336fi01.doc

[viitattu 10.9.04]

Syrjäytyminen, eriarvoisuus ja etniset suhteet Suomessa – hankkeen kotisivut:

<http://www.joensuu.fi/syreeni> [viitattu 23.8.04]

Työministeriön maahanmuutto-sivustot:

<http://www.mol.fi/migration/kal013sui.pdf> [viitattu 11.8.04]

Suomen Kuvalehti 30.7.2004. Jonas Hassen Khemiri – Ruotsin kohutuun kirjailija antoi romaanissaan äänen maahanmuuttajille. (Leena Sharma) Haastattelu.

MAAHANMUUTTOASIOIDEN HALLINTO SUOMESSA

MAAHANMUUTTOPOLITIIKAN YHTEISTYÖELIMET * MINISTERIYÖRYHMÄ (SM, TM, UM, OPM, STM, YM) * <u>ETNISTEN SUHTEIDEN NEUVOTTELUKUNTA (ETNOI)</u> : ministeriöiden, kunnallishallinnon, työmarkkinaosapuolten, kansalaisjärjestöjen, ev.lut. kirkon, maahanmuuttajien ja muiden etnisten vähemmistöjen edustajia						
kullekin sektorille kuuluvat kansainväliset asiat, säädösvalmistelu ja hallinnon ohjaus						
UM	SM	TM	OPM	STM	OM	YM
Ulkomaalaisministeriö	Sisäasiainministeriö	Työministeriö	Opetusministeriö	Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö	Oikeusministeriö	Ympäristöministeriö
<p>Ulkomaalaisasiat</p> <p>MAAHANMUUTTO</p> <ul style="list-style-type: none"> * Maahanmuutto ja maastalähtö, ulkomaalaisen oleskelu ja niiden valvonta * kansalaisuusasiat * EU-asioiden koordinointi <p>Suurlähetystöt ja konsulaatit</p> <p>Ulkomaalaisvirasto</p> <p>Oleskeluluvat, turvapaikka-asiat, käännetykset ja karkotukset, kansalaisuusasiat, ulkomaalaisrekisteri, turvapaikkahakemusten tarkinta</p> <p>Rajaviranomaiset</p> <p>Maahanmuuttoedellytysten tarkistukset, käännetykset</p> <p>Poliisi</p> <p>Oleskeluluvat, tp-hakemusten tarkinta, matkustus-asiakirjat ja muukalaispassi, käännetykset ja karkotusten toimeenpääntö, valvontatehtävät</p>	<p>Ulkomaalaisasiat</p> <p>MAAHANMUUTTO</p> <ul style="list-style-type: none"> * Maahanmuutto ja maastalähtö, ulkomaalaisen oleskelu ja niiden valvonta * kansalaisuusasiat * EU-asioiden koordinointi <p>Ulkomaalaisvirasto</p> <p>Oleskeluluvat, turvapaikka-asiat, käännetykset ja karkotukset, kansalaisuusasiat, ulkomaalaisrekisteri, turvapaikkahakemusten tarkinta</p> <p>Rajaviranomaiset</p> <p>Maahanmuuttoedellytysten tarkistukset, käännetykset</p> <p>Poliisi</p> <p>Oleskeluluvat, tp-hakemusten tarkinta, matkustus-asiakirjat ja muukalaispassi, käännetykset ja karkotusten toimeenpääntö, valvontatehtävät</p>	<p>Työministeriö</p> <p>Maahanmuuttoasiat</p> <p>POLITIIKKA</p> <ul style="list-style-type: none"> * Pakolaisuus, siirtolaisuus, turvapaikanhakijoiden vastaanotto sekä * Maahanmuuttajien yhteiskuntaan ja työelämään kotoutumista edistävät toimenpiteet * Ulkomaalaisten tvönteko * koordinointi: etniset suhteet, rasismien <p>Työvoima- ja elinkeinokeskukset</p> <ul style="list-style-type: none"> * E-keskukset (15), työvoimaosastot: Kuntien ja työvoimatoimistojen ohjaus, vastaanottokeskusten ohjaus, työvoimapaalvelujen kehittäminen ja työllisyyden edistäminen <p>Vastaanottokeskukset (15)</p> <p>valitso 3; kunnat 10; Suomen Punainen Risti 2</p> <p>* Työvoimatoimistot (149)</p> <p>Kotouttaminen, työvoimapolitiittiset toimenpiteet, ulkomaalaisten tvönteko ja paluunmuuttoasiat.</p> <p>* Finnjobb-tietopalvelu/tukhoima</p> <p>* Suomen paakonvirasto/Pielari</p> <p>* Suomen suurialuevirasto/Alaima</p>	<p>Opetusministeriö</p> <p>Maahanmuuttajien koulutus ja kulttuuripalvelut</p> <p>ja syrjinnän ehkäisy</p> <p>Opetushallitus</p> <ul style="list-style-type: none"> * Maahanmuuttajien koulutusasiat * Ulkomaalaisten tukintojen tunnistaminen 	<p>Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö</p> <p>Ohjaus sosiaali- ja terveydenhuollon kysymyksissä</p> <p>Työsuojelu-asiat</p>	<p>Oikeusministeriö</p> <p>Oikeusturva ja syrjintä-asiat</p> <p>Muutoksenhaku ja valitustahot:</p> <ul style="list-style-type: none"> ulkomaalais- ja kansalaisuuslain nojalla tehdyistä päätöksistä: hallinto-oikeudet (turvapaikka-asioiden) Heisingin hallinto-oikeus <p>Korkein hallinto-oikeus</p>	<p>Ympäristöministeriö</p> <p>Asunto-asiat</p>
<p>Yhteistyöverkostot</p> <p><u>maakunnat, läänit, kunnat</u></p> <p>kunnilla on yleisvastuu maahanmuuttajien kotouttamisesta</p>						

LIITE 2

Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta ja Tampereen yliopiston Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos yhteistyössä julistavat kirjoituskilpailun

MAAHANMUUTTAJAN ELÄMÄNTARINA – KERRO ELÄMÄSTÄSI OMIN SANOIN

Maahanmuuttajan elämänkulku poikkeaa keskivertosuomalaisen elämästä monin tavoin. Kerro omin sanoin, millaista sinun elämäsi on ollut. Kerro sekä ajasta ennen Suomeen tuloa että elämästäsi täällä Suomessa, siis elämäsi kulusta syntymästäsi lähtien tähän päivään saakka. Kerro niistä asioista ja tapahtumista, jotka sinun mielestäsi ovat tärkeitä ja kertomisen arvoisia. Myös yksityiskohdat voivat olla tärkeitä ja mielenkiintoisia, niin että älä epäröi kertoa pienistäkin asioista jos ne ovat sinun näkökulmastasi tärkeitä. **Käytä omaa äidinkieltäsi tai sitä kieltä, joka sinulta parhaiten sujuu.** Tyyli on vapaa – **kerro asioista omin sanoin**, sillä tavalla kuin sinä olet ne kokenut.

Kilpailu on avoin kaikille maahanmuuttajille, siis kaikenikäisille, eri puolilta maailmaa syystä tai toisesta Suomeen tulleille, ja pysyvästi tai ainakin toistaiseksi tänne asettuneille: paluumuuttajille (jotka eivät ole syntyneet Suomessa), avioliiton tai työn takia maahanmuuttaneille ja pakolaisille. Myös turvapaikanhakijat voivat ottaa osaa kilpailuun.

Palkinnot

Parhaat kilpailuun osallistuneet kirjoitukset palkitaan. Pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunta on varannut palkintoihin yhteensä 12 000 markkaa. Palkinnoista ja summan jakamisesta päättää arvostelulautakunta, johon kuuluvat sosiaaliantropologian vs. apulaisprofessori **Karen Armstrong**; tulkki **Reshad Hasanovic**; pakolais- ja siirtolaisuusasiain neuvottelukunnan pääsihteeri **Risto Laakkonen**; Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston johtaja **Pekka Laaksonen**; monikulttuurisen aikakauslehden Scandi-B:n toimittaja **Lammin Sullay** ja Familia Club ry.:n hallituksen jäsen **Dominique Töyrä**. Arvostelulautakunnan apuna toimii kääntäjiä niistä kielistä, joita lautakunnan jäsenet eivät hallitse.

Kirjoitusten käyttö

Kilpailun päämääränä on välittää tietoa maahanmuuttajien elämästä ja taustoista muille Suomessa asuville. Kaikki kirjoitukset käännetään suomen kielelle. Parhaista kirjoituksista kootaan julkaistava antologia. Kirjoituksia ei kuitenkaan julkaista ilman kirjoittajan suostumusta – jollet halua tarinaasi julkaistavaksi. olet silti tervetullut osallistumaan kilpailuun. Kaikkia kilpailuun lähetettyjä kirjoituksia käytetään myös tutkimusaineistona. Silloinkin niitä käsitellään luottamuksellisesti ja yksityishenkilöt tehdään tunnistamattomiksi. Kirjoitukset arkistoidaan Suomalaisen kirjallisuuden seuran Kansanrunousarkistoon.

Vastausohjeet

Kirjoita enintään 40 konekirjoitusluskaa. Voit kirjoittaa myös käsin, mutta mikäli sinulla on mahdollisuus käyttää konetta niin kirjoita sillä. Kirjoita mieluiten valkoiselle paperille ja vain toiselle puolelle.

Merkitse kirjoituksen alkuun nimimerkki sekä kieli jota olet käyttänyt (suomeksi tai englanniksi). Liitä mukaan suljetussa kirjekuoressa nimesi ja nimimerkkisi, syntymävuotesi ja ammattisi sekä osoitteesi ja mahdollinen puhelinnumero. Mainitse myös, voiko kirjoituksesi tai osia siitä julkaista, mikäli yksityishenkilöt tehdään tunnistamattomiksi.

Lähetä kirjoituksesi 30.9.1997 mennessä osoitteella:

Laura Huttunen
Tampereen yliopisto
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos
PL 607
33101 Tampere

Tulokset julkistetaan ja parhaimmat kirjoitukset palkitaan tammikuun 1998 loppuun mennessä.

Kilpailua koskeviin kysymyksiin vastaa
Laura Huttunen
tel. 03-215 7641
e-mail: tdlahu@uta.fi

Esitettä saatavissa englannin, ruotsin, ranskan, venäjän, arabian, kurdin, vietnamin, serbokroatian ja somalian kielisenä.

LIITE 3

Kilpailuun saapuneet tarinat tulostyyn mukaan jaoteltuina

Paluumuuttajia	20
Pakolaisia tai turvapaikanhakijoita	29
Avioliittoon Suomeen tulleita	13
Opiskelemaan tulleita	4
Muut	7
<hr/>	
yhteensä	73